

A2

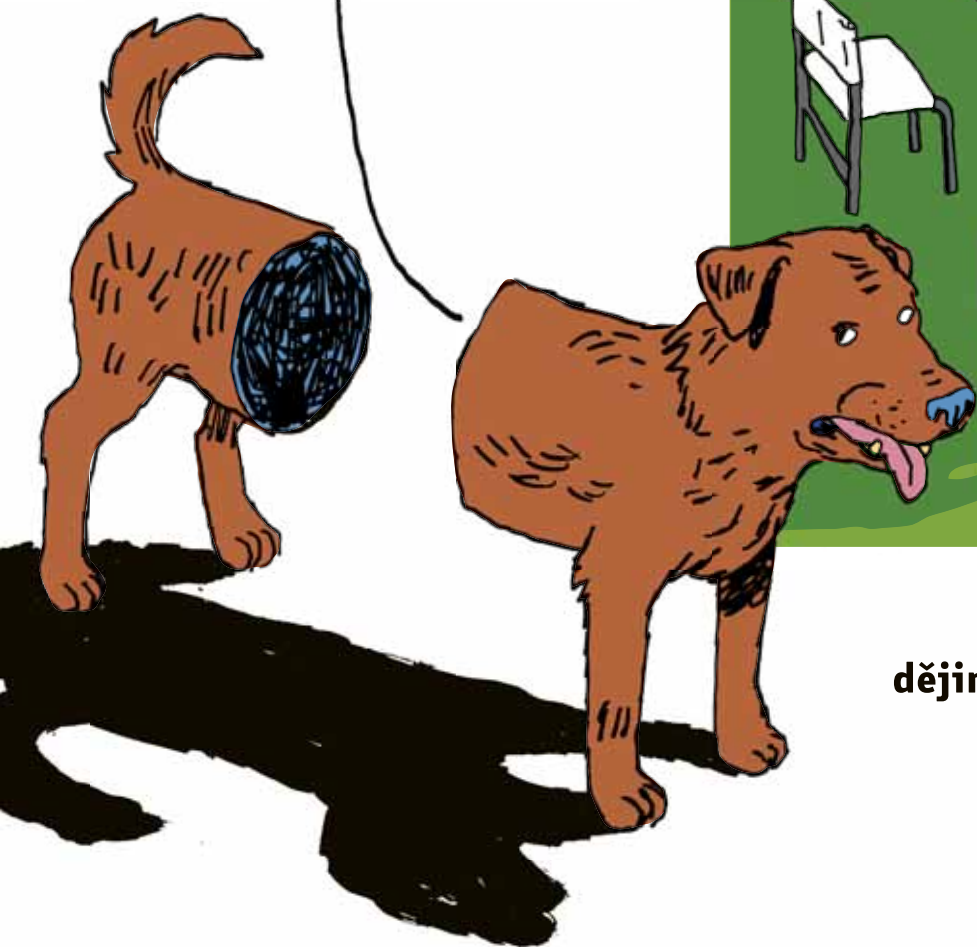
KULTURNÍ ČTRNÁCTIDENÍK
10. 10. 2018 ROČNÍK XIV
ADVOJKA.CZ
CENA 39 Kč

ČESKOSLOVENSKO

21

Illustrace Alexey Klyuykov, 2018
ISSN 1803-6635

rozhovor s Petrem Pithartem
dějiny slovenské lhostejnosti podle Martina M. Šimečky
kulturní prostor Punctum
odchod Egona Bondyho do Bratislavy
česko-slovenské duety

Ať žijeme!

MILENA BARTLOVÁ

Ačkoli na letopočet zakončený osmičkou připadá celá řada historických výročí, s největším zaujetím slavíme sté výročí založení státu, který už pětadvacet let neexistuje. Kromě toho neexistoval také ještě sedm let mezi tím, na čemž málo změní retrospektivní státoprávní sebeprojekce kontinuity Československa i do let, kdy nemělo ani území, ani suverenitu. Stejně to je s celou řadou dalších slavnostně připomínaných stovek. Jeden příklad za mnohé poskytuje odborný časopis Umění, který slaví svoji stovku, přestože mezi lety 1949 a 1953 nevycházel. A když jeho nová, stalinistická verze převzala název té meziválečné, nebyla to zrovna demonstrace harmonické kontinuity, nýbrž projev mocenského obsazení sémantiky i teritoria. Jádrem letošních jubilejních oslav se stal zakladatelský mýtus první, meziválečné Československé republiky. Tu veřejnost převážně vnímá tak, jak ji většina institucí inscenuje: jako fantasma o ideálně demokratickém a ekonomicky prosperujícím státě s uctívaným filosofem na trůně. Ve veřejném prostoru zaznívá jako alternativa jen rojalistická kritika, konzervativně truchlící nad stabilitou habsburského „žaláře národů“. Masarykův okřídlený výrok, že státy se udržují těmi idejemi, jimiž vznikly, byl pravdivý: zakládající ideou Československa bylo vítězství českého nacionalismu, realizované za pomoci fikce „národa československého“. Ta ovšem neobstála ve chvíli, kdy požadavek Slovaků na sebeurčení podpořila mezinárodněpolitická situace, která zároveň posílila stejný požadavek českých Němců. Masarykovské Československo bylo státem, který trval dvacet let. Deficitů demokracie stihl nastřádat několik, od pokusu o koloniální anexi romantického Podkarpatska na východě přes neschopnost či spíše neochotu integrovat německy mluvící občany včetně Židů až po genderovou nerovnost a sociální rozpory vyostřené velkou ekonomickou krizí. Když byla ČSR po druhé světové válce obnovena, už nebyla stejná jako před ní.

K československému národu už se vrátit nešlo a stmelující konstrukt vnitřního nepřítele národa byl po vyhnání Němců a vyvraždění Židů z etnické roviny přesunut na rovinu třídní. Podkarpatská Rus byla postoupena Sovětskému svazu, jemuž byla nová, lidově demokratická republika zavázána: velký vítěz druhé světové války byl vnímán jako záruka, že třem milionům vyhnaných českých Němců nebude povolen – dobovým jazykem řečeno – revanš. Česko-slovenský stát se ovšem začal rozpadat ihned poté, co sovětský dohled zmizel. Ostatně již dvacet let dříve, když onen dohled nakrátko zeslábl, se Československo stalo federací. Ta však dokázala fungovat jen v podpůrném korzetu ústavou zaručené „vedoucí role“ KSČ. Česká republika je dnes jediným státem v Evropě (a nelze vyloučit, že i na světě), jehož parlament nezasedá v budově, která byla postavena právě za účelem sněmování, nýbrž v komplexu raně novověkých rezidenčních a reprezentačních staveb, upraveném historizujícím způsobem. Paláce, dvorky a domy jsou uvnitř propojeny spleť nepřehledných chodeb, nabízejících překvapivá a temná zákoutí – pravý opak transparentnosti parlamentní lobby demokratického zastupitelského sboru. Když v roce 1993 Česká republika vznikla, byla přitom k dispozici monumentální, výtvarně ryze současná architektura Federálního shromáždění. Obsadit ji sněmovnou samostatného Česka však nepřipadalo v úvahu. Vyjadřovala totiž étos vědeckotechnické modernity jako nosné síly právě svrženého státního socialismu. Navíc ztělesňovala i federaci, označovanou tehdy za nástroj, jímž vládnoucí komunistická strana zcizila a ve prospěch Slovaků překroutila české historické vítězství, nedřív nad Habsburky a posléze nad všemi Němci. Slovakům jsme se pomstili uzmutím vlajky a přivlastněním si československých kulturních i sportovních dějin, dnes samozřejmě považovaných za české. Český nacionalismus, jak se dnes ukazuje, vyrůstal po celou dobu normalizace – sice

skrytě, ale zato napříč politickým rozdělením společnosti, a to přesto, že vznikl jako vedlejší produkt slovenského národního sebezpotvrzování. Jeho ideologem se stal právní historik Václav Vaněček, když v roce 1970 pro Českou národní radu zformuloval konstrukci kontinuity sněmu od 13. století, zahrnující odmítnutí buržoazní první republiky i specifickou definici pojmu státnost. Ta už neznačí povahu atributů státu, ale touhu, je „vědomím o trvání státu spojeným s vůlí stát dále držet a rozvíjet“. Lze ji proto elasticky roztáhnout v čase, postavit na ní iluzi nepřerušené tisícileté kontinuity a zvěcnit ji až do stavu, kdy má vlastní svátek, při němž se stává sekulárním stínovým dvojníkem sv. Václava. Tolik touhy, iluzí, projekcí a fantasmat, potlačovaných, nerefektovaných, a právě proto skrytě ovládajících aktuální jednání, by jednotlivce už dávno přivedlo na psychoanalytikovo sofa. Sebepojetí orientované na hrubě idealizovanou minulost, která skončila už před osmdesáti lety, stěží může fungovat jako zdravá opora existence deseti-milionového kolektivu. A právě nyní jsme svědky toho, jak instinkt soudržnosti zbavený sebereflexe při první větší krizi rychle sklouzává k primitivní představě pokrevní, v lepším případě jazykové příbuznosti. Není-li už pozdě, je nejvyšší čas začít promýšlet svoji historii bez vlastní mytizace. Umlčování kritického myšlení „národními zájmy“ či nálepkou „sebemrskáčství“ českou komunitu vždy jen oslabovalo. Českost totiž nemusí být identitou – může být místem, kde stojíme. Nemusí být zavázána horší části našich historických tradic – může být otevřena budoucnosti i jiným. Nemusí se lacino prodávat globálnímu kapitálu – může objevit sdílenou zodpovědnost za krajinu, kde žijeme, i za déšť, jenž na ni padá. Pokud se ale velmi rychle nevzpamatujeme, přestanou nám vody hučet po lučinách i bory šumět po skalínách a vodu na zalévání jara květu budou mít jen bohatí. Autorka je profesorka dějin umění na UMPRUM.

editorial

Během letošního „osmičkového roku“ jsme se chtěli nechtěli nechali strhnout všemožnými výročními oslavami a bilancemi a snažili jsme se je poněkud problematizovat. Aktuální číslo tuto snahu zavrhuje, ovšem tentokrát ve velkém – „československém“ – stylu. Číslo vydané sto let po vzniku československého státu totiž sdílíme se slovenskými kolegy z časopisu Kapitál. V naší polovině čísla věnujete pozornost především rozhovoru s politikem a bývalým disidentem Petrem Pithartem, který mluví nejen o specifických okolnostech vzniku republiky, s jejichž důsledky se potýkáme dodnes, ale také o opětovném rozdmýchávání nacionalismu. Též komentář Mileny Bartlové a esej Matěje Metelce nám připomínají, že hledání smyslu v ideji národa nevede k ničemu dobrému, pokud není přímo zničující. Píšeme ale i o pozitivních věcech. Třeba o česko-slovenském kolektivu z prostoru Punctum, který patří k nejživějším centrům současné nezávislé kultury v Praze. Slovenský estetik Juraj Malíček ve svém osobně laděném textu o československé popkultuře konstatuje, že se Slovensko stalo součástí českého trhu s kulturou a čeština se zde stále bere jako samozřejmost, což ovšem kontrastuje s českou přezíravostí k současnému slovenskému umění. Celkově vzato v tematických textech převažuje skepse. Řečeno s Pithartem: „Nad námi už není prostor pro vybudování vyššího patra občanského, politického národa. Vše jsme promrhali a nezbyvá nám než koukat sami na sebe a z toho pohledu být frustrovaní a otrávení. Konečně máme, co jsme chtěli – Čechy Čechům.“ Karel Kouba

z obsahu

- 4 Ó, sprasená chrochtošvábka. Československo? Trvá! / Juraj Malíček
- 7 Sousedská spolupráce. Česko-slovenské a slovensko-české filmové koprodukce / Antonín Tesař
- 8 Komunita je důležitější než místo. Rozhovor s kolektivem z pražského kulturního prostoru Punctum / Jan Klamm
- 9 Čo bolí, to prebolí / hudební zápisník Michala Špíny
- 12 Aritmetika českých dějin. Má ještě smysl pokládat si „českou otázku“? / Matěj Metelec
- 14 Máme, co jsme chtěli. S Petrem Pithartem o bolestech československých dějin / Matěj Metelec, Lukáš Rychetský
- 18 V Bratislavě byly možné věci. Odchod Egona Bondyho na Slovensko / Martin Machovec

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
24. ŘÍJNA 2018

Justin Quinn

ELEGIE Z KAVÁRNY
SKØG URBAN HUB

Památce Ivana Blatného

Zatímco venku už jaro prohřívá zemi,
ty tady se mnou sedíš v místní kavárně,
zkrěhlý, jak jsi měl kosti dlouho složené
v chladné hlíně, ještě jsi krapet roztřesený,

ale jinak ve formě, prohlížíš si místo,
kam jsi chodíval před osmdesáti lety.
Nic moc nového, co neviděl bys tu už tehdy.
Hlavně u duchů pozornost budeš mít jistou,

sirotek, jenž vyrostl péčí babiččinou,
pak připraven i o své město, když odjel jsi
do Anglie. Stesk ale nešlo obelstít –
jednoho dne tvá země změnila se v jinou.

Slunce venku vši silou oživuje plevel
v prasklinách chodníků a v dlažbě náměstí
s čínžáky z devatenáctého století,
kdes bydlel. Popořadí nechává si předvést

květy a listy bříz, jasanů a olší
podél železničních náspů. A probouzí
zeleň i kolem plynojemu prorostlého rží
tak zářivou, že z ní až přecházejí oči.

Zima už to má spočtené, jaro je zralé,
všude kolem nás míza vzlínat začíná.
Objednáme si: číšník s kérkou spatří nás,
jako dvě Braunovy sochy v tovární hale.

Postindustriální kavárna, spousta mladých
objímajících se párů, offline nebo na síti.
Vítej zpět! Cos tady nebyl – sám uvidíš! –
moc se nezměnilo, jen nenašel se žádný,

co by to zapsal jako ty. Co po všech letech
po tobě tu zbylo? Co zbuďe po komkoli?
Hledejme, zde je Brno o slunečném dni;
co náповěd a vzpomínek se do něj vejde!

Půjčíme si skateboardy a zkusíme najít
starou adresu podle nových cedulí.
Přízrak tvých rodičů spatříme na chvíli,
své dítě, tak plaché, zas doma přivítají.

Báseň v překladu Tomáše Fürstenzellerera
vybral Petr Borkovec

Antropológ v úzkych

Dejiny ľahostajnosti podľa Martina M. Šimečku

Martin M. Šimečka patrí k najvýraznejším slovenským intelektuálum súčasnosti. Jeho analytické memoáry Medzi Slovákami jsou kritickou reflexí slovenské společnosti od sedmdesátých let po současnost. Autor ovšem sám reprodukuje to, co na svých krajanech kritizuje.

DOMINIK ŽELINSKÝ

Retrospektíva *Medzi Slovákami* Martina M. Šimečku nie je len súkromnými memoármi jedného z najvýraznejších intelektuálov ponovembrového Slovenska. Práve naopak. Šimečka sa pokúša o žánrovú kombináciu pamätí a až sociologicko-antropologickej analýzy. Jeho cieľom je porozumieť kultúrnym štruktúram slovenskej spoločnosti, ich dynamike, ktorá formovala jej reakcie v kľúčových dejinných momentoch. Nesnaží sa však o žiadnu nezaujatú antropológiu, ale o kritické nahliadnutie do tejto dynamiky a snáď aj o lekciu pre budúcnosť. Dá sa toto všetko zvládnuť na stopäťdesiatich stranách?

Lahostajnosť a zaujatosť

Šimečkova kniha nesie podtitul *Stručné dejiny lahostajnosti od Dubčeka k Ficovi alebo ako som sa stal vlastencom* a jej autor sa pri sledovaní tejto tendencie v slovenskej spoločnosti nenechal zahanbiť. Lahostajnosť diagnostikuje ako základný kauzálny faktor v pozadí prakticky každého javu, do ktorého analýzy sa púšťa. Nedostatok intelektuálneho hmýrenia na Slovensku, fakt, že Slováci možno menej ako okolité národy „vykladajú svoje dejiny, hľadajú v nich zmysel existencie“, nie je nadhľad, ale ľahostajnosť. Odklon slovenských spisovateľov od spoločenských tém v dobe normalizácie je rovnako dôsledkom ľahostajnosti voči širšiemu spoločenskému, ako aj fakt, že v tomto období na Slovensku nevznikla adekvátna forma paralelnej kultúry. A prečo sa slovenskí študenti nevracajú zo zahraničia? Čitateľ sa nemusí príliš namáhať – je za tým, samozrejme, ľahostajnosť občanov.

Čo však s momentmi, v ktorých Slováci nezostali pasívni? Je možné sviečkovú manifestáciu, revolúciu v novembri 1989, mečiarske demonštrácie alebo protesty pri kauze Gorila vnímať ako prejavy ľahostajnosti? Situácie, keď slovenská spoločnosť vystúpila z bežného rámca apatie, vníma Šimečka ako momenty „zaujatosti bytím“, ktoré sú pre Slovákov rovnako charakteristické ako ľahostajnosť. Nanešťastie, čitateľ sa len tak ľahko nedozvie, čo autor gnómickým termínom „zaujatosť bytím“, dotovaným heideggerovsko-patočkovskou fenomenologickou lexikou, vlastne myslí. Hoci to znie dobre, nie je celkom jasné, k akému bytiu autor odkazuje. Zdá sa mi, že by bolo bývalo vhodnejšie zvoliť nejaký zrozumiteľnejší, hoci možno menej vznešený termín.

Paradoxná konštrukcia, ktorú Šimečka uvádza hneď na prvých stranách knihy, mu poskytuje mimoriadnu analytickú istotu, pretože ide o rámec, z ktorého nie je možné vyjsť. Ak sa Slováci politicky neaktivizujú, nuž, je to ich stará dobrá ľahostajnosť. V opačnom prípade – hľa, zaujatie bytím, výnimka, ktorá potvrdzuje pravidlo. A ak nesedí ani to, ako v prípade rozpadu Československa, potom „neboli síce ľahostajní, ale ani dosť zaujatí“. Čo boli, to sa čitateľ nedozvie. Každopádne, priznou tejto dichotómie môžeme poľahky interpretovať nielen slovenskú spoločnosť, ale dejiny celého ľudstva. Vulgarizovať by sa dala na jednoduchú poučku: ľudia sú zväčša pasívni, niekedy však aj nie.

Reflexia disentu

Je však nutné povedať, že *Medzi Slovákami* obsahuje dôležité body, za ktoré si autor nepochybne zaslúži uznanie. V prvom rade ide o kritickú reflexiu slovenského disentu. Hoci je zjavné, že nedostatky neoficiálnej scény na Slovensku vystupujú predovšetkým na pozadí idealizovaného českého prostredia, je Šimečkov realistický náhľad na problematiku osviežením štandardného hagiografického prístupu. Otázkou je, nakoľko sa neexistencia paralelnej scény – alebo paralelnej scény v pražskom meradle – dá skutočne pripísať

nejakí intelektuáli a umelci, tak obvykle druhej až tretej kategórie“. (Len na okraj: radšej v politike uvidím umelcov tretej kategórie ako Ezru Pounda.) Na inom mieste sa dozvedáme, že sa po novembri začala slovenská spoločnosť štiepiť podľa schopnosti stráviť nacionalistickú ideológiu a estetiku na dve časti, „reprezentované nacionalistickou luzou a liberálnou elitou“. Inými slovami, slovenská spoločnosť, to je elita proti luzu. Základnou otázkou pritom je, kto alebo čo vlastne je tá „luza“, ku ktorej Šimečka v knihe opakovanne odkazuje. Čitateľ sa však bohužiaľ inej

kultúrneho kódu, prípadne vhodného vodcu. Trik je v tom, orientovať týchto námesačných neborákov dobrým smerom. Šimečka takto ponúka namiesto humanistickej vízie lavice akúsi behavioristickú alternatívu. Ak budeme subjektom dostatočne často pri jedle zažívať svetlo, po istom čase začnú po rozsvietení automaticky slintať. Čo však robí, ak elity zvolia nesprávny kurz?

Kniha *Medzi Slovákami* predstavuje na jednej strane skutočne sympatickú a kritickú reflexiu slovenskej spoločnosti od sedemdesiatych rokov až po súčasnosť. Nepochybne

Martin M. Šimečka diagnostikuje ľhostejnosť ako príčinu všeho, čo analyzuje. Foto Čeněk Folk

na vrub ľahostajnosti ako hlboko zakorenenému kultúrnemu kódu slovenskej spoločnosti, alebo hustote sociálnych vzťahov, kultúrnej infraštruktúry a distribúcií expertízy (napríklad právnej) v slovenských mestách.

Ešte dôležitejšie však je, akým spôsobom Šimečka kriticky nahliada na obdobie neoliberálnych reforiem, ktoré dodnes požíva v určitých častiach slovenskej spoločnosti značnú úctu azda i preto, že ich vystriedali kvázilavicové kabinety Roberta Fica. Z pozície bývalého šéfredaktora najvýznamnejšieho denníka v tomto období Šimečka reflektuje spôsob, akým dobový étos podnietil rozpad spoločenskej solidarity a akým si elity (v striktnom sociologickom zmysle) dokonale znepriatelili zvyšok spoločnosti a dekonštruovali dôveru v liberálnu demokraciu, ktorá sa v myšliach mnohých neoddeliteľne spojila s bezohľadnou formou trhového kapitalizmu.

Pavlovovská lavica

Je preto paradoxné, že sám Šimečka sa nedokáže zbaviť niektorých zakorenených predstáv, ktoré sú organickou súčasťou kritizovaného svetonázoru. Narážam predovšetkým na jeho víziu spoločenskej štruktúry. Tá sa celkom obnažuje pri jeho analýze mečiarsizmu, keď „vládu podporovala len luza, a ak vôbec

definície ako tej, že luza je skupina obyvateľstva preferujúca politické a estetické voľby, ktoré sa autorovi bridia, nedočká. Šimečka sa tak dostáva podozrivo blízko k neoliberálnym elitám a ich ostentatívne odmietaniu názorov, ktoré nezapadajú do ich myšlienkového rámca.

Inak povedané, Šimečka kriticky preceňuje rolu elít a naopak, katastrofálne podceňuje schopnosti príslušníkov ostatných skupín obyvateľstva. Je to pritom paradoxné, keď zároveň upozorňuje na to, že slovenské elity katastrofálne zlyhali pri kritike neoliberálneho kapitalizmu. Asi to boli iba elity „druhej až tretej kategórie“... Mierne desivé kontúry naberá Šimečkov text vo chvíli, keď autor hovorí o ľuďoch, ktorí nie sú elitami. V podkapitole Thatcherovej návody nájdeme príbeh susedov Margity a Ōcsiho. Ako sa čitateľ dozvedá, títo prostí, manuálne pracujúci ľudia nemali radi Mečiara ani komunistov, „ale to len vďaka prirodzenej schopnosti rozoznať zlo, ktorá nesúvisí so vzdelaním“. Keď sa im dobrosrdečný autor pokúšal finančne vypoľovať, odmietli peniaze prijať, „lebo intuitívne chápali, že si ich zaslúžia od spoločnosti, od štátu“. Vo svete Martina M. Šimečku jedno-ducho ľudia, ktorí nepatria medzi intelektuálne a kultúrne elity, nie sú viac ako bábk, ktoré inštinktívne reagujú na stimuly vlastného

najlepšie momenty knihy prichádzajú vtedy, keď autor hodnotí prešlapy ponovembrových elít, či už ide o nacionalizmus, alebo arogantnú vieru v „utópiu demokratického kapitalizmu“. Keď píše o katastrofe s parametrami „dokonalej búrky, ktorá sa rysuje na obzore“, len ťažko ho nebrať vážne. Problém je, že Šimečka akoby odmietal akceptovať vlastnú kritiku, pretože chyby, ktoré v myšlienkových postupoch slovenských intelektuálov a elít pred chvíľou diagnostikoval, okamžite reprodukuje. Kritizuje síce arogantnú neomylnosť, no sám konštruje pseudoantropologické vysvetlenia tak vágne, že nimi pohodlne vysvetlí de facto akýkoľvek dejinný proces. S absolútne vážnou tvárou potom artikuluje nezmysly, ako napríklad, že jediný slovenský politik, ktorý rozumel geopolitike, bol Milan Rastislav Štefánik. Oveľa dôležitejšie však je, že hoci Šimečka kritizuje elity, pre ktoré „osudy takzvaných obyčajných ľudí boli len ilustračnou pomôckou buď na oslavu slovenskej identity, alebo na sociálnu kritiku“, paradoxne, ani v jeho knihe nie sú ničím viac než len štafážou, ktorej musí niekto múdrejší ukázať smer.

Autor je sociológ.

Martin M. Šimečka: Medzi Slovákami. N-Press, Bratislava 2017, 155 stran.

Ó, sprasená chrochtošvábka Československo? Trvá!

Estetik a teoretik popkultury na svých zkušenostech ukazuje, že čeština může slovenskému čtenáři podstatným způsobem zprostředkovávat nejen mnohá do slovenštiny dosud nepřeložená díla, ale také specifickou rozkoš z textu. A platí to nejen o science fiction, fantasy nebo komiksech, ale také třeba o filmovém dabingu.

JURAJ MALÍČEK

Peter Sloterdijk: *Kritika cynického rozumu* (1983, slovensky 2013), Richard Shusterman: *Estetika pragmatizmu* (1992, slovensky 2003), Wolfgang Iser: *Estetické myslenie* (1990, slovensky 1993). Nie je veľa dôležitých kníh, ktoré vyšli iba v slovenských prekladoch, ale v českých dosiaľ nie – vzhľadom na oblasť, ktorá mi je profesiou, určite nie. Na tieto tri si však spomeniem vždy a často o nich žartujeme ako o spoločenskovednom triumviráte, ktorým Slovensko prispelo do spoločnej knižnice.

Keďže mi je ako Husákovmu dieťaťu narodenému v roku 1974 pôvodnou vlasťou Československo, vlastne si ani neviem predstaviť, ako by bolo možné venovať sa programovo výskumu a recepcii populárnej kultúry, ak by mi čeština nebola aspoň takým prirodzeným jazykom ako slovenčina. Nevravím, že by to nebolo možné, to v žiadnom prípade nie, ale bolo by to podstatne komplikovanejšie. Prostriedkom k všetkým popkultúrnym rozkošiam by mi totiž musel byť jazyk, ktorý pokladám za cudzí.

A možno nie, možno by len – ak by sme prirodzene nerozumeli češtine – významne dramaticky viac kníh vychádzalo v slovenských prekladoch. Scifičok, fantasy, hororov... Fabulujem, opisujem nejestvujúci stav, hoci je aj pravda, že fantastiky v slovenských prekladoch už vychádza podstatne viac, ako kedy vychádzalo. Zväčša módne, aktuálne populárne veci, ale to je jedno, pointa je kdesi inde. Čeština je jazyk, ktorý som sa nikdy programovo neučil, ale vyrástol som v ňom – je to jeden z jazykov mojej pôvodnej vlasti.

Rovnako príšerný pop

Fakticky už tá vlast nejestvuje, v žitej verzii reality však nikdy neskončila. Hej, presne toto potrebujeme: servilnosť a nemiestny pátos, akoby sme posledných dvadsaťpäť rokov ani neboli od seba. Štvrtstoročie? Skutočne, ale nič to neznamená, lebo neviem síce, ako to má druhá strana, ale my od Česka, Moravy a Sliezska jednoducho nie sme. Nie je to kráľovské „my“, nehovorím len o sebe, ale asi sa ani nedotýka všetkých; skutočnosťou však zostáva, že minimálne v prostredí, v ktorom sa pohybujem, československý kontext nikdy neprestal jestvovať.

Páči sa mi taká tá otrepaná metafora rozvedeného manželstva: nikto to síce v skutočnosti nechcel, ale v zásade je dobre, že sa tak stalo, lebo to aj tak nič neznamená a aspoň nemôžeme vlastné zlyhania hádzať na toho druhého. Zostali sme žiť v jednom byte, účty platíme sami, asi máme oddelené spálne a toalety, ale to ma príliš nezaujíma. Dôležité je, že obývačku zdieľame, respektíve, my sme ju nikdy nevypratali, a keby sme v nej hneď aj prekázali, nič sa s tým nedá urobiť, lebo je to jednoducho naša obývačka. Už len to, ako suverénne sa v nej pohybujeme, jednoducho musí druhej strane masť ego. Teda tej časti, čo si to všimne. A keď náhodou pustíme v tej obývačke rádio, pop, ktorý z neho zaznie, je rovnako príšerný. Ja viem, nič to neznamená, ale za No Name sa hlboko ospravedlňujem.

Knihy, komiksy, filmy, seriály, videohry. Knihy tak desať k jednej, komiksy prakticky všetky – vyšiel nám tu vlni *Maus* (1993, česky 1997, slovensky 2017) a znova začal vychádzať *Asterix*, ale to je viac-menej celé. Preklady komiksov na Slovensku nevychádzajú, tých pár vydánych je skôr anomália. A o filmoch platí to isté. Kinodistribúcia je, samozrejme, oddelená, televízie si robia svoje, ak sa ale sústredím na filmy na DVD a Blu-ray a predtým na VHS, platí, že Slovensko vlastne zostalo časťou českého trhu, čo v praxi znamená, že súčasťou vydania filmu na Blu-ray vôbec nemusí byť slovenský dabing – a to ani v tom prípade, že film u nás šiel v kinách v slovenskom dabingu. Neprekáža mi to, naopak, len konštatujem. Seriály sú výborné, zvlášť tie, ku ktorým

Ó fretná chrochtobuznosť, / tvé mikturace jsou mi/ co zprudlé žvastopunksery na plzné včele./ Škvrrrk, já zapřísahám tě, / svými funícemi kvrdlovrzy. Foto Touchstone Pictures

existujú dve verzie dabingu, preto sa dodnes rád vraciam k *Priateľom*, poetika je trolika iná, keď sa rozprávajú po česky a keď po slovensky, a v origináli ma nebavia. No a keď prejdeme do šedej zóny, k filmovým titulkom vznikajúcim spontánne vo virtuálnom priestore, čeština znova dominuje, vo výnimočných príkladoch dokonca na škodu veci. Zostali videohry – pokiaľ viem, dosiaľ nikdy žiadna významnejšia videohra vydaná na herné konzoly jednoducho do slovenčiny lokalizovaná nebola.

Problém vogónskej poézie

A existuje teda nejaký problém? Malinký, skôr ide len o kuriozitu, ale zdá sa mi, vzhľadom na jazykovú blízkosť a trvanie (pop)kultúrneho Československa, veľmi pozoruhodný. Objavil sa nám tu taký nešvár: reptanie dlhoročných slovenských čitateľov fantastiky na slovenské preklady. České jednoducho akoby boli viac naše, aj keď sú tu výborné preklady do slovenčiny – výborné ale vzhľadom na originál, nie na český preklad, ktorý sme spoznali prv. O čo konkrétne ide? Napríklad o vogónsku poéziu v knihe Douglasa Adamsa *Stopárov sprievodca po galaxii* (1980, česky 1990, slovensky 2004). Český preklad Jany Holanovej: „Ó fretná chrochtobuznosť, / tvé mikturace jsou mi/ co zprudlé žvastopunksery na plzné včele./ Škvrrrk, já zapřísahám tě, / svými funícemi kvrdlovrzy./ A krákorňe zafras mě/ svými scvrknuvšími patlocaráty/ nebo tě roztrhám na fidloprčičky/ svým frkodrtákem,/ tak bacha na to!“ A slovenský preklad Patricka Franka: „Ó, sprasená chrochtošvábka/ tvoj hovniť je mi/ ako preprgnutý blákokľak na zdutej včele,/ Ovisnutosť, zaklínám ťa/ na svoje žredné hnisostreky!/ A splundrovaný šibrink/ nech ma zhompáľa a slepokrvať, / inak ťa do blabora/ splundrujem,/ a nie že nie!“

S lyrickou poéziou veľa skúseností nemám a s posudzovaním kvality jej prekladov už vôbec nie, zvlášť keď originál mi nedáva zmysel, ale ak by som čisto laicky musel uviesť preklady vogónskej poézie posúdiť, najprv by sa patrilo pripomenúť, že skutočne pôvodnú podobu predmetnej básne nepoznám. Vogónsky neviem, musím teda pracovať už s prekladom do angličtiny, ten však – keďže angličtina mi nie je rovnako prirodzeným jazykom ako slovenčina či čeština – do veľkej miery stráca výraz. Dobré je, že obe verzie prekladu, slovenská i česká, ním disponujú. Český preklad sa posúva k čisto abstraktnej lyrike, slovenský je zvukomalebnejší, oba však stoja na sprostredkovaní emócií lyrického subjektu, ktorými je báseň presiaknutá. Chýba názov, čo je smutné, ale to je problém už pôvodného zdrojového textu. V zásade ale platí, že som rád, že som spoznal aj slovenský preklad

– o trinásť rokov neskôr ako český, pravda, ale radšej neskoro ako nikdy.

Ako počujem Yarpaena

So Sapkowského *Zaklínačom* (1990–1993, česky 1992–1993, slovensky 2015) je to iné, tam si asi nezvyknem, že Marigold je Blyskáč, hoci slovenský preklad je vzhľadom na originál azda i presnejší ako český. Stanislav Komárek pasáž z poviedky *Hranice možnosti*, v ktorej hovorí trpaslík Yarpén Zigrin, prekladá: „Herež, ty tam!“ zařal jak na lesy. „Mrcho, draku! Slyš a ušiška našpicuj, co ti včil praví herlod! To jako já. Jako nejprvnější sa s tebou chytne čestně obludný rytíř z Denesle, Eyck! A zarazí ti píku do břucha, podle nakázání bohů, pravil, aby ťa zamordoval pro radost ubohým panám a tuhle Nedamírovi, královi! Fechtuňg mosí být čestný a podla regulí, né abys plul oheň, pněvácí sa enem konfesné mosíte biť, dokavád jeden z vás ducha nevyпустí, anebo nechcípne! To ti přejeme ze srdca aj z duše! Rozuměls, hade?“ A slovenský preklad Karola Chmela: „Hej, ty tam!“ zručol a oprel si ruky v bok. „Počuj, drak jeden poondiaty! Počúvaj, čo ti povie herold! To znamená ja! Ako prvý sa za tebou vyberie počestne prítulný rytier Eyck z Denesle! A vrazí ti kopiju do bachora, pekné podľa posvätného zvyku, na tvoju záhubu a na radosť úbohých panien a kráľa Nedamíra! Súboj musí byť čestný a podľa práva, oheň chrliť neslobodno, iba konfesne mlátiť jeden druhého, kým ten druhý ducha nevyпустí alebo nedokona! Čo ti aj zo srdca a z hĺbky duše želáme. Pochopil si, jašter?“

Keď si čítam tie pasáže z českého prekladu poviedky *Hranice možnosti*, kde hovorí trpaslík Yarpén Zigrin svojím osobitým írečitým ráznym dialektom, vždy sa znova spontánne nahlas rozosmejem. Akoby tá postava ožila, opis pomáha, ale ťažiskom je priama reč, teda to, ako hlas Yarpaena Zigrina zaznie v mojej hlave. Je to zdieľaná skúsenosť, „nepočujem“ takto Yarpaena sám, citovali sme si tie pasáže a dodnes citujeme, odkedy sme Sapkowského v prvej polovici deväťdesiatok vďaka českým prekladom objavili. Neznamená to, že Sapkowského poetika je čitateľom, ktorí sa s ním po prvýkrát stretli až vďaka slovenským prekladom, skrytá, len ju sprostredkováva iný preklad. Zdá sa mi poctivý, autorský, presný, jednoducho dobrý na úrovni jazyka i výrazu, ale to sú závery racionálnych úvah o ňom, nie to, ako ten preklad cítim, čo je presne slovo, ktoré som hľadal.

Československo trvá, lebo to tak cítim. Vďaka za všetky preklady – len by sme azda mohli skutočne prekladať predovšetkým knižky z jazykov, ktoré necítíme.

Autor je estetik a teoretik popkultúry.

předehra
50.
Moravského
podzimu

Gluck

Orfeo ed Euridice

Akamus & A. Liebreich

So 20/10/2018

19.30 Besední dům

Filharmonie
Brno Philharmonic

Kam zmizelo Československo?

Společné dějiny ve slovenské literatuře

Obraz Československa v moderní slovenské literatuře téměř chybí, prohlašuje slovakistka Jana Pátková. Přesto existuje ve slovenské literatuře posledního čtvrtstoletí několik výrazných odkazů na dějiny společného státu. Jde nicméně především o nostalgická ohlédnutí za minulostí v populární produkci.

JANA PÁTKOVÁ

Literární obraz Československa provází českou i slovenskou literaturu od vzniku společného státu v roce 1918. Za uplynulých sto let se nejčastěji objevoval hned v prvo-republikové beletrii. Ve srovnání s dalšími etapami našeho společného vývoje je zřejmé, že šlo zároveň o vyslyšení dobové poptávky, na kterou se mohlo ještě v poválečném období navázat jako na jistou tradici. Rozhodně však nemůže být řeč o dominantním trendu – tím se téma Československa nikdy nestalo. S postupem let ovšem literární obraz společného státu ustupuje stále víc do pozadí a zároveň se stává ideologicky méně zatíženým.

Pokud jde o slovenskou literaturu, dá se říct, že z ní po roce 1989 zobrazování Československa a spolu s ním i Čechů takřka zmizelo. A když se přece jen objeví, pak především ve vzpomínkových a v kvazimoárových textech, v prózách na pomezí umělecké a populární literatury (Pavol Rankov, Peter Krištúfek) či v podobě bizarních reliktních minulých dob (Máriu Kopcsay). Ani často deklarovaná nostalgie po společném státu do tematicko-motivického plánu porevoluční slovenské beletrie nijak zásadně nevstoupila.

Druhý domov

Z literárněkritického myšlení Československo ovšem nikdy zcela nezmizelo. Velký podíl na tom má slovakista a překladatel slovenské beletrie do češtiny Emil Charous, který mezi roky 1998 a 2005 vydal tři esejistické knihy, v nichž se s neskrývanou nostalgií ohlíží za literárními texty i kontakty vzniklými za společného státu. S trochou nadsázky se přitom dá říct, že nebýt pražských edičních, literárních a kulturních aktivit Leopolda Mazáče a jeho dvorního redaktora Jána Smreka, neměl by Charous z čeho vycházet. Praha se stala jedním z kulturních center popřevratového Slovenska, takže ji Charous mohl nazvat „druhým domovem“ slovenských spisovatelů. Tato metafora v sobě nese kromě obvyklého nacionálního významu také jedinečný významový odstín cizího a domácího zároveň, skrze který je česká kultura nahlížena jinak, než nám umožňuje obvyklý pohled zevnitř či naopak zvenku.

Obraz Československa ovšem není v obou literaturách identický. Zatímco pro Slováky znamenalo Československo už od první republiky hlavně Prahu a její kulturní zázemí otevírající „okno na západ“ (především v tvorbě Mila Urbana, Gejzy Vámoše, ale i pozdního Martina Kukučína), čeští čtenáři ve dvacátých letech četli ideologicky podbarvené romány o svých soukmenovcích, kteří přišli na Slovensko utvářet institucionální i úřednický aparát, ale také bojovat na slovensko-maďarské hranici (prózy L. N. Zvěřiny nebo J. V. Rosůlka). Dobový tisk s jistou dávkou jízlivosti upozorňoval na poněkud pochmurný pohled na Prahu v Urbanových a Vámošových románech, které ji líčí jako cizí, neharmonický prostor, působící na hrdinu destruktivně. Nepříliš přesvědčivě zobrazil Prahu představitel starší generace realistů Martin Kukučín, když hledal důkaz o blízkosti obou národů v líčení milostného vzplanutí mezi obrozenci

Bohuslavou Rajskou a S. B. Hroboněm. Zajímavý je postoj Emila Charouse k těmto románům: jako bytostný harmonizátor vidí jen pozitiva a dovozuje, že se Praha koncem dvacátých let stala důležitým tématem slovenské literatury.

Normalizační outsideri

Zřejmě není namístě pokládat v tuto chvíli otázku typu: Jakou roli hraje obraz Československa v současné slovenské literatuře? Odpověď s jednoznačně negativním vyzněním se až příliš nabízí. Přesto by čtenáři nejmladší slovenské literatury našli několik prozaických textů, v nichž se v rozmanitých podobách objevují připomínky společného státu. Ideologická poptávka po románech vypovídajících o společné existenci Čechů a Slováků každopádně zanikla už s příchodem sametové revoluce, tedy ještě před rozpadem federace, a postmodernou ovlivněná literatura devadesátých let příliš neumožňovala navázat na tradici zobrazování Československa.

Specifickou výjimkou jsou krátké prózy Tomáše Horvátha, v nichž využívá mimo jiné i různé vrstvy češtiny. Jiným příkladem jsou povídkové texty Máriuse Kopcsaye. Jeho typický protagonista představuje ve slovenské literatuře typologicky novou podobu outsidera, který prožil dětství během normalizace a první roky dospělosti těsně po sametové revoluci. Kopcsayovým autorským záměrem ovšem nebylo vytvořit celistvý obraz společného státu. Do textu pronikají z dob normalizace jen útržky v podobě bizarních – především popkulturních – reliktních naší minulosti. Bezvýchodnost normalizačního Československa přitom koresponduje s životem hlavní postavy. Z autorské roviny však do textu proniká i jistá empatie vůči hrdinovi, a tím pádem i vůči minulosti.

Šokovat dějinami

Zatímco čtenáři slovenské literatury druhé poloviny 20. století si asi jen stěží vybaví konkrétní prózy, ve kterých by se předmětem zobrazení stal život ve společném státě, nejmladší literatura si tuto tematiku oblíbila, protože umožňuje zobrazit Slovensko jako multikulturní i multilingvální prostor. Po roce 2000 se navíc ve slovenském písemnictví vrací historizující typ prózy a spolu s ním také oblíbený obraz prvorepublikového Československa. Několik autorů si například za počátek vyprávění zvolilo třicátá léta, konec příběhu je pak často zasazen do roku 1968, případně děj sahá až za rok 1989. Literární kritika už dlouho a nelichotivě poukazuje na příslušnost těchto historických románů k populárnímu čtivu. Například Pavol Rankov se v románu *Stalo sa prvého septembra* (alebo inokedy) z roku 2008 soustředí na zobrazení multietnického prostředí Levic, kde se mezi hlavními postavami objeví i Čech Honza, čímž se otevírá téma nuceného odchodu českých rodin ze Slovenského státu. Peter Krištúfek v rozsáhlém románu *Dom hluchého* (2012) stejný motiv významově posouvá k tématu kulturní ztráty a přetržení tradic spojených s první republikou. Události vybrané ze společných dějin ovšem v obou románech chtějí hlavně šokovat čtenáře, přičemž interpretačně nepřekračují hranici pohodlné jednorozměrnosti.

Dodejme ještě, že problematika zobrazování Československa v české a slovenské próze není dosud ani z jedné strany relevantně zpracována. Oproti tomu lingvistika je mnohem dál – všimá si například využití češtiny ve slovenských textech a nerezignuje ani na širší kulturně-historický kontext. Zdá se, že od dob Charousova „druhého domova“ se toho ve vzájemném poznávání našich literatur mnoho nezměnilo.

Autorka je slovakistka.

JEDNOU BUDEM DÁL

Militantní humanismus v době globálních klimatických změn

ROMAN ROPS-TŮMA

Stále častěji si vybavuji nenápadný, ale zásadní programový výrok Milana Chovance, pronesený 27. ledna tohoto roku při vyhlášení vítěze poslední prezidentské volby: „Nemusí se všechno všem líbit, ale víme, kam jdeme.“ Snad se nechal bývalý ministr vnitra unést dějinností okamžiku – a vlastní spíše náhodnou a snad již poslední účastí ve vítězném táboře – v každém případě svou sentencí vstoupil do dějin českého realismu.

Ano, někam pravděpodobně jdeme, snad víme kam. Máme alespoň široký výběr předpřipravených odpovědí a ti náročnější i dostatek prostředků, jak podobné otázky vytěsnit. Ale stejně, nebyl by nukleární holocaust méně pitomý než tahle rozpečená, vyschlá modernita?

Každého 26. září si část veřejnosti připomíná neoficiální den Stanislava Petrova, sovětského vojáka, který toho dne roku 1983 porušil rozkazy i předpisy a za použití vlastního rozumu předešel jaderné válce mezi velmocemi. Stal se tak jedním z mála skutečných hrdinů studené války. Zvláště měřímeli jeho světažachovný čin kariérami státníků, kteří se odpovědně snažili zabránit nukleární válce, aby dali nám, svým potomkům, možnost upéct se pomalu v klimatickém pekle, kde sice všechno někomu patří, ale nikdo za nic nenese odpovědnost. Nemožou za to ovšem jen státníci vyznávající Chovancovu doktrínu, ale i my – protože jsme je ještě neuškrtili. To už ale není problém vlo-ni zesnulého pana Petrova.

Situace vypadá překerné, ale pro levici se jako vždy otevírá široká perspektiva. Co třeba rozvinout podzemní militantně humanistické hnutí, jehož cílem bude urychlit proces nevyhnutelného globálního vychcípávání, aby byl co nejrychlejší a nejmasovější, a tedy méně bolestný? Jako když z mokvajícího puchýře existence strhnete náplast. Vlastně hovoříme o post-new-age období hnutí Gaia, ale dělali bychom to pro lidi. Projekt má bohužel i stinné stránky. Riskujeme například, že se odmítnutím budoucnosti připravíme o nějaký dobře utajený zázrak, který je právě na spadnutí – například zničující mimozemskou invazi, která téhož cíle dosáhne daleko efektivněji, navíc s tím bonusem, že by lidstvu ponechala věneček nevinné oběti.

Ze všech levicových projektů poslední doby však lze právě zde nejspíš počítat s lidovou podporou. Nedávno jsem na Twitteru provedl průzkumnou anketu, jestli nukleární holocaust: a) ano; b) ne; c) později. Vyšlo to zhruba 20 : 20 : 60. Protože nejvíc si tradičně vážím analytiků, od kterých jsem nečetl žádnou analýzu, a sečtělý jsem až hanba, raději jsem výsledky vyhodnotil svépomocí: pokud jde o nepodmíněnou základní smrt, respondenti by nebyli zásadně proti, i když většinou ještě něco plánují nebo jim do sebevraždy zrovna něco vlezlo. To jsou ovšem dočasné překážky či výmluvy; potenciál je jasný.

Proč ztrácet čas sněním o zániku nespravedlivého systému, který navíc (na rozdíl od 99 procent jeho lidských zdrojů) prospívá nejlépe v historii, když o apokalypse má slušnou představu každý, kdo někdy buď listoval Bibli, nebo hrál nějakou videohru? Nemuselo by se to líbit všem, pane Chovance, ale až budu ministr vnitra já, nezávazně referendum nemůže pro začátek uškodit.

Kresba Jiří Petrbock

MORAVSKÁ GALERIE INEZ TUSCHNEROVÁ

14. 9. – 27. 1. 2019
PRAŽÁKŮV PALÁC
HUSOVA 18
BRNO

Výstava a publikace jsou výstupem institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO), poskytnuté Ministerstvem kultury ČR.

Projekt se uskutečňuje za finanční podpory /
The project is realised with the financial support of

B | R | N | O |

Partneři / Partners

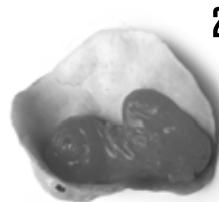

Mediální partneři / Media Partners

1

**Mezinárodní festival
dokumentárních filmů
25. — 30. října 2018**

2

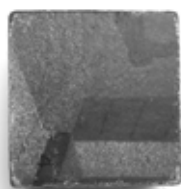

8

10

Ji.hlava

3

4

9

5

**mohutná retrospektiva filmů
hnutí cinema verité**

současný libanonský dokument
totální realita 360ti stupňových
dokumentárních filmů
a VR instalací

**Součástí festivalu je šestidenní mezinárodní
konference INSPIRAČNÍ FÓRUM – sledujte
novinky na www.inspiracniforum.cz**

6

11

12

www.ji-hlava.cz

Sousedská spolupráce

Česko-slovenské a slovensko-české filmové koprodukce

Českou a slovenskou kinematografii jsme si zvykli vnímat jako striktně oddělené oblasti. Přesto v posledních letech sílí trend koprodukčních filmových projektů mezi oběma zeměmi. Většina takových spoluprací se nicméně snaží svůj hybridní původ zakrýt.

ANTONÍN TESAŘ

Filmové koprodukce Česka a Slovenska jsou momentálně nejvýraznějším trendem kinematografií obou zemí. V populárním, artovém i dokumentárním filmu vzniká stále více projektů, na nichž se nějakým způsobem podílí obě země bývalé federace. Důvody k tomu jsou především komerční a souvisejí mimo jiné s nedávným nárůstem návštěvnosti slovenských kin. Zároveň ale rozhodně nevzniká žádná nová hybridní kinematografie, která by řešila vztahy obou národů. Naopak, koprodukční filmy se česko-slovenské tematice obloukem vyhýbají.

Nedostatečná českost

Od roku 2016 se mluví o výrazně narůstající návštěvnosti slovenských kin, se kterou jde ruku v ruce nárůst návštěvnosti slovenských filmů. Na největší domácí hity do slovenských kin loni chodilo kolem 300 tisíc diváků, což je číslo, které i u nás překročí jen ty nejúspěšnější české snímky. Slovensko se tak stalo důležitým novým trhem, což jen podpořilo dlouhodobější trend natáčení koprodukčních filmů v obou zemích. Podněty přitom vycházejí od stabilnějšího českého filmového průmyslu i od čím dál ambicióznějších slovenských tvůrců. Vzniklo tak několik modelů vzájemné spolupráce.

Koprodukce, kde výrazně převažuje vklad českých tvůrců, mají čeští diváci i filmoví kritici tendenci vnímat jako české a slovenský podíl obvykle ignorují – to je případ animovaného filmu *Lichožrouti* (2017), artového dramatu *Já, Olga Hepnarová* (2016) nebo česko-slovensko-francouzské dramedie *Bába z ledu* (2017). Ambivalentnější status u nás mají filmy, kde je český podíl spíš minoritní. Křiklavým příkladem je film slovenské režisérky Terezy Nvotové *Špína* (Špina, 2017) či majoritně slovenský dokument *Richard Müller: Nepoznaný* (Richard Müller: Nespoznaný, 2016), které loni zvítězily v Cenách české filmové kritiky, udílených nejlepším českým filmům. Kritička Tereza Spáčilová nicméně na webu časopisu Reflex v článku *Ceny kritiky: Kam se ztratila soudnost filmových recenzentů?* píše, že „koprodukční film Terezy Nvotové je zhruba stejně český, jako byl český loňský *Anthropoid*, týmž sborem kritiků vyřazený z hlasování právě z důvodu „nedostatečné českosti“. Zároveň v jiné souvislosti srovnává *Špínu* se zmiňovanou *Bábou z ledu*, kterou bere naprosto samozřejmě jako český film. Existují ale i koprodukce, které čeští publicisté klasifikují jednoznačně jako slovenské filmy. Obvykle to jsou majoritně slovenské projekty, jako dokument *Koza* (2015) nebo filmy Juraje Lehotského *Zázrak* (2013) a *Nina* (2017).

Vymazaný most

Koprodukční snímky jsou z podstaty věci hybridní projekty, v české filmové publicistice se ovšem téma koprodukcí příliš často neobjevuje a jen zřídka je tematizováno. Ostatně ty koprodukční snímky, které svou hybridní povahu nějakým způsobem vyjevují, se ji zpravidla zároveň snaží maskovat. Mezi novými česko-slovenskými snímky neexistuje nic, co by připomínalo třeba slavný

V koprodukčním filmu *Backstage* vystupuje slovenská skupina The Pastels. Foto Bontonfilm

dánsko-švédský krimiseriál *Most* (Bron/Broen, 2011–2018), který na mnoha úrovních těží ze vzájemné spolupráce, ale i z konfliktů obou národů se společnou hranicí.

Oproti tomu v našem prostředí se z faktu, že na projektu spolupracují tvůrci ze dvou sousedních států, při budování zápletky nikdy nevychází. Výjimkou je debut slovenské režisérky Ivety Grófové *Až do města Aš* (2013). Sociálněrealistické drama o slovenské dívce, která přijede do Čech nejprve pracovat jako šička a posléze se z ní stane společnice bohatých Němců, ukazuje západ České republiky jako výrazně mnohonárodnostní prostor. Naopak *Učitelka* (Učitelka, 2016), kterou natočil český režisér Jan Hřebejk v majoritně slovenské koprodukci, ve slovenském jazyce a se slovenskými herci, žádné specificky slovenské reálie nezdůrazňuje. Mohla by se odehrávat téměř kdekoli ve východním bloku. Hřebejkovo drama o učitelce zneužívající svého postavení je průhlednou alegorií arogance moci, kterou umožňoval „minulý režim“, a je srozumitelné stejně dobře českému jako slovenskému publiku.

Balík pravidel

Nejhybridnějšími česko-slovenskými koprodukčními projekty posledních let jsou ale tři populární filmy, které spojuje i to, že existují ve dvou paralelních jazykových verzích. Snímky *Rudý kapitán* (Červený kapitán, 2016), česko-slovensko-polský titul *Všechno nebo nic* (Všetko alebo nič, 2017) a taneční drama *Backstage* (2018) mají mezinárodní herecké obsazení, ale do českých kin byly uvedeny v české jazykové verzi a do slovenských zase ve slovenské.

Rudý kapitán je projekt stabilního producenta-režiséřského týmu tvořeného Čechem Viktorem Taušem a Slovákem Martinem Kollárem. Kollár, který produkoval Taušovy filmy *Sněženky a machři po 25 letech* (2008) a *Klauni* (2013), *Rudým kapitánem* režijně

debutoval a Tauš na něm naopak pracoval jako producent. Adaptace stejnojmenného slovenského bestselleru Dominika Dána má potenciálně blízko k modelu mezinárodního partáckého filmu ve stylu zmíněného seriálu *Most*. Děj se odehrává v roce 1992 na pozadí dramatických debat o rozdělení Československé republiky, navíc střídavě na území obou částí tehdejší federace. Přesto se tvůrci rozhodli potlačit většinu odkazů na tehdejší vypjaté nacionalistické nálady a českým dabingem slovenských postav (respektive slovenským dabingem těch českých) se setřela i jazyková hranice.

Většinou zcela irelevantní je národnost hlavních postav ve vztahové dramedii *Všechno nebo nic*. Snímek podle slovenské knihy Evy Urbaníkové natočila slovenská režisérka Marta Ferencová s plejádou českých, slovenských i polských celebrit (Taňa Pauhofová, Klára Issová, Michał Żebrowski) převážně v Praze, která ale není ve filmu nikdy přímo jmenována ani nijak akcentována. *Všechno nebo nic* je lifestyleová komedie se zápletkou částečně kopírující hollywoodskou romantickou komedii *Láska přes internet* (You've Got Mail, 1998), ovšem smocnou ve všemožných genderových stereotypch. V kontextu české kinematografie patří do proudu filmů typu *Ženy v pokušení* (2010) nebo *Po čem muži touží* (2018) a kvalitativně z něho nijak nevybočuje. Na Slovensku měl nicméně snímek mnohem větší divácký úspěch než podobné, ale čistě české filmy, z nichž nejúspěšnější byl divácký hit *Bezva ženská na krku* (2016), na který tam přišlo nadstandardních cca 45 tisíc diváků. *Všechno nebo nic* se ale s návštěvností 337 tisíc slovenských diváků stalo jedním z největších koprodukčních úspěchů. Příčinou je velmi pravděpodobně právě to, že snímek Ferencové obsahuje lokální, slovenská lákadla a dodržuje „balík pravidel“ z článku Petra Konečného z portálu kinema.sk, který cituje

i výroční zpráva Slovenské asociace producentů v audiovizí: „Divácké téma, kontroverze, jasné žánrové zaměření, masivní marketing, známí herci a distribuční společnosti, které dostanou film do multiplexů, kam chodí nejvíc Slováků. To je balík pravidel, jak uspět v domácích kinech.“

Těchto pravidel se drží i film *Backstage* české režisérky Andrey Sedláčkové, mimo jiné i v tom, že nabízí mezinárodní celebrity. V příběhu o skupině streetdancerů, kteří se účastní talentové soutěže, vystupuje slovenská taneční skupina The Pastels, kterou proslavila mezinárodní televizní show *Česko-Slovensko má talent*. Film má přiznaně slovenské reálie, ale hrají v něm i české celebrity (Ivana Chýlková, Kryštof Hádek) – většinou role spojené s bezskrupulózním showbiznyssem, který je ve filmu ukazován jako stále bytostně federativní. *Backstage* se v českých kinech promítal také v české dabingové verzi, což působilo obzvlášť podivně vzhledem k tomu, že mnohé postavy jsou evidentně Slováci. Na nízkou úroveň českého dabingu si navíc právem stěžovalo několik filmových recenzentů.

Fenomén česko-slovenských a slovensko-českých koprodukcí bude, soudě podle relativního úspěchu některých z nich, nadále pokračovat. Zatím se však zdá, že snahou bude příliš „nerušit“ české a slovenské diváky, kteří jsou evidentně zvědaví spíš na domácí filmy než na hybridní koprodukční projekty.

Komunita je důležitější než místo

Kolektiv Punctum, v němž jsou takřka rovnoměrně zastoupeni Slováci a Češi, už několik let provozuje na pražském Žižkově nezávislé kulturně-komunitní centrum. S Radimem Labudou, Šárkou Pivodovou a Romanem Odjinudem jsme hovořili o jeho provozu, o aktivitách, které zde probíhají, i o společné ideologii.

JAN KLAMM

Nemusí to nutně probíhat jen tak, že přijdete na koncert, objednáte si pití a posloucháte hudbu. Foto Anna Baštýřová

Na vašem webu je uvedeno, že Punctum je „spolek sídlící v žižkovském prostoru“. Znamená to, že kolektiv je pro vás podstatnější než místo, kolem kterého se utvořil?

Roman Odjinud (RO): Je to tak. Původně jsme uváděli, že Punctum je prostor, ale časem kolektiv začal být mnohem důležitější než místo samo. Prostor je samozřejmě to, co nás drží pohromadě, ale expandujeme i jinam a máme spoustu dalších aktivit.

Bez místa by ale kolektiv neexistoval. Jak tedy tento prostor vznikl a kdy jste se do jeho provozu zapojili?

Radim Labuda (RL): Punctum založil v roce 2015 Tono Marušarz v priestore bývalej zámočnické dielne na Krásověj ulici. Prvý rok ho experimentálne viedol sám, ale postupne dospel k názoru, že by organizácia mala byť systematickejšia, a tak sa obklopil ďalšími ľuďmi. Ja som sa pridala na jar roku 2016. Roman je tu od úplného začiatku.

RO: První rok jsem se ale příliš neangažoval. Punctum se tehdy zaměřovalo spíše na tanečnější elektronickou hudbu, což není můj šálek čaje.

Šárka Pivodová (ŠP): Já jsem se připojila v červenci 2016. V té době se čím dál víc ukazovalo, že prostor není ideální na taneční party, ale spíš na jiný druh hudební produkce.

RL: S tým, ako začalo byť Punctum vnímané viac ako koncertný priestor, sa nám naraz výrazne rozšíril program. Na večierky do rána už nikto nemal energiu a my sme tiež začali brať viac ohľad na susedov. S hlučnejšou produkciou už nejakú dobu končíme o desiatej hodine a snažíme sa zatvárať o polnoci.

Ve zmíněném informačním textu na vašem webu stojí, že jde o prostor, který „tvorí zázemí pro kreativní, edukativní a relaxační aktivity“. Můžete popsat svou edukační činnost?

RO: Jde o aktivity dvojího druhu: jednak o ty, které jsou přímočarě edukační, například přednáškový cyklus Audire, věnující se historii elektronické hudby, jednak o edukaci druhotnou, která je podle mě důležitější. Například vaříme vegansky, snažíme se fungovat

komunitně a ukazovat lidem, že kultura se dá dělat i jinak, než bývá zvykem – že to nemusí nutně probíhat jen tak, že přijdete na koncert, objednáte si pití a posloucháte hudbu.

Jaký máte vztah se sousedy? Zaznamenali jste nějaké stížnosti?

RL: Pokiaľ viem, osobne sa prišla sťažovať iba jedna susedka – v podstate nám prišla dohovoriť, že živé bicie po desiatej hodine nie sú úplne v poriadku. Ale naozaj si ceníme, že prišla osobne, otvorená konsenzuálnemu riešeniu, a nevolala políciu.

RO: Paradoxne nám celkom pomáha gentrifikace. Nejbližší domy jsou totiž z velké části něco mezi hodinovým hotelem a Airbnb ubytovnou. A lidé, kteří tu žijí krátkodobě, si jednoduše nestěžují.

Jakou máte nájemní smlouvu? Ptám se kvůli tomu, že krátkodobé nájem jsou obecně problém a pro místa typu Puncta to platí dvojnásob.

RL: Zmluvu podpisujeme vždy iba na rok a platíme štandardný trhový nájom. Platíme každý mesiac včas a snažíme sa, aby s nami neboli problémy. Dom vlastní veľká firma, ktorá má podľa všetkého toľko nehnuteľností, že ich vôbec nezaujíma, čo sa deje v tomto vnútrobloku – tým skôr, že sa tu nedeje nič, čo by niekoho výrazne rušilo či obťažovalo.

Sháníte na provoz finanční podporu od institucí?

RO: Stále diskutujeme o tom, zda o to stojíme, nebo ne. Snažíme se být nezávislí a nechceme se dostat do situace, že budeme čekat, jestli dostaneme grant. Chceme být finančně soběstační. A pokud požádáme o grant, měl by to být bonus, který nám umožní udělat něco navíc.

RL: Punctum sa prednávnom stalo registrovaným spolkom, ale vzniklo naozaj ako čisto DIY projekt, zdola a bez plánu či ambície poberať inštitucionálnu podporu. Až do tohoto roku sme fungovali bez akejkoľvek finančnej pomoci. Na rok 2018 sme dostali jednorazový grant od súkromnej nadácie Agosto Foundation, ktorá podporuje kultúrne a komunitné aktivity. Využili sme ho

na rozšírenie technického vybavenia – nový mixpult a štvorkanálový zvuk. Sympatické je, že táto nadácia udeľuje príspevky na základe dôvery a nič od nás za to nepožaduje. Stačí im, že vidia našu činnosť a že toho robíme skutočne veľa.

Kolik má vlastně spolek členů?

ŠP: Nejužší jádro tvoří deset lidí.

RO: Ale pak jsou tu desítky dalších lidí, kteří se podílejí na programu nebo nám s něčím pomáhají. Za tři roky existence prostoru se vytvořila síť spolupracovníků, kteří sice neřeší každodenní problémy, ale jsou de facto součástí Puncta.

Jak rozhodujete o věcech týkajících se provozu?

ŠP: Kolektivním souhlasem, jemuž předchází diskuse. Často to funguje tak, že konkrétní lidé řeší ty části agendy, které je zajímají a které se jich týkají. Ale je to opravdu vždy na základě konsenzu, což je také důvod, proč nám všechno trvá dost dlouho.

Čemu se vy konkrétně věnujete?

ŠP: Já se zaměřuji na dramaturgii výstav a přednášek. Pomáhám třeba s organizací přednáškového cyklu Audire, který se koná jednou měsíčně a který vede DJ Raveboy. Postupně se snažíme program vylepšovat. Po dvou sezonách jsme cyklus rozšířili o pravidelný event Summa Audire – půjde o DJský večer, na němž se bude hrát hudba, která byla předmětem tří předchozích přednášek. Dále do mé agendy patří jóga, pro niž tu máme vyhrazeny dva dny v týdnu, a také zajišťuji vizuál koncertů, pomáhám s vařením a starám se o Instagram. Mám také na starosti cyklus DOKU Punctum: jednou měsíčně promítáme dokumenty, jímž předchází hudební produkce. Nyní máme v plánu program rozšířit o tematické přednášky k danému dokumentu.

RL: Mňa zo všetkého najviac v programe zaujíma hudba. Čo ma sem priviedlo a čo ma neprestáva naplňovať, sú nové, nečakané a prekvapivé hudobné zážitky. To je hlavný dôvod môjho neustávajúceho nadšenia pre tento projekt. Pokiaľ ide o aktivity, ktorým

Punctum je spolek provozující kulturně-komunitní centrum, které funguje od roku 2015 v Krásově ulici v Praze 3. Jeho cílem je spojit lidi z různých subkulturních sfér a vytvářet nové podněty pro spolupráci a komunikaci. Prostor kooperuje s neziskovými organizacemi, kolektivy nebo jednotlivci se zájmem o českou alternativní scénu. Výstupem jsou koncerty, workshopy, diskuse, performance, divadelní představení, autorská čtení nebo lekce jógy.

Rozhovor s kolektívem z pražského kulturního prostoru Punctum

sa venujem, väčšinou varím. Hlavným cieľom je nasýtiť náš interný team, hudobníkov a promotérov a občas niečo ostane aj pre návštevníkov. Varenie vnímam ako rozšírenú kurátorskú aktivitu – je to tiež určitý druh starostlivosti. V tomto je pre mňa inšpiratívne feministické premýšľanie o starostlivosti. Čo je pre nás dôležité, vyjadruje heslo, ktoré máme vyvesené vedľa dverí: „Zpomal, otvori smysly, venuj náležitou péči sobe i druhým.“ Čiastočne sme si ho vypožičali od festivalu Psy-High, s ktorého organizátormi, kolektívom /Λ/, tiež často spolupracujeme. Občas prispievam aj do hudobnej dramaturgie, pričom sa snažím o nejaký iný formát, než je obvyklé zažívanie hudby. Napríklad s Broňou Orlickou sme urobili tetovací salón s noiseovým projektom Augiášův sonický chlív alebo letnú sériu Ostrov zvukov, ktorý predstavil v kvadrofónnom zvuku dlhé, zhruba štvorhodinové improvizované sety, počas ktorých mohli poslucháči prichádzať a odchádzať, ľahnúť si – skrátka zorganizovať si zážitok z hudby podľa vlastnej chuti a potreby.

RO: Já se starám hlavně o dramaturgii. Velkou část akcí, které u nás probíhají, pořádají externí promotéři či kolektivy a my se jim snažíme poskytnout co nejlepší servis. Zároveň si pochopitelně vyhrazuje právo nabídky odmítnat – vlastně jich odmítneme několi-kanásobně víc, než jich můžeme přijmout, ať už z časových nebo ideových důvodů. Máme ale i vlastní koncertní sérii Sonitus.

Sonitus občas probíhá i jinde než v Punctu. Souvisí to s onou expanzí, kterou jste zmiňovali v úvodu?

RO: Pár večerů jsme uspořádali v prostoru Petrohradská a čas od času se objevíme i na jiných místech, například jsme měli stage na festivalu Psy-High nebo jsme se účastnili festivalu Ambient v Liběchově.

ŠP: Většinou to souvisí s atmosférou dotyčných míst. Když se nám někde zalíbí, snažíme se domluvit na další spolupráci. Není občas na škodu změnit na chvíli prostředí. Podnikli jsme například cestu do Lipska.

RL: V Lipsku jsme boli v podobnom DIY priestore, ako je Punctum, priniesli sme tam našu dramaturgiu a kurátorský vklad. Kolektív z Prachtu zase na oplátku pricestoval zahrať u nás. Niekoľko koncertov pod hlavičkou Punctu prebehlo aj v klube Theremin a v budúcnosti by sme chceli expandovať aj na ďalšie miesta.

Váš kolektív se ale věnuje ještě dalším aktivitám: provozujete Radio Punctum a kazetové vydavatelství Punctum Tapes. Jak funguje vaše rádio?

RL: Radio Punctum je predovšetkým Tonov projekt a je zamerané na klubovú hudbu. Vysiela zvyčajne videostream z nejakého fyzického miesta, napríklad od nás alebo z komunitného centra Prostor39. Zvukové záznamy sú potom archivované na MixCloude.

Když už je řeč o záznamech, je potřeba zmínit, že natáčíte téměř všechny koncerty, které se u vás uskuteční, a publikujete je na Vimeu.

RL: Donedávna som pracoval v online televízii Artyčok, takže som úplne prirodzene zapadol do dokumentaristickej pozície. Raz mi Tono povedal, aby som priniesol kameru, že koncert bude stáť za záznam, a od tej doby mám kameru na prakticky každom koncerte. Pravdupovediac, nestíham to všetko ani spracovávať, myslím, že online je asi iba polovica všetkých záznamov. Archív je zároveň jedným zo spôsobov, ako sa ustanovujeme ako inštitúcia: zanechávame za sebou mediálnu stopu našej histórie. Archív funguje aj ako miesto recipročnej výmeny s hudobníkmi, pre ktorých

je tiež prínosné mať dokumentáciu, ktorú môžu ďalej zdieľať a používať na svoju verejnú prezentáciu.

Z jakého popudu vzniklo vydavatelství Punctum Tapes?

RO: O label se stará Tomáš Ferko alias Teapot. Prostě jsme se rozhodli, že když už máme tak rozsáhlý archiv koncertů, byla by škoda nevytvořit z nich občas i nějaký fyzický nosič. Kazeta nám přišla jako nejvhodnější formát, protože nemá vysoké výrobní náklady a může se z ní stát artefakt.

ŠP: Zatím jsme vydali tři kazety. První dvě byla splitka – na jedné straně vždy byli zahraniční hudebníci, na druhé místní. Nejnovější kazeta vyšla zhruba před měsícem a jde o nahrávku polského dua Akpatok Ensemble. Všechny tituly jsou dostupné i v digitální podobě.

Tento rozhovor vyjde v čísle, které je primárně orientováno na československá témata. V Punctu je slovenština slyšet tolik, že by leckdo možná občas mohl nabýt dojmu, že se ocitl na Slovensku. Je to náhoda?

RL: Tono, který Punctum založil, pocházel z Prešova, a preto je Punctum silnou prešovskou enklávou. Ale nabaľujú sa aj ďalší Slováci žijúci v Prahe. Ja napríklad pochádzam z Bratislavy. V našom kolektíve majú Slováci mier- nu prevahu, ale vzniklo to úplne spontánne, bez akéhokoľvek plánu. Na nejakej serióznej úrovni to vôbec neriešime, ale – samozrejme – je to terčom mnohých interných vtipov.

RO: Pokud se budeme bavit vážně, otázkami národní identity se vůbec nezabýváme. Většina z nás uznává, že jsme součástí evropské civilizace, a jestli je někdo Čech, Slovák nebo Maďar, nehraje žádnou roli.

RL: Ja to skôr cítim tak, že sa považujem za občana tejto planéty než nejakého štátneho

útvaru. Spoluobčan s ďalšími, aj nie ľudskými entitami.

ŠP: Ale zase můžeme říct, že tu tak trochu symbolicky obnovujeme federaci.

Dokážete si představit, že byste pokračovali na nějakém dalším místě, kdybyste tento prostor museli opustit?

RO: Asi ano, protože jak bylo řečeno, základem Puncta jsou lidé.

RL: Na druhej strane, genius loci tohoto miesta je naozaj unikátny. Trochu sa obávam, že ďalšie také dobré miesto by sa nám hľadalo ťažko.

ŠP: Spousta návštěvníků si Punctum spojuje hlavně s naší terasou, ale chodí sem i kvůli lidem a atmosféře, která tu díky nim panuje, a proto si myslím, že by nebyl zas takový problém pokračovat jinde.

Považujete své aktivity v Punctu za antikapitalistické?

RO: Asi bychom to takhle přímočaře nepojmovali, ale v podstatě takové jsou.

ŠP: Neřekla bych, že by naše činnost vycházela vyloženě z pohrdání systémem – spíš nám jde o to demonstrovat, že se věci dají dělat jiným způsobem, než je běžné v tržním prostředí.

RO: Kdybychom své postavení přirovnali k předlistopadové opozici v Československu, byli bychom spíš underground než disent. Usilujeme totiž o vytváření svobodného, otevřeného prostředí, ale nejsme explicitně politicky aktivní. Politický rozměr naše aktivity samozřejmě mají, ale jde nám v první řadě o komunitu a každodenní praxi, ne o prezentování politických názorů. Nemáme také žádné mocenské ambice.

RL: Povedal by som, že vytváranie komunity, kde sú si ľudia tak blízko, že sú prakticky rodina, sa dá považovať za svojho druhu politické gesto.

hudební zápisník

Čo bolí, to prebolí

MICHAL ŠPÍNA

Může to být tak pět, možná šest let, kdy mi dva slovenští přátelé – dnes šéfredaktor a vedoucí PR časopisu Kapitál – na sklonku jednoho bratislavského večírku vyjevili existenci televizního muzikálu pro děti *Neberte nám princeznů* (1981). Rychle jsem si ho oblíbil, i když se mi těžko vysvětluje proč. Není to jen kvůli hudbě Deža Ursinyho, plné všelijakých pulsujících klávesových nástrojů, a textům Jána Štrassera. Samotný příběh je přitom banální: Katka (Marika Gombitová) vyrůstá ve vile snobské rodiny, kde se dbá na reprezentativnost, kontakty a pověst; platí to hlavně pro matku (Marie Rottrová), otec (Luděk Sobota) je přece jen spíš ňouma a navíc ani nezpívá. Katčino nevinné randění s rebelským studentkem v pruhovaném svetru (Miroslav Žbirka) každopádně nemá na růžích ustláno. Jednou nad ránem to Katka nevydrží a v princeznovských šatech uteče. Najde zámek, ze kterého se vyklube dětský domov a kde se nějaký čas ukrývá, než všechno praskne. Nakonec se ale rodiče obměkčí, Katka zůstane v domově jako vychovatelka, vztahu se studentem je požehnáno a všichni jsou spokojení.

Člověku se občas stane, že přemýšlí o nějaké blbosti a nemůže s tím přestat. A tak mě jednou napadlo ujasnit si, koho vlastně v *Neberte nám princeznů* hrají Češi (třebaže

i oni mluví a zpívají slovensky). Odpověď je snadná: vystupují v rolích selhávajících autorit. Kromě obou jmenovaných rodičů je tu totiž ještě Petr Nárožný jako ředitel dětského domova a Jan Kanyza v roli příslušníka VB. Těm všem musí čelit mladý slovenský pár za pomoci skejtáků (ano, v roce 1981!) a opuštěných slovenských dětí, které dokonce vlastními tělíčky brání princeznu před policajtem. Nepodezíráme tvůrce muzikálu z protičeských záměrů. Možná ale do hereckého obsazení promluvílo podvědomí, sycené stereotypem „mladšího národa“, který musí pořád dokazovat, že má dost rozumu na to, aby činil samostatná rozhodnutí. *Neberte nám princeznů* je totiž přes všechno kouzlo nechtěného otevřeně emancipační dílo, které uznává hodnotu generační vzpoury vůči autoritám, jež nakonec prospěje všem zúčastněným. A tady se ukrádá myšlenka, jestli by se podobné schéma nedalo aplikovat i na vztah obou národů někdejší federace. Důvody k určitému druhu vzpoury – přinejmenším proti stereotypům – totiž nepominuly ani čtvrtstoletí po jejím rozpadu.

Jak to vím? Hlavně z rádií, kde rádi pouštějí česko-slovenské duety. Publikum takových písní se počítá na miliony a dost možná jde o nejexponovanější projevy kulturní výměny obou národů. Kdo by neznal normalizační *Zvonky štěstí*? Pětatřicátník Karel Gott a dvanáctiletá Darina Rolincová v nich zpívají, že „zpívání je to, co máme společné“. Hezké ujištění, ale duety jsou zajímavé naopak pro binární opozice, které je strukturují – a v tomhle ohledu stojí Gott s Rolincovou v čele dosud rostoucí řady hudebních počinů, pro které platí, že český hlas je mužský, starší, zavedený a v duetu zaznívá vždy jako první, kdežto slovenský hlas je naopak

ženský, mladší, neoposlouchaný a k českému se *připojuje*. Ne že by neexistovaly výjimky, ale popsání model jasně vítězí.

Za pozornost stojí i to, že se duety podle danéhoustru vyrojily až s odstupem od rozpadu federace, po letech, kdy vyšlo najevo, že se toho vlastně moc nezměnilo (a že se Češi ve svém orientalismu nespokojí s Moravou). Analogie se vztahem muže a ženy a různé více či méně prkenné textařské dvojsmysly se pak přímo nabízejí – a to je právě průšvih. Historie, která před sto lety svedla Čechy a Slováky do společného státu, jim zároveň přiřkla nerovné výchozí postavení. Následná česká „civilizační mise“ na Slovensku byla sice vedena v zásadě dobrou myšlenkou a nepochybně snížila nerovnosti mezi oběma národy, ale ve sféře, které bychom snad mohli říkat „československé kolektivní nevědomí“, tím zároveň zvýraznila protiklady. Civilizační úsilí bylo odnepaměti spojováno s mužstvem – a tak Česko v této dyádě pořád ještě reprezentuje mužství, zralost a rozum, kdežto Slovensko naopak ženství, mládí a cit, ne-li iracionálně.

Co jsme před stoletím zaseli, dnes naprosto anachronicky sklízíme z vln Evropy 2, Rádía Impuls a dalších stanic. Petr Bende ze SuperStar s Michaelou Papp z Prešova v duetu *Hranice* (2012) zpívají hlavně o hranicích mezi pohlavími: „Chtěl bych tě mít přechtenou/ ze všech tvých stránek,/ jenomže ty jsi ženou/ zamčenou na vzdušný zámek.“ Píseň s refrémem „Vloupám se/ do tvoji mysli, zjistím,/ že sám jsem“, ke které ostřílená kapela O5&Ra-deček přizvala křehkou Máriu Čírovou, dosáhla na YouTube osmi milionů zhlédnutí. A dvacetí čtyř milionů přehrání se dočkal stejně starý hit Xindla X a Mírký Miškechové *Cud-zinka v tvojej zemi*, který analogie rozpadu

vztahu a federace vytěžil nejexplicitněji – být ještě vcelku přičetné.

Hned dva česko-slovenské duety má skupina Chinaski. Hit *Na na na* (2009) v tandemu s košickou kapelou No Name se ovšem popsanému modelu vymyká: klip vypráví o kamarádství obou frontmanů, kteří se rádi sejdou a převlečení za Švejka a Jánošíka si nad ránem zazpívají „nezávazně na, na, na“, a to bez federální nostalgie: „Málokto vrátil by to späť,/ dneska jsme každý vlastním pánem,/ za to díky, čus a ámen“. Jenže jak šel čas, sentiment se zadním vojem stereotypních představ kapelu pomalu doháněl a naplno se projevil v roce 2016 v duetu Michala Malátného s fanynkou skupiny Bárrou Hosnedlovou, která se v něm stala „holkou z Blavy“: „Mávalas na mě slovenským pasem/ na Václaváku, nahoře pod ocasem,“ zpívá zralý český hlas. „Najednou zatoužil jsem být jak vlajka česká./ Ja v tvých dlaních máknem ako o Vianociach cín./ Každá česká vlajka má slovenský klín.“ Smysl to sice moc nedává, ale nerad bych byl za kazišuka, takže se diskrétně vzdám a začnu poslední odstavec.

Litovat rozpadu Československa se dá z mnoha důvodů – třeba i proto, že ve společném státě bychom byli ušetřeni písniček jako *Slovenský klín*. Kolik takových mladých slovenských klínů ještě bude rádo za příležitost zazpívat si s některou ocasatou autoritou české pop music o tom, že jsme „takmer to isté“, a přihnout tak společné políčko nereflektovaných stereotypů? Těžko říct, ale rád bych věřil slovům z názvu písně, ve kterém naopak zpívá Slovák z Českou – opět Miroslav Žbirka, ale tentokrát s Marthou: *Čo bolí, to prebolí*. Snad to platí i o česko-slovenských duetech.

A2+

LE JOUR DU SEIGNEUR (FR)
DESCENDEUR (FR)
PASCAL LOPINAT (FR)

24/10/2018
PUNCTUM
KRÁSOVA 27
PRAHA 3

A2
PRAHA
PRAHA
PRAHA
PRAHA

MINISTERSTVO KULTURY

GO OUT

PALM OFF FEST

3. ročník
setkání divadel
střední Evropy

Už máme,
co jsme chtěli?

PP

19–28 10 2018
Divadlo pod Palmovkou

www.palmofffest.cz

Revoluce • Něco za něco • Pusťte Donnu k maturitě! • 99 slov pro prázdnotu
 Ledové doktríny: Variace na nacistickou rétoriku • GORKI: Alternativa pro Německo? • Spravedlnost

100<

#kanon100

HLASUJTE!

Co z umění nám po sto letech existence naší republiky ve společnosti zůstalo
a co bychom si s sebou měli nést do let příštích?

Hlasujte pro ikonická díla do 21. října na webu
vltava.rozhlas.cz/kanon100

Vltava
 Český rozhlas

O potížích konceptualismu

Podoby současného slovenského umění

Ačkoliv si mnozí mladí slovenští umělci stihli vybudovat mezinárodní renomé, povědomí o nich je v Česku minimální. Znovu se tak ukazuje tradiční česká přezíravost vůči slovenské kultuře. Tento stav se aktuálně snaží změnit výstavy v pražských galeriích Arcimboldo a DOX.

MARTIN VRBA

Pohled do výstavy Slovenské národní povstání. Foto Pavel Šinagl

Výstava s přímočarým názvem *Slovenské národní povstání*, jež probíhá v galerii Arcimboldo, může v divákovi vzbudit vskutku partyzánská očekávání – bude se vzpomínat na události z roku 1944, partyzánskou válku nebo nacistický teror, který nastal po neúspěchu povstání? Ničím takovým se ale výstava, kurátorovaná Radkem Wohlmuthem, nezabývá. Stejně tak není ani nějakou současnou estetizací historického hrdinství, jak by snad mohla sugerovat grafická podoba propagačních materiálů, na nichž je zobrazen objekt od slovenského umělce Viktora Freša: rozetnutá váza, z níž se řine červená tekutina. Smysl výstavy je prozaičtější: chce přispět k viditelnosti slovenských umělců v zemi, která vždy vynikala v upozadování svých slovenských sousedů, ať už ve společné republice, společné federaci nebo v rámci mezistátní kulturní výměny.

Podivná oklika

Mnohá vystavená díla mají politický náboj, nebo alespoň přesah. Přímočarostí sdělení vynikají především práce Ivany Šátekové, která skrze tradiční techniku vyšívání reaktualizuje problematické etapy slovenských dějin, u nichž se v současnosti leckdy může zdát, že neprobíhají lineárně, ale cyklicky. Výšivky se tak hemží vztyčenými pravicemi postav v tradičních krojích, jež se ovšem vztahují i k nynější slovenské politice, profilující se mimo jiné v otázce nepřijímání uprchlíků. Syrovou feministickou výpověď zase představuje série objektů *Nesnesitelná lehkost bitia*, sestávající z rozbitých součástí tradiční slovenské domácnosti. Kromě rozlámaných váz a hrnků ve vitrínách se setkáme i s kýčovitými ženskými porcelánovými figurkami s utrhanými končetinami.

Mezi politickými gesty přítomných umělců a umělekyní přirozeně nemůže chybět ani odsudek náboženského tmářství, konkrétně římskokatolické církve a jejího konzervatismu, jenž sehrává v současném bujení nejrůznějších nacionalismů přinejlepším kontroverzní roli. Vesměs tradičním způsobem toto téma zpracovává Matúš Lányi, který na plátnech smývá hranice mezi komerčním a religiózním kýčem, když maluje kristovské sneakersky nebo kšiltovky s náboženskými motivy. S tradičním médiem malby pracuje i Michal Černušák, z jehož hororových obrazů na nás civí svítící oči členů rodin, nomenklatur a davů jako zraky nočních šelem těsně předtím, než na nás ze stínů zaútočí.

K výběru umělců a umělekyní je namístě podotknout, že kurátor v zásadě nic neponechává náhodě a v mnoha ohledech sází na jistotu – jedná se sice o tvůrce mladé a střední generace, ale většina z nich si už vydobyla domácí nebo mezinárodní renomé. Beze zbytku to platí o Michalu Černušákovi, který už v roce 2007 získal zvláštní cenu v soutěži Essi Award. Andrej Dúbravský obsadil v roce 2012 první místo v soutěži Malba roku, přičemž jeho díla se těší stálé zahraniční pozornosti. Ve stejné soutěži uspěl i Erik Šille – v roce 2006 obsadil třetí a v roce 2009 první místo. Katarina Janečková Walshe zase v roce 2017 skončila na druhém místě v soutěži Gruppo Euromobil Award a svá díla vystavuje v USA. Laureáty Ceny Oskára Čepana pak jsou Ján Vasilko a Ján Zelinka. Nejde ale ani tak o fetiš prestiže, spíše o fakt, že přítomní umělci jsou už nějaký čas součástí mezinárodní umělecké scény a na pražskou výstavu, která si klade za cíl zvýšit povědomí o slovenské umělecké tvorbě, se tak vlastně dostávají podivnou oklikou.

Slon v porcelánu

S tvorbou jednoho ze zmíněných slovenských umělců – Viktora Freša – se můžeme podrobněji seznámit na jeho individuální výstavě *Tak tomu říkám koncept*, která probíhá v pražském DOXu. Už název sugeruje, že se autor bude vysmívat konceptuálnímu umění jeho vlastními prostředky, a to se syrovou neohrabaností, která je pro jeho tvorbu typická. Frešo s obratností slona v porcelánu obviňuje „východoevropský konceptualismus“ ze zívající prázdnoty – vystavená díla nejsou žádnou subtilní hrou s významy, které by vrstvily přes sebe; mluví naopak hrubým a vulgárním, bodrým hlasem, který současnému umění nevěří. Tato „naivní“ pozice v umění zdomácněla nejpozději v roce 1996, kdy francouzský filosof Jean Baudrillard znechutil umělecký svět svým esejem *Spiknutí umění*, v němž – ve zkratce řečeno – odsoudil tehdejší umění jako konspiraci, vědomě či nevědomě zastírající prázdnotu umělecké produkce. Pozice, kterou zaujal, neměla být pozicí významného intelektuála, naopak, jeho vlastními slovy, pozicí „naivního sedláka“ a „primitiva“, který nepřistupuje na premisu, že výtvarná díla skutečně něco říkají a znamenají, protože platnost tohoto předpokladu se má teprve ukázat.

Frešo svým způsobem opakuje Baudrillardovu provokaci. Ta nicméně mezitím ztratila mnoho ze svého někdejšího kouzla. Obvinění

současného umění z vyprázdněné bezsmyslnosti, a tedy z podvodu, je vesměs sdíleným veřejným míněním, které nevyplová na povrch jen proto, že (výtvarné) umění už takřka nikoho nezajímá. Frešo každopádně nevolí formu eseje, nýbrž využívá samotnou uměleckou tvorbu, jež je už u něj postavená de facto na „trollení“ současných výtvarných tendencí. Odpověď, proč tak vlastně činí, se nám snaží nastínit v „sebezpytném autoportrétu“ *Som zamindrákovaný kokot*, jemuž dodává na váze opakovanými nápisy na tabuli „Nebudem nejlepší a najznámejší slovenský umelec“. Nešetří ostatně ani současné feministické tendence a ve svém díle *Konečne pekná kurátorka* se s bodrostí maloměstského mládence rozplývá nad půvabem kurátorky, jejíž intelekt ani kompetenci nepovažuje za hlavní přednosti.

Tenká vrstva ironie

Ve výběru Frešových děl nemůže pochopitelně chybět prezidentský obraz Václava Havla se svatozáří nebo ze zdi trčící čtyřmetrový trám s názvem *Tak tomu hovorím socha*, od něhož ostatně výstava odvozuje svůj název. Imperativ „Velkú piču viete o politike“, namalovaný na umělohmotném ubrusu, je adresován patrně nejen kurátorům, ale celkově tomu, co David Černý označuje za „levičácký neokoncept“. Několik vystavených výtahů si tropí šašky ze současných instalačních trendů a všechno to nakonec rámuje obecný apel „Stop Eastern European Conceptual Art!“.

To vše ovšem nakonec vede k závěru, že přítomná díla jsou přece jen myšlena „vážně“, respektive že vrstva ironie je tu pouze jedna. Nejedná se tedy o snahu „překonat“ konceptualismus, ať už je tím v podání autora míněno cokoliv. Stejně tak nejde o to jej skutečně „negovat“ v rámci pomyslného uměleckého programu. Dlouhodobá Frešova produkce tak dobře ukazuje, že je možné založit relativně úspěšnou uměleckou kariéru na roli dvorního šaška umělecké scény. Svět umění je schopen a ochoten do sebe integrovat takřka jakoukoliv kritiku a učinit z ní opět jen další z objektů estetické zkušenosti. Viktor Frešo to patrně dobře ví, takže i on je nakonec docela vědomou součástí oné konspirace konceptuálního umění.

Slovenské národní povstání. Galerie Arcimboldo, Praha, 30. 8. – 20. 10. 2018.

Viktor Frešo: Tak tomu říkám koncept. DOX, Praha, 7. 9. – 12. 11. 2018.

Aritmetika českých dějin

Tázání po smyslu existence českého národa nabývalo v průběhu 19. a 20. století nejrůznějších forem a dostávalo se mu velmi různých odpovědí. Dnes se však zdá nejprůpadnější perspektiva, která pracuje s historickou nespojitostí, fragmentárností a pochybnostmi.

MATĚJ METELEC

Když si filosof Milan Šimečka na Silvestra roku 1987 začíná psát deník, mluví o tom, že podlehl všeobecné osmičkové mánii a očekává, že rok 1988 by mohl opět přinést obrat v našich dějinách, a tentokrát k lepšímu. O dvanáct měsíců později je sice jasné, že tento rok nový začátek nepřinesl, Šimečka v něm nicméně vidí alespoň předejru k dalšímu vývoji a knihu, která z jeho zápisků vznikla, nazve *Konec nehybnosti* (1990). O třicet let později jsme půlstoletím, které minulo bez významuplné osmičky, před podobným očekáváním dostatečně imunizováni. Osmičky se v našich očích historizovaly, už je nevyhlížíme ani s obavami, ani s nadějemi a spojujeme je s „věkem extrémů“, jak britský historik Eric Hobsbawm označil 20. století. Sto let od založení Československé republiky se lze ptát, jestli toto století se svými zvraty a nelinearitou neudělalo definitivní tečku za pokusy klást „českou otázku“ nebo hledat „smysl českých dějin“. Přinejmenším je jasné, že znatelně zkomplikovalo způsob tázání.

Tam a zpátky

V době, kdy Masaryk píše *Českou otázku* (1895), která celou debatu o smyslu českých dějin odstartovala, mělo za sebou české usilování o nalezení místa v Evropě nejednu porážku. Masaryk ale svému dílu dává podtitul *Snahy a tužby národního obrození* a z této perspektivy se o právě končícím století dalo mluvit jako o úspěšném. Záchranu jazyka, obnovu kultury a nakonec i její vymanění ze služebné podřízenosti národní věci, budování moderní české politiky – to vše lze považovat za úspěchy. Je snadné protáhnout tuto linii až do roku 1918 a završit českou cestu 19. stoletím triumfálním dosažením samostatnosti. Československý stát se stal odpovědí na českou otázku, ovšem odpovědí záhy znovu zpochybňovanou. Na prahu okupace hodnotí filosof Jan Patočka v textu *Česká vzdělanost v Evropě* (1939) první republiku jako dobu úpadku a zpovrchnění života. Nejde tu jen o projev Patočkova konzervativního vkusu, ale o naléhavé položení otázky, která byla samostatným státem na krátkou dobu zatlačena do pozadí a která se při jeho bezprostředním ohrožení opět stala palčivou. A lze říct, že ve 20. století tato palčivost už nepoleví. Dnešní perspektivou viděno sestává toto století z větší části ze selhání a porážek. Po iniciačním vítězství roku 1918 přišel v roce 1938 Mnichov a vzápětí okupace a válka. V roce 1945 jsme se sice mohli a chtěli považovat za vítěze, únor 1948 je ale zpětně vzato opět prohra a další porážku a novou okupaci přinesl srpen 1968. Na pocit vítězství jsme si museli počkat až do roku 1989. Naše „sametová revoluce“ znamenala nejen odstranění místní komunistické diktatury, ale také zbavení se vazalské závislosti na Moskvě, a tak byla svého druhu opakováním roku 1918. Tuto paralelu ostatně podtrhl už Václav Havel, když ve svém novoročním projevu z 1. ledna 1990 zopakoval Masarykovu citaci Komenského z prvního projevu v parlamentu 22. prosince 1918: „Tvá vláda, lide, se k tobě navrátila!“

Jakkoli je v mnoha směrech nepřiměřená, má tato paralela i své oprávnění. Petr Pithart v textu *Šetřme své dějiny* (1985) vidí „vznik samostatného státu v roce 1918 jako – z hlediska vnitřního vývoje – nahodilý, a tedy jen málo zavazující výsledek vnějších proměn a tlaků“. Ovšem i rok 1989, který se stal v současném národním diskursu podobně konstitutivní událostí jako rok 1918, byl ve velké míře odvozen od mezinárodního dění a jen velmi málo byl výsledkem podobného dlouhodobého úsilí, jako tomu bylo v Polsku. Pod zorným úhlem roku 1989 jako základního kamene soudobé české identity lze z českých dějin 20. století jen těžko vytvořit lineární

příběh. Nanejvýš můžeme vidět cestu tam a zase zpátky – z kapitalismu do socialismu či ze svobody do „totality“ a zpátky.

Ochota odpovídat

„My *jsme* otázka, a jen pokud jsme *otázkou*, jsme. Jakmile se otázce zpronevěříme a vyměníme ji za jistotu a samozřejmost, ohrožujeme vlastní existenci a degradujeme ji na pouhou zdánlivost. Otázka je projevem nejvyšší aktivity,“ říká Karel Kosík v přednášce *Co je střední Evropa* (1969). Naléhavost české otázky vyvstává z nesamozřejmosti a nejistoty. Právě v okamžicích bezprostředního ohrožení se ozývá nejakutnější. Když ji v roce 1895 položí Masaryk, přehlíží sice úspěchy dosažené obrozením, děje se tak ale také v kontextu nezajištěného postavení národa v Rakousku-Uhersku, čím dál vyhrocenějšího „stýkání a potýkání“ s českými Němci a také krize české politiky.

Ještě před Masarykem se ale ptal Hubert Gordon Schauer v článku *Naše dvě otázky* (1886). Ty otázky zněly: „Co jest úkolem našeho národa?“ a „Jaká je naše národní existence?“ a Schauerovo tázání bylo radikálnější než to Masarykovo. Nemířil k tomu, v čem spočívá smysl české existence, ale zda tato existence sama vůbec nějaký smysl má. Na rozdíl od Masaryka nechal své dvě otázky otevřené. Není divu, že se ve své době setkaly s neřizivostí a dodnes má málokdo chuť se k nim vracet. Masaryk měl na svou českou otázku připravenou odpověď a více či méně ochotni odpovídat byli účastníci debaty o smyslu českých dějin i nadále.

Ve druhé polovině 20. století je ale čím dál tím obtížnější jednoznačnou odpověď najít. Nejen že se linie českých dějin stávají nesouvislými, nespojitost a fragmentárnost se stává také význačným rysem západního myšlení jako takového. Jan Patočka v nejzávažnější tezi eseje *Filosofie českých dějin* (1969) prohlašuje: „Kontinuita neexistuje, je třeba vyjít z faktu diskontinuity a v něm najít východisko k úvaze o českých dějinách, a v tom smyslu i stanovisko k ‚filosofii českých dějin‘.“ Jedná se o obtížné východisko, jeho případnost ale nelze pominout, ač jinak můžeme být patočkovským východiskům vzdáleni. Bez tohoto východiska je sotva možné se vyrovnat s cestami tam a zase zpátky, kterými šly české dějiny ve 20. století, ale i s další pochybností, která se v jejich nitru rozvírá: kdo byl subjektem těchto dějin?

Na pojmu národa, z něhož bylo možno odpovědět na otázku po smyslu českých dějin vyvozovat, jak to také učinil jeden z význačných účastníků debaty Josef Pekař, utkvěl po první a hlavně po druhé světové válce stín. Nacionalismus 19. století byl sotva nevinný, ovšem po hrůzách nacismu a všemožném etnickém čištění, které přišlo po něm, od našeho vlastního „odsunu“ německých obyvatel až po masakry balkánských válek, s sebou hledání smyslu dějin v národu nese nepřijemnou pachutí. Naše citění se vzpírá absolutismu a patosu Nerudových *Zpěvů pátečních* (1896): „Přežil jsem matku svou, žiju jen památce,/ přežil jsem lásku svou, měl ji tak na krátkce,/ všechno jsem oplakal, zase se osvěžil,/ Tebe bych, národe, Tebe bych nepřežil.“ Nadto není obsah pojmu národ o nic méně postižen fragmentarizací než sama linearita dějin. Dělnice u pásu nebo pokladní v supermarketu se patrně necítí být nositelkami „myšlenky národní“ ani „ideálů humanitních“. V této souvislosti je namístě připomenout, že síla marxistické koncepce vždy spočívala v tom, že na rozdíl od těch, kteří tvrdili, že člověk žije duchovními hodnotami, mluvila, a to i ve své zvlargizované podobě, za ty, jimž úvahy o takových hodnotách nic neříkaly a ani říkat nemohly.

Smysl českých dějin je elitní koncepce a v jistém smyslu jsou jeho subjektem intelektuálové,

kterí se o něm přou. Což má jisté oprávnění v tom ohledu, že jsou to právě kulturní a politické elity, kdo se zapisuje do historické paměti, nebo lépe řečeno, kdo tuto paměť zapisuje. Význam sociální otázky vyzvedá sice už Masaryk v *České otázce*, řeší ji ale požadavkem, aby se i dělníci podíleli na národním životě, jehož rytmus ovšem dělnická perspektiva určovat neměla. Ta se stane klíčovou pro celek národa i jeho dějiny až v komunistickém pojetí českých dějin.

Komunismus a jeho podzemí

Závažnost Patočkovy teze o nutnosti vyjít z faktu diskontinuity českých dějin se ukazuje na čtyřiceti letech komunistické diktatury a po jejím pádu ještě daleko výrazněji než v době, kdy Patočka svůj esej psal. Tato etapa byla nejdelším úsekem stoleté existence republiky, a rozhodující otázkou smyslu českých dějin 20. století proto je, zda právě ona není zásadní pro hledání současné české identity. Zda budeme konstruovat logiku českých dějin tak, že éra komunistického vládnutí je odchylka, kterou z nich můžeme v klidu vyškrtnout, anebo se v ní pokusíme najít navzdory vší diskontinuitě nejen pravidelnost, která ji spojuje s minulostí, ale i souměznost s vývojem polistopadovým. Hledání souvislosti v diskontinuitě, kterou konstruktivismus v myšlení 20. století má sklon vidět jako obecný faktor, není pouhá svévole. Tvoření kontinuity právě v diskontinuitním 20. století s jeho porážkami je pro soudobé hledání české identity podstatné. Sami na sobě to můžeme pozorovat třeba v tom, jak se pro naši identitu důležitějšími než jména „panovníků“ stávají rozličné odboje a jejich mýty. Ale také v tom, jak důležitá je i kritika nedostatečnosti těchto odbojů.

Před sto lety byla předmětem sporu reformace, dnes je předmětem sváru období 1948 až 1989. Nejvíce problémů přitom činí etapa 1948 až 1968. Na rozdíl od sousedních zemí, kde Rudá armáda po válce zůstala, Češi svou verzi komunistické diktatury realizovali z větší části vlastními silami. Až po invazi roku 1968 se povaha komunistického vládnutí přiblížila tomu polskému či maďarskému, aniž ovšem vyvolala podobné lidové hnutí odporu. Na pokleslosti normalizace se shodnou téměř všichni, přitom ale z ní její historická blízkost a kontinuita individuálních životů dnes dělají vyostřenější terén reflexe, než jakým jsou padesátá léta. Tato etapa je pozoruhodná ale i tím, že tehdy se v disentu šlo to nejlepší, co vzešlo z československého pokusu o reformu socialismu, s tím, co od něj vždy mělo odstup nebo jej odmítalo. A z kulturního hlediska tehdy dosáhla podzemní produkce v oblasti beletrie a politické esejistiky vrcholů, jimž se svobodná kultura po roce 1989 dosud nevyrovnala.

Je to právě význam normalizační „druhé kultury“, který – podobně jako ještě daleko všestrannější kulturní a intelektuální boom šedesátých let – podtrhuje problémy spojené s pokusy o aritmetiku českých dějin 20. století. Od roku 1989 se potýkáme s otázkami, co do nich počítat a co z nich naopak odečítat, nebo zda raději nesledovat rozličné paralelní podzemní proudy, které po obdobích temna vyřázejí na povrch a umožňují navazovat na české dějiny násilně přerušené v roce 1948. Éra komunistické diktatury se pro vyprávění příběhu českých dějin stala podobně nepohodlnou jako svého času husitství nebo rekatolizace. S oběma ji ostatně sblízuje i násilný charakter. Přes všechnu brutalitu a fanatismus se tyto epochy nicméně staly konstitutivní pro dvě tradice českého „myšlení o dějinách“ – obrozeneco-pokrokářskou a katolickou. Význam doby komunistické diktatury je jiný a patrně nikdo ji nebude vyzvedat jako vrchol či osu českých dějin. Zhodnocení sociálních

Má ještě smysl pokládat si „českou otázku“?

a kulturních dopadů komunistického vládnutí ale předpokládá přijmout je jako integrální součást českých dějin. Pak bude možné se dobrat i toho, do jaké míry šlo o import a do jaké se budovalo z vnitřních zdrojů a pohybu, a také jak interpretovat odpor proti tomuto režimu. V tom má spor o interpretaci státního socialismu stejný význam, jaký měla dříve otázka reformace.

Odstředivé století

Kromě toho ale existuje ještě jedna neopomítnutelná linie českých dějin 20. století, která má svůj vlastní aritmetický rozměr. V knize *Historické proměny češství* (1992) upozorňuje Jan Křen na to, že k charakteristikám politického češství patří, že „po značnou část své tisícileté existence tvořil český stát svébytnou, avšak přece jen část většího univerzalistického celku, nebo celku, který si takové nároky činil“. Takovou úlohu plnila Římská

a na závěr století přišel definitivní rozchod se Slováky. Tedy rozluka partnerství, které z hlediska povahy československé státnosti bylo nejvýznamnější.

Karel Kosík v textu *Naše nynější krize* dokonce říká: „Česká otázka‘ je otázkou světovou, ale praktickou zkouškou této světovosti je slovenská otázka. V jistém smyslu dokonce můžeme říci, že podstatu české otázky tvoří slovenská otázka.“ Z této perspektivy je rozchod se Slováky určujícím selháním českého 20. století. Zároveň je ovšem završením procesu etnické homogenizace českého státu. Hodnocení česko-slovenského svazku ze zmíněné Křenovy knihy je střizlivější. Podle Křena to bylo „manželství z lásky, ale z obou stran stály u jeho zrodu i účelové kalkulace“. I vzhledem k výsledku se zdá bližší pravdě spíš Křenovo prozaické hodnocení než Kosíkův patos. Jakkoli měl česko-slovenský vztah své historické předpoklady, to, že na sebe

Éra redukce

Význam Patočkova důrazu na diskontinuitu spočívá v tom, že není vyvlečením se z problematiky myšlení o českých dějinách, ale východiskem k jejich novému promýšlení. K diskontinuitám českých dějin 20. století patří druhá republika i okupace, ty je však snadno možné odepsat jako vnucenou aberaci vývoje českého národa v éře samostatné státnosti. Vlastní gros vědomí přetržitosti a fragmentárnosti nejen politických, ale i kulturních a ideových dějin spočívá v éře komunistického vládnutí. Právě zkušeností přetržitosti a reflexí této zkušenosti můžeme přitom (spolu s dalšími národy střední a východní Evropy) přispět k „myšlení o dějinách“ více než dějinnou aritmetikou. Ovšem pouze tehdy, budeme-li ochotni se touto zkušeností zabývat v celé její šíři a nepohlížet na ni pouze jako na zvnější vnucenou odchylku. V tom je případ Česka (vzhledem

evropské dějiny jako dějiny světové. V globální perspektivě se musí otázka malého středoevropského národa jevit jinak, než jak se jevila těm, jejichž myšlení evropské horizonty nepřekračovalo – což platí o Masarykovi stejně jako o Patočkovi nebo Kosíkovi.

Význam národa je v této perspektivě hlavně subjektivní. Spočívá v odpovědnosti k naší situovanosti, k prostředí, do něhož v první řadě promlouváme a v němž žijeme, a snad i ve snaze o jeho kultivaci. Tuto odpovědnost ani v globálním kontextu nelze opomenout a hrát si na subjekt bez přívlastků. Jakkoli si můžeme vytknout za svůj cíl řešení světových problémů, svou aktivitu směřujeme hlavně do bezprostředního okolí. Ani programový antinacionalismus se nepotýká s nacionalismy vzdálenými, ale s tím bezprostředním, jenž jej obklopuje, a přijímá tak mlčky zodpovědnost za hříchy svého národa. Dvacáté století lze vnímat jako éru redukce

T. G. Masaryk čte Prohlášení společných cílů nezávislých středoevropských národů před filadelfskou Independence Hall. Foto The Philadelphia Evening Post

říše, habsburská monarchie, socialistické společenství a dnes ji plní Evropská unie. Ve 20. století ale samostatnost československého státu přinesla i prozaičtější formy přimykání: nejdříve k versailleskému systému, po Mnichovu v rámci „záchrany národa“ k třetí říši, po válce k Sovětskému svazu a po roce 1989 k „Západu“. Nezajištěnost a nesamostatnost české existence vedla k hledání mocenských opor a spojeneckých svazků, které však měly často podobu jednostranné závislosti či přímo vazalství. I tehdy, když nám nebyly přímo vnuceny, končily nejednou rozčarováním. Historik Jan Tesař k tomu lakonicky řekl: „Československo má národy, jejichž duch není svébytný, proto jsou jeho dějiny odvozené daleko více, než by to odpovídalo jeho velikosti a materiální moci. Historické procesy založené sociálně se projevují velice často jako zásahy vnějších mocí.“

Současně ovšem zafungovalo 20. století jako odstředivka. V mnohonárodnostním státě, který byl v roce 1918 založen, Češi netvořili ani polovinu populace. Po dvaceti letech již okleštěná existence státu skončila odchodem Slováků, poté nacisté zlikvidovali místní Židy a Romy, při poválečné obnově Československa od nás Sověti nadobro oddělili Rusíny, my sami jsme vyhnali a odsunuli české Němce,

vzal formu společného státu, bylo výsledkem pragmatického rozhodování, v němž bylo kalkulací nakonec přece jen víc než lásky.

Češi a Slováci nicméně ve svém oddělování nejsou výjimkou. V Evropě je sice druhá polovina 20. století spojena s procesem integrace ústícím v Evropskou unii, zároveň ale v tomto období dovršují svůj vývoj nacionalistické projekty 19. století. Ať už jde o terorismem provázené usilování o basickou samostatnost, poklidnou kulturní emancipaci Velšanů, krvavý rozpad Jugoslávie, státoprávní aspirace Skotů či Katalánců nebo šovinismus dnešní maďarské vlády, intenzita národních myšlenek spojuje přelom milénia s počátkem 19. století. Zdá se, že ideologie starého imperialismu či komunistického internacionalismu byly lepším svorníkem než dnešní liberální demokracie. Jestliže u Slováků lze mluvit o klasické emancipaci, jejímž cílem je samostatný národní stát, v českém případě se tento cíl považoval za dosažený už založením republiky v roce 1918. Její dějiny, v nichž se mísí podléhání vnějším tlakům s často panickou reaktivitou na tyto tlaky, vyústily po sto letech v etnický a kulturně homogenní společenství, která se nedokáže smířit s představou nového „stýkání a potýkání“.

k výsledkům voleb roku 1946 nikoli Slovenska), kde došlo k instalaci komunistické diktatury nejen autochtonní, ale i demokratickou volební cestou, zvláště důležitý.

Souvislost lze nicméně spatřovat v samotné debatě o smyslu českých dějin. Jedno z jejích posledních výrazných oživení přišlo v letech 1984 a 1985 v souvislosti s dokumentem Charty 77 nazvaným *Právo na dějiny*. Ale tehdy, sto let po Schauerovi, byla tato debata do velké míry obrácena zpět a točila se kolem otázek vymezených Palackým, Masarykem a Pekařem, tedy kolem reformace a rekatolizace. Tónem navazovala na podobu debaty z počátku století a otázka po smyslu českých dějin se stala do značné míry rekonstrukcí metodologické úrovně minulé diskuse. Dělicí linie běžela po hraně historiografické hodnověrnosti a filosofické či morální oprávněnosti od historické fakticity odhlížet. I zvraty 19. století byly nahlíženy spíše tímto prizmatem než samy o sobě. Politické antagonismy se střetávaly v interpretaci národní minulosti a omezená galerie postav českého myšlení redukovala místní reflexi globálních konfliktů na pře nad historickými střety křesťanských denominací. Ty ale dnes sotva lze brát jako osu dějin. Na počátku 21. století za ni ostatně nelze považovat ani politické projekty Západu, stejně jako nelze chápat

faset české otázky, ať už sociální nivelizací doby komunistického vládnutí, odsunem českých Němců nebo koncem spolužití se Slováky, jež bylo vlastně také „konfliktní“. Dnes jsou jediní „druzí“, kteří nám zbyli, Romové, k nimž se stále ještě nedokážeme chovat alespoň s elementární lidskou úctou. A to ani v době, kdy po století samostatné státní existence prožíváme navzdory všemu nejdelší období stability: národní ani státní existenci nehrozí bezprostřední nebezpečí, všech potenciálních „vnitřních nepřátel“ jsme se dokonale zbavili. Návrat do Evropy se nám podařil, i když se tím Brusel zařadil vedle Vídně a Moskvy na seznam center celků, k nimž jsme patřili a s nimiž jsme byli nespokojeni. Tato nespokojenost možná vyvolá nakonec pohyb opačným směrem, nakonec i my jsme v minulosti měli své západníky a slavjanofily. A Evropská unie je pro nás opět příležitostí, jak za své problémy vinit někoho jiného, podobně jako bychom rádi svalili na Rusy tíhu komunistické diktatury. Pokud ale plyne z českých dějin 20. století nějaké poučení, pak to, že nestačí hledat, ke komu bychom se přimkli, a přitom se čím dál víc snažit zůstat v bezpečí pod duchnou. Léta stability nejsou žádnou zárukou, naopak. Dějinné zvraty totiž do českých dějin vcházejí zvnější. Diskontinuita si nás znovu najde.

Máme, co jsme chtěli

Politika a signatáře Charty 77 jsme se ptali na původ myšlenky čechoslovakismu, politický kontext 28. října 1918 a jeho vliv na českou politiku až do současnosti. Mluvíli jsme také o „disentu protestu“ a „disentu reflexe“, konci československé federace a rovněž o nutnosti změny společenského vývoje, kterou podle Petra Pitharta přinese jen šok.

MATĚJ METELEC
LUKÁŠ RYCHETSKÝ

V textu Šetřme své dějiny jste v roce 1984 napsal, že vznik Československa byl zapříčiněn vnějšími okolnostmi. Tehdy jste byl disident. Myslíte si to i dnes jako významný český polistopadový politik? Dnes už to dokonce vím jistě, něco jsem od té doby načetl. Vždyť ještě v létě 1918 nebylo jasné, že se Rakousko bude bourat, ani jak válka dopadne. Až úplně poslední pohyby front rozhodly. Když byla delegace našich domácích lídrů v Ženevě, říkal jim Beneš, že válka skončí na jaře. A to bylo 29. října, když už republika existovala! Takže ani on nevěděl. Rozhodly tři věci, byla to skoro osudová shoda náhod. Masaryk se konečně, někdy v červnu 1918, dostane k Wilsonovi. Právě v těch dnech jsou americké noviny plné titulků „Češi ovládají Sibiř“ a noviny moc nepřeháněly, když psaly, že díky tomu ovládají Rusko. Hluboký zájem o Rusko otevřel Masarykovi cestu do Ameriky už na konci 19. století. Tehdy si ho bohatí průmyslníci zvali jako odborníka na Rusko, ale on přednášel také pro české a slovenské dělnické spolky. Když Masaryk přijel do Chicaga, přišlo ho přivítat sto padesát tisíc lidí, v New Yorku sto tisíc, což byli ti krajané, pro které kdysi přednášel. V Americe se motalo hodně středoevropských politiků, kteří měli různé ambice, ale sto tisíc lidí za sebou neměl nikdo. Snad polský Ignacy Jan Paderewski. A Masaryk padl Wilsonovi do oka a podle všeho si povídali nejen o střední Evropě, ale hodně právě o Rusku. Wilson zřejmě až v průběhu jejich rozhovoru začal měnit názor na Rakousko. To všechno byly přece vnější okolnosti.

Co z toho plynulo pro budoucnost republiky?

Pro další dobu je důležité, že celou první republiku probíhal spor o to, kdo měl větší zásluhy. Jestli vnitřní Maffie, nebo exil. Ten boj byl tuhý, vedl i k velkým osobním rozmršákám, psaly se otevřené dopisy skoro ve formě knih, Viktor Dyk píše Masarykovi Ad usum pana presidenta republiky. Masaryk neustoupil ani o krok, a aby to bylo všem jasné, napsal „zprávu o činnosti“, což je Světová revoluce. On měl i osobní důvody k nedůvěře v domácí politiky – nikdo za ním do exilu nechtěl. Já jim rozumím: nevěděli, jak válka skončí, možná neměli do začátku tak velké peníze, jako měl Masaryk. Ale krom stářického agrárníka Durycha, který šel do Ruska a byl velmi procarsky orientován, což působilo nemalé potíže, neposlali za Masarykem nikoho. Až si nakonec mladý Beneš dá ruksak na záda, někde u Aše překročí zelenou hranici a šup za Masarykem. Nelze se tudíž divit, že Masaryk zdejšími politiky tak trochu pohrdal: Nechali jste mě ve štýchu, ještě jste mě mnozí veřejně denuncovali, posílali jste blahopřejné telegramy rakouským generálům, když měli úspěch na frontě. Vždyť oni byli jen tři: Masaryk, Beneš a Štefánik, přičemž každý působil někde jinde. Bylo úžasné, že to zkoordinovali. Podle mého názoru to byl právě exil, do něhož počítám i legie, který se více zasloužil o vznik státu.

Působila idea čechoslovakismu dříve než v krátkém období před 28. říjnem 1918?

Živá byla u těch Slováků, kteří byli Masarykovými žáky. V tom byl Masaryk trochu vedle. On sám byl tak hraniční člověk: matka Němka, otec Slovák, narozen na území, u něhož nelze říct, zda tu končí Morava, nebo začíná Slovensko. A jeho slovenští studenti byli evangelíci, u nichž ta idea rezonovala, protože v kostele mluvili biblickou češtinou. Ale Masaryk – a po něm Češi už vždycky – podcenil katolické Slovensko! Češi vůbec Slovensko podceňovali. I komunisté při volbách v roce 1946. Nakonec ani spouštěčem pražského jara nebyla nějaká domluva reformistů,

ale idiotské chování Novotného. Ten byl stejně natvrdlý jako Beneš, který řekl: „Mě do konce života nikdo nepřesvědčí, že Slováci jsou národ.“ Peroutka dovozoval, že za pár desítek let slovenští spisovatelé budou psát česky. To je paternalismus, který může být dosti nesnesitelný, přezírání, neznalost – a nikdy se s tím nehnulo. Málo se ví, že když Masaryk podepsal Pittsburskou dohodu, Beneš, který se mu nikdy neprotivil, mu přes oceán napsal: To jste neměl podepisovat, protože to nesplníte. A nesplnil. Československé vztahy na začátku, stejně jako na konci republiky, jsou strašně důležité a Češi vůbec neměli cív, aby to vnímali. Oni to nemysleli zle, ale Slováci to štválo, protože když je péče moc, tak je jí prostě moc. Oni chtěli „rovný s rovným“.

Do jaké míry se Masarykovo myšlení a osobnost vtiskly do politické reality první republiky a do jaké šlo spíše o pokračování kabinetní partokracie zděděné z Rakouska?

Nešlo jen o boj o zásluhy, o němž jsem mluvil, oni se také báli, že Masaryk bude prosazovat politiku odvozenou od představ, které mu elegantně a zdvořile vyvrátil Pekař. A byly to důvodné starosti. Během prvního vystoupení v Táboře, potom, co 21. prosince přešel hranice, Masaryk zničehonic řekl: „Tábor je náš program!“ Všichni jen zírali – to byl husitský radikalismus v tehdy převážně katolické zemi! Proto ho chtěli mocensky upozadit. Masaryk píše snad ve Světové revoluci, že když kráčet po palubě Carmanie, která ho vezla z USA domů, tak si říkal: S kým já tam budu tu politiku dělat? Samí pitomci! Jediný, na koho se můžu spolehnout, je Beneš. A skutečně, ještě než vylezl po přejezdu hranic z vlaku, donesli mu prozatímní ústavu, a když si tam přečetl „prezident, věk čtyřicet let“, řekl: „Tož to ne!“ Což podle mého názoru předznamenává celé ústavní dějiny první republiky. Benešovi totiž tehdy ještě nebylo čtyřicet a Masaryk si říkal: Zítřka tu nemusím být. Také to hned v květnu 1919 přepsali. Až v poslední době mě napadá, a vám to říkám jako prvním, že to i dnes funguje, akorát si to neuvědomujeme, neverbalizujeme, a proto jsme tím pořád zaskakováni. Masaryk a Beneš přijíždějí s představou, že půjde o prezidentský systém jako v Americe, a bojují o to celou první republiku! Stále je to ve vzduchu: Havel to taky zkoušel, Klaus byl opatrnější, ale také to zkoušel, a Zeman to rozjel. A táhne se to od té věty „Tož to ne!“, která znamená, že prezidentem bude Beneš. To jest, chovám se jako mocnář, já rozhoduju, kdo bude můj nástupce.

Existuje nějaký český úděl? Ocitli jsme se v roce 1968 opravdu ve „středu světových dějin“, jak tehdy psal Milan Kundera?

Všichni jsme to rádi četli. Ale já vím, jak to tehdy v redakci Listů bylo. Byly Vánoce a byli jsme v těžké depresi. A někdo měl nápad, poprosíme Milana, aby napsal něco útěšného. Já myslím, že tím trpí dodnes. Jak se v jednom ze svých románů, nevím už v kterém, okázale distancoval od lyrična, tak toto je lyrický výlev par excellence. On už to měl v hlavě přitom škrtnuté, včetně své rané poezie, a teď najednou do toho znovu vlítne. S Havlem, který se mu za to krutě vysmál, se smířovali mnoho let, než se Antonínu Liehmovi podařilo je v Paříži přivést do jedné hospody. Všichni jsme to rádi četli, protože každý takovou útěchu někdy potřebuje. Pravdu měl ale Havel. A víte proč? Nakonec proto, že zůstal, Kundera napsal krásný text a odjel. A když si někdo chce stát za svým, měl by zůstat. O tom se nikdy nemluvalo, nikdy jsme si nevyčítali, kdo odjel a kdo zůstal, ale všichni jsme to těžce řešili. Havel měl pravdu a potvrdil to tím, že šel třikrát do vězení. Kundera

to řešil tak, že odjel, a udělal dobře. Bohužel tu po sobě zanechal vzrušující text, o který se asi budeme donekonečna přít.

Při diskusích o disentu se zdůrazňuje jeho pospolitost. Vy jste ale ve své teorii „disentu protestu“ a „disentu reflexe“ vyzdvihl i jeho vnitřní rozdílnost. Projevilo se nějak toto rozdělení disentu po roce 1989?

Ale já jsem se taky tulil, všichni jsme se ze začátku tulili, uzavírali se do sebe, protože jsme se taky báli. Furt jsme se slézali, tedy žádné orgie, ale samozřejmě, že se popíjelo. Mně pak začalo trochu vadit, když se organizoval Mikuláš pro disidenty, pak ples charťistů... Napsal jsem text Dizi-rizika, v němž jsem to kritizoval. Napadlo mě, že nás nejen obestavují zdmi zvenku, ale i my sami sebe zevnitř! Všichni byli zklamaní, že těch podpisů pod Chartu přibývalo tak málo, a já jsem se ptal, jestli si za to nemůžeme trochu sami, když vytváříme takový svět pro sebe. Ti, kteří představovali dissent protestu, šli po listopadu třeba s Janem Rumlem na ministerstvo vnitra. Když u mě o půlnoci Ruml zazvonil, tak jsem se rozklepal, že přijde domovní prohlídka. Oni pracovali – a jinak to nešlo – ze dne na den a věděli, že každý den mohou být zašití. My jsme smolili texty, vydávali časopisy, třináct let jsme psali Podivena a báli jsme se, že naše práce bude zhacena. Postoje to zkrátka byly odlišné.

To souvisí s vaší účastí v polemice, kterou spustil Ludvík Vaculík textem Poznámky o statečnosti. Váš text Bedra některých přitakával spíše Vaculíkovi než Havlovi. Existovala ale vůbec možnost vymanit se z disidentského ghetta a ovlivňovat československou veřejnost? Dissent protestu se soustředil na moc a její přešlapy, monitoroval je a informoval o nich svět. Dissent reflexe jako by zajímalo skoro všechno, jen ne moc. V první řadě to byla společnost: jak je možné, že to vše trpí, čím prošla, jak ji to poznamenalo? Naše hlediska se tedy dosti míjela. Zatímco my jsme byli kritičtí ke společnosti a psali o tom, co ji poškodilo, oni byli fascinováni mocí. Samozřejmě jsme se ale vzájemně tolerovali, oni četli, co my jsme psali, a my jsme zase byli rádi, když se jim povedlo odhalit dalšího nespravedlivého soudce. Myslím, že to bylo zcela logické, protože jsme měli dvacet let na to, aby tyto dva pohledy vykrystalizovaly. Oba byly nezastupitelné a vzájemně se doplňovaly.

Pokud byl dissent protestu zaujatý mocí a dissent reflexe zase společností, snad by se dalo mluvit o návaznosti v polistopadové interpretaci komunistického vládnutí: na jedné straně dějiny represe a na druhé takzvané revizionistické dějiny, které se zajímají více o společnost. Nemám to vše ještě načtené, ale asi tomu nikdy nebudu říkat revizionismus, protože nevím, co by pak měl být kánon. A když nevím, co je kánon, jak mohu mluvit o revizionistech?

Kánonem je v tomto kontextu zřejmě teorie totalitarismu.

S tím by lidé z disentu reflexe ovšem nemohli souhlasit. To by totiž znamenalo, že v listopadu 1989 zde byl stejný režim jako v roce 1951, což je nesmysl.

Vidíte, už mluvíte jako revizionista...

Tak jím tedy asi jsem. Ale ačkoliv jsem se k dnešním sporům uvnitř historické obce ještě písemně nevyjádřil, už před mnoha lety jsem se vyslovil k debatě o totalitarismu. To je stejně jako s diskusí o revoluci 1989. Dnes

Petr Pithart (nar. 1941) je český politik a bývalý disident. Patřil mezi prvních 242 signatářů Charty 77. V letech 1990 až 1992 byl českým premiérem a v letech 1996 až 2008 předsedou Senátu. Působí jako docent Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Je držitelem Řádu čestné legie a Ceny Františka Kriegla. Publikoval mj. knihy Osmášedesátý (samizdatově 1978, oficiálně 1990), Po devětaosmdesátém: Kdo jsme? (1998), Devětaosmdesátý (2008). Spolu s Petrem Příhodou a Milanem Otáhalem je autorem rozsáhlého knižního eseje Češi v dějinách nové doby (1991).

S Petrem Pithartem o bolestech československých dějin

Petr Pithart. Foto z osobního archivu

už se i Babiš ptá, jak je možné, že nebyla zakázána komunistická strana. A já vždy říkám: Kdo je měl zakázat, vždyť my jsme ten parlament potřebovali! Potřebovali jsme přece například zákony, podle nichž se bude volit. Kdo je měl zakázat? Nejvyšší správní soud, který vznikl až za devět let? Ústavní soud to nikdy nedělá, ale ten také neexistoval. Vláda, která závisela na parlamentu, kde přes dvoje nebo troje kooptace zasedali komunisté?

Kniha Češi v dějinách nové doby autorského tria Pithart, Příhoda a Otáhal, publikovaná pod kryptonemem Podiven, byla velkou revizí interpretace českých dějin. Překvapilo vás, kolik vyvolala zlé krve?
Tehdy jsem byl předsedou vlády a věděl jsem, jaké pozdvižení to vyvolalo v historické obci, ale neměl jsem čas vše sledovat. Po nekonečných debatách, které vznik knihy provázely, jsme se těšili na psaní závěrečné části, v níž by se všechny opovážlivé, drzé a obrazoborecké myšlenky předešlých dvou dílů potvrdily. Listopad nám to zkazil, čímž jsme přišli o velký fór, na nějž jsem se moc těšil, a sice že to budou jediné dějiny, které skončí tím, že padne režim, třeba 19. října 1993. Tam nás dožene čas a my svou práci bez pointy skončíme. To se nestalo, třetí díl nevznikl, protože nás převrat předběhl a vynesl do úplně jiných pozic. Profesionální historici vůbec nedokázali pochopit, že jsme to psali z pozice těžké beznaděje a existenciální tísně. Když jsme s knihou začali, říkali jsme si, že jediné, co můžeme udělat, je vysvětlit těm, co přijdou po nás,

jak se vše seběhlo a proč to tak dopadlo. Třeba to pak napraví. Proto jsme také nikdy nekonultovali s historiky. Věděli jsme, že to musíme napsat my, s počáteční motivací. Šli jsme do toho s rizikem, že se objeví i nějaké věcné chyby, a pár jich tam opravdu je. Nikoho jsme tedy neoslovili a počítali s tím, že se bude plivat. Stále si myslím, že to bylo to nejdůležitější, co jsem v životě udělal, že jsem těch třináct let vydržel chodit do Pařížské za Petrem Příhodou a dali jsme to nakonec dohromady. Proto jsem možná pak v politice mnoho věcí viděl jinak než ostatní, bezděčně jsem se na ni totiž třináct let připravoval.

Třetí z autorů, Milan Otáhal, v téže době spolupracoval na knize Křižovatky 20. století, která také vyšla v roce 1990. To je ovšem radikálně odlišný přístup k dějinám...
Milana Otáhala jsme za každou cenu chtěli jako spoluautora, protože jsme ho uznávali. Dvakrát za sebou jsme se ale nepohnuli ani o milimetr. Volali jsme si s Petrem a říkali si, musíme skončit, to nejde. Ale věděli jsme, že sociální otázku prožívá naprosto věrohodně, že o tom hodně ví. Otáhal byl naprosto autentický a mnohokrát nás donutil k tomu, abychom mu dali za pravdu a změnili vlastní názor. Nicméně v předmluvě je napsáno, že „s některými závěry jeden z nás nesouhlasil“. Ještě že jsme nepodlehli nějakým averzím vůči marxismu, ještě že jsme si ho nechali! Bez něj by šlo o jinou knihu a já bych ji nechtěl číst: konzervativce s katolíkem by si přitakávali.

Mnoho disidentů v devadesátých letech z politiky rychle zmizelo, vy sám jste psal, že intelektuálové po roce 1989 neprohrávali jen u nás, ale i jinde ve středoevropském prostoru. Nevypovídá nicméně váš osud kritického intelektuála, jenž byl po roce 1989 skoro nepřetržitě v politice, o opaku?
Prohra Občanského hnutí ve volbách v roce 1992 ale byla jak z příruček o tom, že revoluce požívá své děti. Po dalších čtyřech letech, kdy jsem se už zabydlel na právnické fakultě, mě Josef Lux několikrát pozval k sobě a asi při pátém setkání se zeptal, zda nechci kandidovat za KDU-ČSL do Senátu. Mě by to v životě nenapadlo, ale Senát se mi vždy líbil, protože je to reflexivní konzervativní instituce, jak se říká, „komora druhého zamyšlení“. To se mi pozdávalo, navíc jsem pak byl třikrát předsedou, takže jsem se nemusel do řady rozmiškovat, naopak jsem musel vykazovat určitý nadhled. Ale jinak než přes Senát bych se do politiky nevrátil.

Takže jste spíše výjimka?

Ano, ale pak je tu ještě předseda Ústavního soudu Pavel Rychetský nebo ombudsmanka Anna Šabatová, což pokládám za úžasné, protože oba dělají v podstatě agendu disentu a dostali se nejvýše, kam mohli. Na každé cestě je vždy hodně mrtvých a odpadlíků, ale oni dva symbolizují základní motiv Charty 77.

Když se ještě vrátíme k Československu, není namístě trochu hořce konstatovat, že rozdělení republiky bylo jediným autentickým společným politickým činem obou národů?

A ještě federalizace, kterou se nepřímo přiznalo, že tím impetusem, který spustil obrodný proces, byla otázka česko-slovenských vztahů. V Americe budu nyní mluvit o tom, proč to bylo spíše „bratislavské“ než „pražské“ jaro: Slovák Dubček to chtěl nechtě odpálil a Slovák Husák to odpískal. Husák si spočítal, kolik bylo na mimořádném sjezdu slovenských komunistů, a z formálních důvodů, svým způsobem legálně, zrušil Vysočanský sjezd. Celé reformní hnutí tím ztratilo legitimitu, kterou Vysočanským sjezdem opravdu získalo. Jinak to byl řádný sjezd se vším všudy, akorát na něm chybělo pár Slováků, protože cesty byly ucpané. Federalizace ovšem přišla do situace okupované země. Slovinci se z toho nemohli ani pořádně radovat, protože Češi na ně pohlíželi nevrážlivě: V této chvíli? A vy se radujete? Moc radosti tedy nebylo, spíše studu, i když šlo o naplnění slovenských snů. Ale pak se stalo ještě něco, co všichni přehlédli. Husák dvěma ústavními zákony z roku 1970 vrátil kompetence do Prahy. Federace byla celou dobu kulísou. Když pak přišel Mečiar, že se musí něco udělat s kompetencemi, všichni si říkali, co blbne, vždyť už to mají. Proč jim Pithart ustupuje? Jenže Slovinci neměli nic, Husák si vzal vše zase zpátky. Federalizace se tudíž nepovedla, přišla v nejbližší chvíli. Češi si říkali, že když jsou v tísní, tak je Slovinci zase zradí – celé to bylo nešťastné. Dnes mám na Slovensku řadu přátel, kteří si myslí, že nebyť federalizace v osmašedesátém, tak jsme to po listopadu třeba zvládli líp. Jenže Češi neustále opakovali: Co ti Slovinci zas chtějí, když už všechno mají?

Proč se proti rozdělení Československa nikdo výrazně neozval, proč to šlo tak snadno?
Nezapomeňte, že tehdy ještě fungoval fenomenální prázdnoty. Předsednictva dvou vítězných partají se sešla poprvé už 8. června, aniž by byla ústavními činiteli, následovala série schůzek a už začátkem srpna se oznámilo, kdy bude Československo rozděleno. Lidé se vrátili z dovolených a najednou už Československo nebylo. Tenkrát se opravdu o prázdninách

vypínalo, čehož oni využili. Ani jedna strana přitom neměla z voleb mandát k rozdělení republiky, o tom do té doby nemluvil nikdo kromě Slovenské národní strany. Když se začalo mluvit o referendu, přišel Klaus s tím, že kdyby hlasování v obou zemích dopadlo odlišně, byla by to komplikace. Já jsem tehdy říkal, že demokracie často přináší komplikace. Muselo by se s pravdou ven, vypsát nové volby a v nich by se řeklo, co kdo chce, pokud jde o uspořádání státu. Pak by existoval mandát. Vezměte si už ta čísla. První hlasování o ústavním zákonu k zániku federace neprošlo, za čtrnáct dní, když se českým poslancům cynicky nabídlá místa v „Prozatímním Senátu“, to prošlo o jediný hlas. Žádný takový Senát pak nevznikl. „Áčka“ politických stran ve Federálním shromáždění skončila na suchu. Bylo to legální, jistě, ale bylo to legitimní? Tenkrát si lidé řekli: Tak vida, oni na nás v tom nejdůležitějším prostě kašlou a dělají si, co chtějí... První, možná rozhodující deziluze z politiky! Starší lidé se k této ráně stále vracejí. Ani ne tak proto, že se to stalo, ale jak se to stalo.

Už ve svých textech z devadesátých let konstatujete, že poté, co jsme se rozešli se Slováky, jsme se stali etnicky vyčištěnou zemí, a varujete před „novým nacionalismem“. Dnes rozdmýchávání nacionalistických vášní patří do arzenálu tradičních demokratických stran. Co bude následovat?

Jedna má kniha z konce devadesátých let se jmenuje Po devětaosmdesátém: Kdo jsme? a je plná obav z nacionalismu. Když došlo na privatizaci přímým prodejem a Klaus viděl, že to může prohrát, což taky prohrál, vykřikoval: Nevyprodávejme zemi cizincům! O mně se tehdy psalo, že jsem za hubičku prodal Germánům rodinné stříbro, tj. mladoboleslavskou Škodovku. To bylo přitom už v roce 1991, takže nacionalismus tu působil od samého začátku. Jak už jsem říkal, byl jsem na to připraven díky knize Češi v dějinách nové doby... Dopadne to samozřejmě špatně, protože Evropa by byla blbá, kdyby nám náš dnešní postoj nějak nespočítala. To už totiž není pouze o solidaritě s uprchlíky, nýbrž o solidaritě s Itálií a Řeky. A pokud řekneme, že nepřijmeme jediného uprchlíka, oni nám to spočítají a bude to zřejmě v penězích. Zde to posílí protievropské nálady a my budeme možná další, kdo bude vystupovat z Evropské unie, leda bychom se poučili z potíží, do nichž se dostanou Britové. Nebyť brexitu, tak jsme první kandidáti na odchod z Unie.

A co Maďari, jejichž postoj k Unii je ještě vyhraněnější?

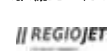
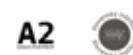
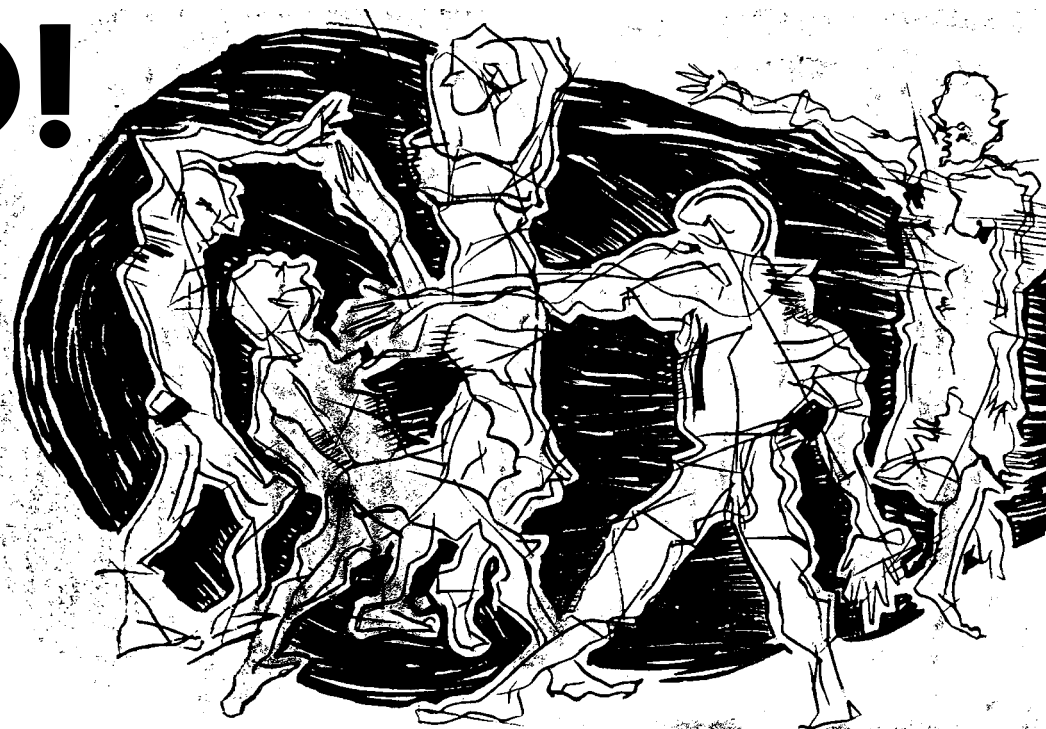
Myslím, že může dojít k tomu, že se pro tento těžký krok odhodláme držíce se za ruce, abychom to lépe zvládli. Ale co my máme společného s Maďarskem? Moc toho není. Střední Evropa dnes už neexistuje, protože to znamenalo radost z pestrosti a toleranci k rozdílnosti. Dnes jsme zůstali sami, na což vždy někdo řekne: A co Vietnamci? A já odpovídám: Když jim tykáte, tak je snášíte, protože je považujete za sluhy. Tady přece nejde o počet dělníků, ale o to, že tu byla a už nejsou nějaká národnostní a etnická uskupení a menšiny, které se domáhaly kolektivních práv, třeba autonomie nebo federalizace. Takoví už tu nejsou, srovnávat holé počty Slováků či Němců a na druhé straně cizích dělníků je nesmysl. Nad námi už není prostor pro vybudování vyššího patra občanského, politického národa. Vše jsme promrhali a nezbyvá nám než koukat sami na sebe a z toho pohledu být frustrovaní a otrávení. Konečně máme, co jsme chtěli – Čechy Čechům –, a v krátké době se to těžko změní. Leda po nějakém šoku. V duchu si jej přeji, snad bychom jej zvládli. Ale modlím se, aby nebyl až moc velký.

HYBAJ HO!

9. ročník festivalu současného slovenského tance v Praze

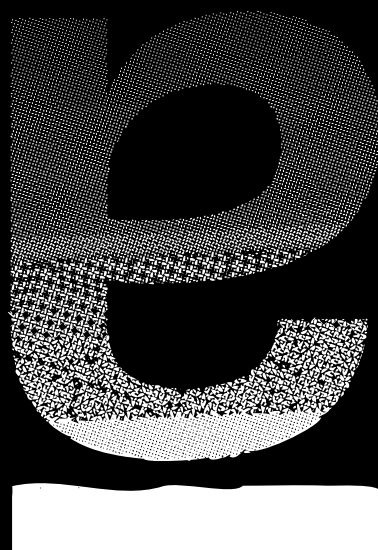
25.10. – 28.10.

Studio ALTA | U Výstaviště 21, Praha 7
www.studioalta.cz | www.hybajho.cz
Předprodej: www.goout.cz

Studio ALTA provozuje ALT@RT, z.ú. za podpory Ministerstva kultury ČR a celoročního grantu HL. m. Prahy ve výši 1 000 000 Kč.

Pharmakon (US)
Mats Gustafsson / Dieb13 / Martin Siewert
aka Fake the Facts (SWE/AT)
Tony Buck & Magda Mayas aka Spill (AUS/DE)
Oren Ambarchi (AUS)
Insub Meta Orchestra (INTL)
Stara Rzeki (PL)
Renick Bell (US)
Ewa Justka (PL)
Nina Pixel (SK)
Klapper / Hodgkinson / Jørgens (CZ/UK/DK)
?Alos (IT)
Shibuya Motors feat. Didi Kern & Balász Pándi
(SK/AT/HU)
Æthereal Arthropod (ES)
Jemh Circs (DE)
a další

alternativa

27. 10. a 1.—3. 11. 2018

Collbenka 1704 a MeetFactory

festival hutné hudby alternativa-festival.cz

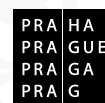
Festival pořádá spolek Unijazz za finanční podpory Hlavního města Prahy, Ministerstva kultury ČR, Městské části Praha 1, Státního fondu kultury, Nadace Život umělce a Svazu autorů a interpretů.

Městská knihovna v Praze

OSUDOVÉ OSMIČKY V KNIHOVNĚ

Ústřední knihovna, Mariánské nám. 1, Praha 1

DEMOKRACIE / 19. 10.
setkání s Pavlem Kosatíkem

FILM / 22. 10.
Stavitel chrámu Petr Parléř – němý film s živou hudbou

HUDBA / 23. 10.
T. G. Masaryk a hudba

HUDBA / 24. 10.
Pamatuj – Karel Kryl revival

LITERATURA / 30. 10.
Bratři Čapkové – Smutný úděl proroků na konci demokracie

www.mlp.cz/akce

Dvě větve jednoho stromu?

Problematické soužití Čechů a Slováků

Vztahy českého a slovenského národa v průběhu minulého století nebyly nikdy bezproblémové. Spojení v jednom státním útvaru navíc od počátku předpokládalo upozadování národnostních menšin, k němuž pak také v obou částech společné republiky docházelo.

JAKUB VRBA

Na konci sedmdesátých let popsal Petr Pithart vlašný vztah československé společnosti ke státu jako „vleklé rozvodové řízení“. Vystihuje však tato metafora vzájemný vztah Čechů a Slováků od založení společné republiky až do jejího rozpadu? Jisté je, že soužití v jednom státě bylo doprovázeno častými spory. Pro českou veřejnost byla typická určitá povýšenost a nezájem o dění na východě republiky. Ostatně i dnešní dějiny Československa od českých autorů jsou z valné většiny dějinami českých zemí, do kterých jen tu a tam vstupují slovenští aktéři. Trvajícím vzájemnou blízkost obou národů přitom dodnes potvrzují průzkumy veřejného mínění, podle kterých se obě společnosti navzájem považují za nejoblíbenější sousedy.

Většina byla proti

Když byla v roce 1918 nová republika založena, bylo to navzdory přání většiny jejích obyvatel. Proti byli ve své většině představitelé Němců, Maďarů i Poláků, spíše indiferentní vztah k novému státu zaujímalí obyvatelé Slovenska i Podkarpatské Rusi. Republika zároveň nenaplnila představy politiků na obou krajích politického spektra. Jak zdůrazňuje český historik Jan Kárník, z mnoha revolucí, které na našem území probíhaly, zvítězila ta národní česká. Centralisticky založený stát navíc nenaplnil Pittsburskou dohodu, podepsanou mimo jiné T. G. Masarykem a slovenským exilovým spolkem v USA, jež slibovala širokou autonomii Slovenska, což se následně stalo silným argumentem slovenských nacionalistů proti pražské vládě.

Československá republika byla zároveň založena na představě existence jednotného československého národa, který má dvě jazykové „větve“. Důvodem jistě byla i snaha zakrýt etnický velmi heterogenní složení obyvatelstva státu, který přitom byl oficiálně založen na myšlence národního sebeurčení. Idea československého národa byla přijímána především mezi českým obyvatelstvem, na Slovensku už výrazně méně – oslovovala zejména slovenské evangelíky, kteří v zemi tvořili výraznou menšinu. Pochopitelně, že nacionalistická idea čechoslovakismu jistě nemohla kvůli svému antiněmeckému zacílení oslovit většinu českých Němců. Antiklerikalismus a zaměření na husitství a Bílou horu byly zase těžko přijatelné pro mnoho katolíků na Slovensku. Ke smíru nepřispívala ani skutečnost, že většinu slovenských představitelů v pražské vládě tvořili právě luteráni. Například Milan Hodža, první slovenský premiér Československa, byl synem evangelického faráře.

Během dvacátých let se vnitropolitická situace stabilizovala a zároveň se za pomoci českých učitelů dotvářel moderní slovenský národ. S nástupem silné hospodářské krize nicméně nedůvěra k prvorepublikovému režimu začala opět vzrůstat. Když se v roce 1935 konaly parlamentní volby, velkého úspěchu dosáhli jak sudetoněmečtí henleinovci, tak i strany požadující širokou autonomii Slovenska, čímž šli proti základům, na nichž byla republika postavena. Nejednalo se přitom jen o luďáky, ale i o Komunistickou stranu Československa, která měla se svým radikálním programem úspěch i mezi českým obyvatelstvem.

Národní očista

Je tedy rozhodně namístě se spolu s norskou historičkou Elisabeth Bakke ptát, nakolik byla první republika bez širší reformy „předurčena k zániku“. Rozdílná je ostatně i její role v kolektivní paměti obou společností. V současné České republice představuje 28. říjen počátek zlaté doby, jejíž trvání bylo po dvaceti letech přerušeno politikou našich tehdejších zahraničních spojenců. Otázka „mnichovské zrahy“ je až fetišizována, což má

za následek přehlížení vnitřních příčin situace, včetně česko-slovenských sporů. Stejně tak se zapomíná na lehkost, s níž česká veřejnost začala budovat autoritářskou a rasistickou druhou republiku. Oproti tomu pro část slovenské společnosti není první republika příliš podstatná, zároveň však pro mnoho Slováků představuje stát, který významným způsobem přispěl k utváření demokratického povědomí na Slovensku.

Následující, druhoválečné období v mnohém navazovalo na ty nejtemnější tradice obou národních hnutí. Již za druhé republiky se Židé a Romové stali občany druhé kate-

V roce 1951 byli dokonce zatčeni a odsouzeni národně smýšlející představitelé Komunistické strany Slovenska v čele s Gustávem Husákem. Přesto byla i za stalinismu v Česku a na Slovensku situace značně rozdílná. Například proti katolické církvi vystupoval stát mnohem razantněji na západě republiky než na východě, kde do kostela běžně chodili i lokální funkcionáři komunistické strany. Uvolnění, které přinesla šedesátá léta, znamenalo mimo jiné i tlak slovenských představitelů na federalizaci země. Hlavním představitelem demokratizace země se navíc stal Slovák Alexander Dubček.

Československá republika byla založena na představě existence jednotného československého národa. Foto Emil Fafek

gorie a silně se omezily opoziční názory. Po okupaci zbylých oblastí Čech a Moravy a vzniku Protektorátu Čechy a Morava byla německou správou násilně potlačována opozice, ale zejména holocaust Romů byl aktivně podporován i českými úřady – až do téměř úplného vyhlazení této menšiny na českém území. Založen byl samostatný Slovenský stát, jehož klerofašistický režim pokračoval v pronásledování menšin, nově vyháněl ze země Čechy a svému německému spojenci platil za likvidaci Židů. Silný byl však i společný československý odboj. Do Slovenského národního povstání se zapojilo mnoho Čechů a ke konci války tvořili Slováci početnou složku československé zahraniční armády na východě.

Po válce dochází k obnovení státu v jeho dřívějších hranicích – až na Podkarpatskou Rus. Republika už ale není státem československého národa, nýbrž „společný stát rovnoprávných národů českého a slovenského“. Pro nikoho dalšího již není v zemi místo. Národní očista se podařila zejména v českých zemích, odkud byla vyhnána většina Němců. Etnicky homogenní však pohraničí nezůstalo, neboť tam probíhala nucená i dobrovolná migrace Romů a Maďarů z východu. Slovensku se celé maďarské menšiny zbavit nepodařilo, což sice dodnes plodí značné sváry, zároveň to však pro místní společnost otevírá nové horizonty.

Bez souhlasu obyvatel

Jakkoli komunistická strana dříve podporovala částečnou slovenskou samosprávu, po únoru 1948 se snažila stát co nejvíce centralizovat.

Právě federalizace byla jedna z věcí, které pražské jaro přežily, a alespoň formálně vstoupila v platnost s novou ústavou z podzimu 1968. Je ironií dějin, že prvním slovenským prezidentem státu se později stal Gustáv Husák, dříve odsouzený za slovenský nacionalismus. Symptomatické je, že i opozice proti normalizačnímu režimu však zůstala rozdělena. Chartu 77 nakonec podepsalo jen několik desítek Slováků, zčásti i kvůli nezájmu pražského disentu o dění na Slovensku. Toto rozdělení se ukázalo jako zásadní i po převratu v listopadu 1989, kdy na Slovensku působila Verejný proti násilíu, zatímco v českých zemích Občanské fórum.

Jak zdůrazňuje historik Jan Rychlík, Československo zaniklo podobně, jako bylo vytvořeno, tedy bez souhlasu většiny svých obyvatel. Je totiž dost pravděpodobné, že v případném referendu by na Slovensku vznik samostatného státu nepodpořili. I po rozpadu federace zůstal na české straně amalgám povýšeného nezájmu a okázalé vřelosti. Do české společnosti se integrovalo mnoho desítek tisíc Slováků, a když při letošním výročí okupace v srpnu 1968 nepromluvil český prezident Miloš Zeman, mnoho lidí si na jeho místě přálo spatřit toho slovenského. Naopak v okamžiku, kdy u Českého rozhlasu stanul premiér slovenského původu Andrej Babiš, mnozí volali „Táhni domů!“ – tedy na Slovensko. Snad se z tohoto pojetí konečně vyprostíme. Začít můžeme třeba psaním skutečných československých dějin.

Autor je historik.

V Bratislavě byly možné věci

Odchod Egona Bondyho na Slovensko

Přesídlení českého spisovatele a filosofa do Bratislavy mělo možná prozaičtější důvody, než se zpravidla zdůrazňuje. Praha devadesátých let Egonu Bondymu nenabízela stejné možnosti jako slovenská metropole, kde přednášel na univerzitě. Na počátku devadesátých let navíc Bondyho opustili skoro všichni jeho staří pražští přátelé.

MARTIN MACHOVEC

Egon Bondy opakovaně prohlašoval, že na Slovensko odešel na protest proti rozdělení Československa. Foto Martin Marenčin

Na otázku, proč Egon Bondy na počátku devadesátých let přesídlil do Bratislavy, kde pak žil až do své tragické smrti v roce 2007, existují různé odpovědi. Je kolem toho mnoho nejasností. Sám Bondy ale opakovaně prohlašoval, že na Slovensko odešel na protest proti rozdělení Československa, případně též na protest proti Klausem organizované restauraci kapitalismu v českých zemích.

V nové době bez přátel

Bondy se – podobně jako tisíce jiných lidí – roku 1990 ocitl v naprosto nové, zřejmě jím samým neočekávané životní situaci, a to především proto, že se opět po mnoha letech mohl politicky angažovat – nejprve se angažoval v roce 1948, jak známo z jeho memoárů *Prvních deset let* (2003), podruhé na konci šedesátých let, kdy propagoval maoismus a z ultralevicové pozice se vymezoval vůči „obrodnému procesu“ pražského jara. Bondy mu bylo již šedesát let, když poprvé v životě mohl publikovat, co si záměnil, a když začaly vycházet také jeho básnické a prozaické práce, nejen díla filosofická. Prvně v životě také mohl bez omezení cestovat (jen v roce 1990 navštívil Francii, USA a Austrálii).

V listopadu 1989 údajně spolu s pozdějším poslancem Čestmírem Hofhanzlem spoluzakládal buňku Občanského fóra v Telči, ale jak dosvědčuje jeho publicistika z následujícího roku, záhy se od politiky OF odvrací (vůči Václavu Havlovi se ostatně kriticky vymezoval již v druhé polovině osmdesátých let) a hledá cestu k politické levici. Snad nejvýmluvnější je v tomto ohledu jeho článek Hlásím se do vězení (Tvorba č. 19/1990): Bondy zde protestoval proti pokusům postavit marxismus-leninismus naroveň fašismu a svůj příspěvek pateticky končí slovy: „Až bude ustavena ilegální městská organizace KSČ v Praze, prosím, aby mi zaslala přihlášku.“

Reakce z pera Bondyho přítele Ivana Martina Jirouse na sebe nenechala dlouho čekat (vyšla 8. května 1990 ve Voknovinách): „Vy se hlásíte do vězení? Mohl jste v něm být již nejméně dvakrát, kdybyste nebyl zbabělec a práškač. Kdybyste neudal u výslechů Čuňase a mne, o čemž vím, a nechci ani domýšlet, co jste řekl do protokolů, které jsem nemohl číst. Vaše dnešní přihláška do vězení je laciné

gesto. Víte velmi dobře, že Vám nic takového nehrozí...“ Lze předpokládat, že byl Bondy na takto drsnou konfrontaci s člověkem z nejbližších připraven a že byl s to v ní pokračovat? V Praze tehdy rychle ztratil řadu svých kdysi nejlepších přátel.

Registrovaný agent a hostující profesor

V roce 1990 byly pokoutně publikovány takzvané Cibulkovy seznamy agentů StB a objevilo se v nich také jméno Zbyňka Fišera. O spolupráci Fišera-Bondyho s StB v šedesátých letech (a pak na počátku sedmdesátých let) se začalo poprvé diskutovat, a to tím více, že tehdy veřejnosti chyběly průkazné materiály. Tato diskuse vlastně doposud neskončila – před pár lety ji znovu otevřel feministka Miroslav Vodrážka, a to způsobem nikoli nejšťastnějším. K rekapitulaci této debaty zde není místo, ale aspoň připomínám, že jediné konkrétní obvinění Bondyho z toho, že z jeho kontaktů s StB někomu vzešla újma, totiž že na základě jeho udání byl ze studií na pražské filosofické fakultě vyhozen Bondyho „sok v lásce“ Miloš Černý. Bondy ovšem ještě ve filmovém dokumentu režiséra Jordiho Niuba *Fišer alias Bondy* (2000) jakoukoli formu své spolupráce s StB jednoznačně popíral, což opravdu neodpovídalo skutečnosti.

Bondyho družka Julie Nováková trpěla anginou pectoris, v roce 1990 jí zbývaly čtyři roky života. Ze zdravotních důvodů již od poloviny osmdesátých let většinou nežila v Praze, ale v Telči, kde si s Bondym koupili domek. Pražský byt v Nerudově 51 byl ovšem dekretován jen na ni (nebyli manželé). Když pak byl dům v Nerudovce restituován a paní Julie na počátku roku 1994 v Bratislavě zemřela, neměl Egon Bondy na „svůj“ pražský byt žádný nárok.

Ještě na počátku devadesátých let Bondy zřejmě uvažoval o možnosti vědecky pracovat, případně učit na nějaké akademické či univerzitní instituci. Na Filozofické fakultě Karlovy univerzity či v Akademii věd by na počátku devadesátých let jakousi možnost snad i měl, ale pokud známo, nikdo mu oficiálně nic nenabídl. Zato přišla nabídka z Univerzity Komenského v Bratislavě, a tak tam začal dojíždět a jakožto

„hostující profesor“ tam po řadu let měl přednášky o čínské a indické filosofii. Noví slovenští přátelé mu v roce 1993 sehnali byt v bratislavské Laurinské ulici.

Moje republika?

To jsou tedy fakta, v jejichž důsledku se Bondy ocitl v Bratislavě. Otázka je, jak si srovnat důvod, který pro svou „emigraci na Slovensko“ sám uváděl, totiž že Československo byla „jeho republika“ a že na Slovensko odešel na protest proti rozdělení „svě země“, s jeho slovy ze sbírky *The Plastic People of the Universe* (1976): „Zdá se mi že to sotva budu moci přežít/ Byl jsem vždy jenom květ na hnojšti/a teď mě sežere to prase/ Československá socialistická republika.“ Nebo z téže sbírky: „Pohrdání k tomu co se zve Československou socialistickou republikou/ – nelze vyjádřit...“ Obdobných příkladů krajně negativního postoje k „vlastní zemi“ bychom v Bondyho díle našli mnoho. Jistě, ve svobodném světě básně či ve filosofickém světě klímovských kontradikcí je možno vše, ale je totéž možno v reálném životě?

To všechno dnes už možná není zajímavé; pozoruhodnější je, že Bondy nakonec na Slovensku zdomácněl, našel tam řadu přátel (například malíře Laca Terena, hudebníka Marka Piačeka či sochaře Juraje Bartuza) a čekala ho tu i dlouhodobá spolupráce se sinoložkou Marinou Čarnogurskou, které pomáhal s novými edicemi jejího slovenského překladu *Tao te-ťing*. Jedním z jeho oddaných přátel a pomocníků se ovšem stal i předlistopadový tajemník ÚV SSM Juraj Janošovský! Prostě v Bratislavě byly možné věci, které si v Praze nešlo ani představit. Bondy zde pak v letech 1995 až 1997 napsal šest próz, z nich dokonce jednu slovensky. Také zde v letech 1998 až 2003 pracoval na své dodnes opomíjené „filosofické závěti“ *Příběh o příběhu* (2009). Ovšem možná nejkrásnějším plodem inspirace jeho „bratislavských let“ je nahrávka *Urban Songs* (2002), na níž s Piačekovým souborem Požož sentimentál nazpíval staropražské odrhovačky. Ale o tom všem, co Egon Bondy na Slovensku vytvořil, už by měli napsat povolanější, kteří tam s ním ta léta prožili.

Autor je redaktor, editor a pedagog.

L

LISTY

dvoměsíčník
pro kulturu a dialog

www.listy.cz

ročník XLVIII

číslo 5 / 2018

vychází 12. října

L

LISTY

mosty

- **Milan Znoj:** Umělé Československo a jeho živé dědictví
- **Václav Žák, Jaroslav Bican:** Sto let republiky ve světle realistické teorie
- **Rozhovor a Andrzejem Jagodzińským:** Jen psychicky zdravý člověk umí přiznat špatné
- **Cena Václava Buriana 2018**

- **Karolína Silná:** Povstání v Německu
- **Heda Čepelová, Miroslav Jašurek:** Proti chudobě střílíme naslepo
- **Michal Čirner:** Vražda, která změnila Slovensko
- **David Storch:** o básni Pavla Novotného
- **Jan Langer:** Století Češi (fotografie)
- **Václav Jamek:** Zpráva o cestě na východ
- **Alena Wagnerová:** Neviditelný kapitál

vychází v našem nakladatelství

Josef Hofbauer

Velký starý muž

Knihou z roku 1938 se demokratičtí sudetští Němci přihlásili k Československé republice a zejména k prvnímu prezidentovi T. G. Masarykovi. Autor popisuje jeho život a působení a vykresluje republiku, která nabízela občanům německé národnosti stejné možnosti jako Čechoslovákům.

Křest knihy 22. října v 18 hodin v Literární kavárně Academia, Václavské nám. 34, Praha 1.

Předplaťte si Listy

buď na www.listy.cz,

nebo e-mailem: redakce@listy.cz, či přímo u distribuční firmy SEND – předplatné: send@send.cz

roční předplatné je 438 Kč

Jonas T. Bengtsson
Dívka jménem Sus
 Přeložila Jana Ovská
 Odeon 2018, 145 s.

Dánský spisovatel Jonas T. Bengtsson literárně prorazil už svým prvním románem Amininy dopisy z roku 2005, za který dostal cenu Dánské banky pro nejlepší debut. Znamější je ale díky druhému románu Submarino, jehož filmovou adaptaci vytvořil Thomas Vinterberg. Následovala Pohádka, která vyšla i v českém překladu, a po ní Dívka jménem Sus. Mezitím, v roce 2010, dostal Bengtsson Enquistovu cenu pro nadějně mladé autory. Dívka jménem Sus je svým rozsahem necelých sto padesáti stran spíš novela a dokáží si ji představit i jako další předlohu pro filmové zpracování. Sus si v životě prošla lecčím – a to jí ještě není ani dvacet. Žije kdesi na předměstí a tvrdě trénuje. Její život se smrskl na nenávist k otci, který by měl být zanedlouho propuštěn z vězení, kde seděl za vraždu své ženy, Susiny matky. Otcova smrt se pro Sus stala smyslem života, jemuž podřizuje úplně všechno. To proto se zaplete s invalidním dealerem drog, pro kterého prodává na základních školách. Proto si pořídí kotátko, které se má stát obětí, jež ji připraví na mnohem komplikovanější vraždu... Bengtssonova hrdinka se snaží co nejrychleji odhodit svou dětskost a dospět, aby se mohla pomstít. A čtenář se stává svědkem jejího zoufalého přežívání, v němž nezbyla ani kapka naděje na změnu k lepšímu. Bengtsson tak v minimalistickém duchu navazuje na naturalisty, kniha je však jen nepříliš přesvědčivým popisem bída, která přetrvává i v západním světě.

Jiří G. Růžicka

Erik Kriek a H. P. Lovecraft
Z neznámého světa a další příběhy
 Přeložila Veronika ter Harmsel Havlíková
 Argo 2018, 120 s.

H. P. Lovecraft se stal lákovou značkou, takže jsme se dočkali i českého překladu komiksových adaptací jeho povídek od holandského kreslíře Erika Krieka. Lovecraft se při popisech monstrózních entit většinou omezoval na tvrzení, že je prostě popsat nelze, čímž výtvarníkům na jednu stranu moc nepomohl, ale na stranu druhou jim nechal celkem volnou ruku. Výtvarných zpracování lovecraftovských vizí existuje nespočet, přičemž jeho monstra jsou většinou zpodobňována jako gigantické členité útvary plné hmyzích či rybích končetin. Kriek se v tomto ohledu drží kánonu a z jeho černobílých kreseb vyznívají nejlépe právě výjevy různých obludných stvoření z jiných světů. Evokaci lovecraftovské hrůzy naopak příliš nepomáhá lehce karikurní způsob, jakým Kriek kreslí lidské postavy a zejména tváře. Snaha o vyprávění obrazem také v některých případech poněkud kazí pointy Lovecraftových často náznakovitých próz (nejhůře asi dopadlo finále povídky Vyděděnec). Nejdelší a zdaleka nejlépe vyprávěná je adaptace slavné povídky Stín nad Innsmouthem, ve které se Kriekovi daří vykreslit přízračný vzhled rybích lidí z titulní vesničky i atmosféru odlehle rybářské osady. Celkově sbírka určitě patří k lepším komiksovým adaptacím Lovecrafta, už proto, že se snaží nejen ilustrovat mistrovsky texty, ale skutečně je převyprávět pomocí prostředků komiksového média – i když ne vždy zcela zdařile.

Antonín Tesař

Milo Janáč
Milo nemilo
 Královstvo dokonalosti 2018, 200 s.

Vyrazíme ze Sátoraljaújhely do Velké Trně. Slunce na jihovýchodě Slovenska praží nesmírně. V Malé Trní potkáváme Janka. Postává na návsi, a ačkoliv ještě nebylo poledne, už je v náladě. Chytám se příležitosti a ptám se ho, zda neví o nějakém sklípku. „Ja mám pivnicu!“ říká Janko. „Počkajte tu, idem si pre kladivo.“ O pár chvil později už jsme několik metrů pod zemí. „Je to opravdu váš sklep?“ tážeme se pochybovačně kvůli zámku uraženému kladivem. „Hej! Zámok bol zhrdzavený, nebol som tu tri mesiace!“ Pak už jen ochutnáváme víno ze sudů porostlých ušlechtilou tokajskou plísni. Čas plyne rychle. Nadáváme na politiku, maďarská nadávka basz meg je čím dál častější a došlo i na nostalgii po společném státě: „Pozri, tento sud je ešte československý. Jáj, vidíš tu slzu? Som dojatý!“ Návštěvu končíme zpěvem největších hitů skupiny Omega. Janko je totiž poloviční Maďar: „Igen!“ Na cestu dostáváme několik petek vína. Po nějakém čase stojím ve stavu mírně podroušeném v košickém Artforu. Knihupec zrovna vysvětluje dvěma dámám: „Toto je výnimočná kniha. Jasný adept na Anasoft literu. Bude sa to ale ťažko vysvetlovať – sú to samé opilecké historky.“ Dámy rozpačitě přikyvuji. „Autora poznám, je to můj kamarát. Dobrý chlap z Gelnice!“ Kupuji – a rozhodně nelituji. Kniha Milo nemilo líčí svérázný vztah k alkoholickým nápojům, rozličným omamným látkám i pracovní morálce a životní styl s tím spojený. Atmosférou připomíná Steinbeckovy knihy Pláň Tortilla nebo Na plechárně. V některých momentech i Haškovy povídky či Jerofejevovu prózu Moskva-Petušky zpáteční. Dokonalé. „Basz meg! Igen!“

Petr Karlíček

Andrej Bán
Slon na Zemplíne
 Absynt 2018, 248 s.

Vydavatelství Absynt vyvolalo na Slovensku za poslední dva roky boom reportážní literatury. Číst absyntovky je prostě v istých kruhoch trendy. Doteraz to boli iba zahraniční autori, s dôrazom na školu poľskej reportáže, tento rok však vyšla prvá kniha slovenského autora, skúseného reportéra a fotografa Andreja Bána. Keďže ide o prvú knihu domáceho autora, neprekvapí, že je to kniha o Slovensku. Bán je v tom prípade prirodzená voľba, je to ostrieľaný a obľúbený reportér, ktorý má krajinu skutočne prechodenú. Otázkou je, či je to voľba šťastná. Je totiž ťažké povedať, či sa Bánove texty dajú organicky prepojiť. Zámer tu určite je: knihu otvára mapa Slovenska, ktorá ukazuje, z ktorých miest autorove reportáže pochádzajú, a navodzuje pocit roadtripu z východu na západ, z Čiernej nad Tisou do Bratislavy. Tým však celý koncept končí. Zo začiatku, kým sa autor pohybuje po východnom Slovensku, sú texty ešte zdánlivo prepojené, po chvíli sa však prepojenie stráca, a to bohužiaľ nielen po stránke motivickej, ale i formálnej. Texty, ktoré kritizujú praktiky vládnucej strany SMER či podvody s eurofondmi, striedajú rôzne profily kuriózných ľudí a situácií či časté exkurzy do minulosti. Eugen Gindl na obálke knihy píše, že Bán svoje reportáže usporiadal do „textu, ktorého štruktúra pripomína najčítanejšie postmoderné romány“. Absencia premysleného konceptu ale ešte z knihy nerobí postmoderný text. A fakt, že vo všetkých spomínaných mestách má autor priateľov, ešte nerobí zo zbierky reportáží súdržnú knihu.

Tomáš Hučko

Beze stop (Leave No Trace)
 Režie Debra Graniková, USA, 2018, 119 min.
 Premiéra v ČR 27. 9. 2018

Režisérka Debra Graniková v roce 2010 oslnila diváky amerických nezávislých filmů sociálním dramatem Do morku kosti, které mimo jiné zahájilo kariéru herečky Jennifer Lawrenceové. Nový snímek Beze stop kritici připodobňují k předchozímu filmu Granikové minimálně v jednom ohledu – podařilo se najít další mimořádně talentovanou mladou herečku: Thomasin McKenzieovou. Jinak byla ale řada diváků z příběhu o vztahu otce a dcery, kteří se ukrývají ve veřejném parku v Oregonu, poněkud rozčarovaná. Graniková totiž tentokrát nevytvořila sociální sondu, ale intimní drama na téma otevřenosti a uzavřenosti vůči světu. Otec hlavní hrdinky je válečný veterán trpící posttraumatickým syndromem, kvůli němuž obsedantně prchá od lidské společnosti do divočiny. Jeho dcera, kterou bere s sebou, ale dospívá a je naopak připravená navázat vztahy s dalšími lidmi. Beze stop není realistický film. Uhrančivé přírodní prostředí oregonského parku a vesměs přátelské chování místních obyvatel má daleko k bezútešnému portrétu obyvatel Missouri ve snímku Do morku kosti. Graniková ovšem na minimalistické ploše zvládne rozehrát mnoho delikátních a často přehlížených problémů týkajících se mezilidské komunikace, důvěry nebo generačních vztahů. V tomto ohledu je Beze stop mimořádně podnětný, křehký a svým způsobem neobvykle optimistický film.

Antonín Tesař

Koudelka: Invaze 68 & archivní záběry Jana Němce
 Veletržní palác, Národní galerie v Praze,
 22. 8. 2018 – 6. 1. 2019

U příležitosti padesátého výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy na území Československa uspořádala Národní galerie výstavu fotografií „anonymního českého fotografa“ Josefa Koudelky, díky němuž se obrazy sovětské okupace staly součástí mezinárodního povědomí. Několik jeho fotografií se totiž zásluhou historicky fotografie Anny Fárové a kurátora Smithsonianova institutu Eugena Ostroffova podařilo dostat do mezinárodních médií, v nichž byl autor snímků pro jeho vlastní bezpečí anonymně označován jako P. P. (Prague Photographer). Za své fotografie nakonec získal zlatou medaili Roberta Capy. I díky tomu, že jsou fotografie vystaveny po celém pátém patře Veletržního paláce, kde divák není rušen akustickým smogem z blízkého okolí, lze snadno pocítit jakousi tiše ponurou a zároveň vznešenou atmosféru. Pietní dojem chrámu, v němž jsou dočasně uchovány „ostatky“ mučedníků pokusu o socialistickou reformu tehdejšího Československa, nenarušuje ani přítomná videoinstalace, v níž se Koudelkovy statické fotografie na několika panelech prolínají s archivními filmovými záběry Jana Němce. Diváká každopádně čeká hořký zážitek, zvláště při uvědomění, že se tu setkává s dějinnou událostí, která v mnoha ohledech, přímo i nepřímo, určila podobu jeho vlastního života. Tíseň a vztek jen na krátké okamžiky rozeženou občasně úsměvy nad spontánními projevy lidové tvořivosti, kterým sovětské tanky posloužily jako plochy pro výsměšné vzkazy a nejednen hákový kříž. Rozhodnutí, proč si sovětskou okupaci dnes připomínat, je nicméně na divákích.

Martin Vrba

Tereza Bartůňková, Jan Čtvrtník & kol. Tamura
 Alfred ve dvoře, Praha, premiéra 18. 9. 2018

Impresionistický videokomiks Terezy Bartůňkové s hudebním doprovodem Jana Čtvrtníka a Jana Nedbala Tamura na motivy knihy Šóhei Óoky Ohně na planinách (1951, česky 1976) osloví především osvěžujícím poznáním, že hledání nových formálních možností performativních umění na místech pečlivě zmapovaných může mít ještě smysl, je-li prováděno s nadšením začátečníka, který věří, že skutečně objevuje. Hlavní role připadla digitálnímu mikroskopu, jímž je možné snímat a promítat tušové kresby apokalyptické kopcovité krajiny rozbité válkou, víchem, horkem a suchem a „oživené“ pouze potácející se zuboženou postavou. Putování je hlavním narativním prvkem představení, další momenty příběhu je možné si bez pomoci doprovodné knížečky spíše jen domýšlet – jde o úprk před bombami, nebo před výbuchem sopky? Je to setkání s vojáky, či zbídačenými vesničany? Divák, který nechce přistoupit na autorský záměr, jímž je vytvoření prostoru pro vlastní úvahy, se spolehlivě zabaví sledováním umného prolínání pokreslených ploch různých formátů (využití „nekonečného pásku“), rozptýlení inkoustu a využití reálných přírodních materiálů nebo přemýšlením, odkud se berou zvuky vyluzované exotickými či „samodomo“ vyrobenými nástroji nebo klasickou rozhlasovou ruchařinou (chůze po šterku, keramzitu, kazetové pásce, ždímní hadru, dýchání do mikrofону). Otázkou zůstává, zdali tahle estetizace apokalypsy je něčím víc než trochu cynickým hledáním krásna a usebrání tam, kde je možná zbytečně se snažit vůbec přežít.

Marta Martinová

The Necks Body
 CD, ReR Megacorp 2018

Australské trio The Necks, jež se často vydává na dlouhé improvizální odyssey, se na posledním albu Body snaží propojit různá na míle vzdálená zvuková teritoria a staví přitom víc než kdy jindy na opakování a kontrastech. Na rozdíl od loňské pozvolně se rozvíjející desky Unfold začíná letošní nahrávka naplno rozjetým beatem bubeníka Tonyho Bucka, kterému přitakává kontrabasový groove Lloydya Swantona, zatímco prsty klavíristy Chrisa Abrahamse přelétají z jednoho tónu na druhý. Na této vlně pluje kapela bezmála patnáct minut, než se beat postupně rozplyne v mlhovině dlouhých chvějících se varhanních akordů a hřejivých kontrabasových tahů smýčcem. Poté nastává podezřelé ticho před bouří, v němž Buck jemně dokresluje vracející se basový groove akustickou kytarou, až se náhle rozjede pravidelný rockový beat s přímou basovou linkou, pulsujícími klávesami a hřímající elektrickou kytarou. V této postrockové smršti, která smete vše, co se jí postaví do cesty, opět zvukově vyniká Buck s průraznou elektrickou kytarou, ale při pozorném zaposlouchání z hutné zvukové melanže probleskují decentní odklony od zdánlivě statické harmonie kláves. Zbylá část bezmála hodinové skladby, která album vyplňuje, uplývá v zasněné atmosféře syntezátorových zvonů, basových akordů piana, melodických běhů po hmatníku kontrbasu a občasných vstupů činělů. The Necks představí své dvacáté album 24. října v pražském Paláci Akropolis. Už teď mi vrtá hlavou, jak Tony Buck zvládne hrát na bicí a kytaru zároveň.

Martin Lauer

HOVORY Z REZIDENCE
SCHLECHTFREUND

© MONSTRKABARET/FREDA BRUNOLDA 2018

Akční předplatné A2 pro Slovensko

Předplaťte si A2 na celý rok (26 čísel) za zvýhodněných **35 €**.
Nic vám neunikne a získáte i přístup do elektronického archivu.

Další možnosti předplatného

klasické pro ČR	799 Kč	knihovny	499 Kč
elektronické	499 Kč	mecenáš	5 000 Kč a více
studentské	690 Kč		

Objednávejte na www.advojka.cz nebo distribuce@advojka.cz

eskalátor

V Praze už jsme mnoho slyšeli o supermoderním a chytrém městě, jeho realizace ale stále zůstává v nedohlednu. Inspirovat bychom se mohli – překvapivě – v Polsku. Ve Vratislavi je už mnoho let centrum pokryto bezplatnou wi-fi, tramvaje jsou klimatizované a lístky si můžete kdekoli koupit pouhým přiložením platební karty k terminálu. Krakovské dvoupatrové nádraží, společné pro autobusy i vlaky, udělá na návštěvníka větší dojem než nádraží v Berlíně. V kdysi chudém Gdaňsku vyrostla v 21. století nová rozsáhlá muzejní čtvrt, nabízející mimo jiné soudobý výklad dějin Polska i celé Evropy. Průmyslové Katovice se zase chlubí moderní koncertní síní. Cizince, kteří do Česka přijedou z Polska nebo ze zemí bývalého SSSR, šokují špatné silnice, mizerné internetové připojení, nepoživatelná česká kuchyně a všeobecně panující nevкус. Když Prahu v červenci navštívil známý ruský galerista a sběratel Marat Gelman, na svůj hojně sledovaný facebookový profil napsal: „Celkově je to město, kterému nezáleží na tom, jak vypadá. Jak mi vysvětlili přátelé, mají tady slůvko ‚zbytečné‘. No a design a komfort, to je tady ‚zbytečné‘.“

M. Tomek

Geolog, filosof, klimatolog a teoretik všeho Václav Cílek přišel s další apokalyptickou vizí budoucnosti. Tentokrát nás ale nevaroval

před nájezdy migrantů, nýbrž před dobyt-kem. Jeho malthusiánství dostalo nový náboj, když zjistil, že krav je dvakrát více než lidí. Navíc zamořují planetu, ničí klima, takže pokud se lidé nestanou vegetariány, zahynou. Dvě procenta české populace, která se už masem nestravují, by mohla zajásat. Jenže Cílek káže seitan a pije dršťkovou. Sám přiznává, že jako masožrout spásu světa odkládá na bedra budoucí generace. Cílek je dítětem své doby. Čerstvá studie environmentalistů z brněnské univerzity totiž ukázala, že rozporem mezi ekologickým myšlením a chováním trpí většina Čechů. Všichni se sice hrdě hlásí k ochraně přírody a třídí odpad, málokdo si ale odepře létání letadlem, natož aby se kvůli takové malichernosti, jakou je záchrana planety, vzdal masa. Autoři studie přitom tvrdí, že jeden steak se co do spotřeby vody rovná zhruba třiceti koupelím ve vaně. Doufejme, že si masofilové typu Cílka neodnesou z tohoto výzkumu pouze to, že se ke snížení uhlíkové stopy stačí přestat mýt.

M. Veselá

Tak už dorazila postautonomie i k nám do republiky. Jak to Kolektiv 115 vlastně myslí s bojem proti gentrifikaci? Skanska na vltavském nábřeží Holešovic investuje do luxusních apartmánů, a protože tu kotví také loď Altenburg 1964 Martina Kontry, kam je teď cool chodit na klubové techno, aktivisté na pozemcích developerské firmy připraví stanové městečko s workshopy informujícími

pod názvem Vzpurná Praha o bytových úskalích kapitalismu. Ať už pořadatelé cílili na novináře nebo hipstery, nakonec se zase sešlo jen levicové ghetto. Bez dobré analýzy jsou aktivisté odsouzeni k tápání a izolaci. Zatímco stárnoucí čtyřicátníci se v Berlíně kdysi inspirovali pro Ladronku, mladí revolucionáři se tam dnes zřejmě jezdí učit, jak namísto squatů podporovat hausprojekty a protestovat bez revolvy.

T. Schejbal

Ačkoliv politici většinou cestují jen mezi politickými stranami, některým z nich se poštěstí působit i v různých státech. Ke krátkému výčtu lidí jako Gerry Adams či Daniel Cohn-Bendit brzy přibude bývalý francouzský premiér Manuel Valls. Ten má nový džob na druhé straně Pyrenejí: bude v barvách pravicových Ciudadanos kandidovat na primátora Barcelony. Valls neodchází z Francie s nejlepší pověstí. Jeho působení v předchozím volebním období výrazně oslabilo prezidenta Hollanda a rozklíčilo socialistickou stranu. Není divu, že současný „gensek“ socialistů o Vallsovi říká, že z Paříže odchází pokryt dehtem a peřím. V Barceloně bude srdnatý Manuel bojovat proti hydře populismu, která v katalánské metropoli má hned dva krky: národněobrozenecký a alternativně levicový. Ten druhý zastupuje primátorka Ada Colau, která navzdory křehlosti magistrátní koalice zůstává mezi svými občany tuze oblíbená. Valls se tak vrací ke sporu dvou levic – té liberální, blairovské, kterou

hájí, a té sociální a alterglobalizační, jež mu leží v žaludku již drahnou dobu. Vzhledem k předchozím výsledkům svého soupeře ovšem Ada Colau může spát klidně.

J. Horňáček

Jak na dotace? Musíte namíchat takový koktejl, že na ministerstvu budou zamotaní jak včely. Takovým způsobem komentoval své praktiky vyluzování stamilionových částek někdejší šéf nejbohatší české neziskovky – fotbalového svazu – Miroslav Pelta. Prozradily to další zveřejněné policejní odposlechy hovorů, které vedl s bývalou náměstkyní ministerstva školství Simonou Kratochvílovou. Bývalý šéf českého fotbalového svazu se v nich spolu s „miláčkem“ Kratochvílovou a „Mirkem“ Janstou s radostí pasuje do role univerzálních vojáků. Prý dokážou žít stejně dobře na ulici i ve Four Seasons. Pelta by se mohl během svého výkonu trestu, pokud ho soud v kauze manipulace rozdělování dotací pošle za mříže, žít jako reklamní tvůrce nebo rovnou scenárista. Jeho potenciál je nezměrný a ani po letech neztrácí na síle. O zkorumpované cestě Sparty k titulu mluvil jako o „cinklém jaru“ už před patnácti roky. Médiiu poté tvrdil, že „cinklé“ měly být prý klíče, ale z odposlechu to nějak vypadlo. A nyní nás baví chválením Kratochvílové za to, že ví, kudy běží zajíc. Kudy však poběží jeho mysl, až bude v soudní síni rozplétat své zvířecí metafory, nemůžeme u muže s přezdívkou „Velkej čáp“ tušit ani náhodou.

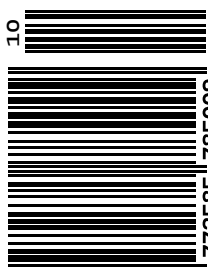
V. Ondráček

Václav Havel / Vymývanie, 2014
proces používania mydla v tvare
portrétu Václava Havla

ČESKOSLOVENSKO

ISSN: 2585-7851

9 772585 785009

Obsah #10

NOVÉ ČESKOSLOVENSKO

Co si myslí Češi o Češích?
Vojtěch Čurda
str. 3

Československo, zajac a kačica
Matej Cíbik
str. 4

Porcování národovectví z česko-slovenského sportu
Vojtěch Ondráček
str. 6

Riadny plat nad všetku mravnostnú políciu!
Eva Gatialová
str. 8

Autentický „hlas sexuálnej menšiny“ v prvej Československej republike
Jana Jablonická Zezulová
str. 9

Brno je najlepšie slovenské mesto
Samuel Szabó
str. 10

Československá republika: Mileniáli v trape
Michael Papcun
str. 11

Falošný humanizmus? Istá tendencia slovenského filmu
Matej Sotník
str. 12

Česko-slovenské účty
Radovan Geist
str. 13

Stereotypy o náboženstve na Slovensku a v Česku v rokoch 1918 – 1989
Michal Puchovský
str. 14

Kinematografia pokoreným telom
Dominika Moravčíková
str. 16

Českoslovenština, aneb Vítězství fikce
Ondřej Škrabal
str. 18

Máme za sebou riadny kus cesty, pred nami je ešte dlhší
Łukasz Grzesiczak
str. 20

Z cyklu *Otcovia národa*, 2006
Zbierka Stredoslovenskej galérie v B. Bystrici

#10 sprevádzajú diela Martina Piačka

Martin Piaček od roku 2008 pôsobí ako pedagóg na Vysokej škole výtvarných umení. Najskôr ako asistent na Katedre sochy, objektu a inštalácie a v súčasnosti ako vedúci Ateliéru vvv na Katedre intermédií. Vo svojej tvorbe sa systematicky venuje skúmaniu národnej histórie, narúšajúc závoj objektívnosti, ktorý zahaľuje telo jej inak mytologických naratívov. Poukazuje tak na jej relatívnosť a viacvýznamové spoločenské postavenie. Národná história pre neho nie je len zrkadlom skutočnosti, ale zároveň nástrojom na utváranie kultúry, ktorý konštruovaním spoločnej pamäti upevňuje ideu národa. Piaček apropruije sochárske diela, busty, pomníky, ako aj muzeálne predmety. Zasadzuje ich do nových kontextov a upozorňuje tak na politickú a ideologickú manipuláciu s historickou pamäťou. V dielach ako *Otcovia národa* (2006), cyklus digitálnych tlačí, ktoré zachytávajú kľúčových predstaviteľov slovenského národno-emancipačného hnutia, narúša rodové stereotypy zobrazovania mužského portrétu a ironizuje ideu postavy muža – génia. Dáva nám tak ťažkú úlohu. Ako rozoznať Štúra, Kráľa a Hodžu podľa genitálií?

**KRISTÍNA ORSZÁGHOVÁ
A DÁVID KORONCZI**

Editoriál

Keď presne pred rokom vyšlo prvé číslo Kapitálu, netajili sme, že v mnohom nás inšpiroval český kultúrno-spoločenský dvojtyždenník A2. Preto bolo len prirodzené, že sme pri premýšľaní o čísle venovanom Československu oslovili práve Ádvojku s návrhom vytvoriť akési spoločné dvojčíslo, ktoré by svojím spôsobom znovu zinscenovalo ten zvláštny útvar, ktorý nazývame Československo. A tak ako vznik spoločnej republiky, i tvorba tohto čísla bola zaujímavým procesom, v ktorom sa ukázalo, že aj keď dve strany pracujú na spoločnom projekte, majú od neho iné očakávania a k téme inak pristupujú. Sústredia sa na iné aspekty problematiky. Jedným z príkladov môžu byť texty, ktoré sme si na znak spolupráce medzi sebou vymenili – českú časť

tak otvára text nášho redaktora Dominika Želinského o knihe *Medzi Slovákmi*, našu zas článok *Co si myslí Češi o Češích* historika Vojtěcha Čurdu. Oba ukazujú, aké rôzne prístupy sa dajú zaujať pri kritickom pohľade na vlastnú minulosť. I keď sa texty v českej a slovenskej časti venujú rôznym témam, práve kritický náhľad na fenomén „československosti“ väčšinou zdieľajú. Tento mesiac si pripomíname sto rokov od založenia Československa, no dôraz je na *pripomíname* a nie na „bezmedzne oslavujeme“. Práve tomuto fenoménu nekritických osláv a nostalgického spomínania na „zlaté časy“ sa v tomto čísle venuje viacero autorov, medzi inými i naši tzv. susedskí prispievatelia Ondřej Škrabal a Łukasz Grzesiczak. Aj vo fungovaní spoločného

štátu sa našlo mnoho problematických otázok, ktoré je dnes zaujímavé otvárať. Či už ide o postoj prvej republiky k homosexualite, ako čítame v texte Jany Jablonickej Zezulovej, či k aktivitám prvých československých feministiek, o ktorých píše Eva Gatialová. Venujeme sa aj vzťahu Československa k náboženstvu a úlohe, ktorú v tomto štáte – a po jeho rozpade – hral šport a ním vytváraná národná identita.

Týmito i ďalšími článkami sa viac či menej explicitne vinie na prvý pohľad jednoduchá otázka: čo vlastne bolo Československo? Rýchlo sa však ukáže, že nájsť odpoveď nebude ľahké. Ako vo svojom texte píše filozof Matej Cíbik, Československo pripomína známu optickú ilúziu, pri ktorej nie je jasné,

či sa pozeráme na kačicu alebo zajaca. Jedni vidia to, druhí ono. Problém však je, že žiaden z táborov sa nemýli. Neexistuje totiž jeden správny pohľad, jediná správna interpretácia. Tak to je aj s Československom. „Kľúčovým problémom Československa bol fakt, že tam, kde väčšina českej verejnosti a politickej reprezentácie videla *jednu vec*, slovenská verejnosť a politická reprezentácia videla *dve veci*“, píše Cíbik. Podobným hybridom je aj časopis, ktorý práve držíte v rukách. Je to jedna vec či dve? Kapitál či Ádvojka? Kačica či zajac? Záleží na perspektíve. Pre nás je to najmä gesto priateľstva a vzájomného rešpektu. Ak by bolo nakoniec práve toto dedičstvom Československa, myslím si, že sa nemáme na čo sťažovať.

TOMÁŠ HUČKO
vstupný

Číslo 10/2018 Dátum vydania: 09/10/2018 Ročník 2 ISSN: 2585-7851 Údaje o vydavateľovi: názov — literarnyklub.sk — občianske združenie / sídlo — Podjavorinskej 3, 811 03 Bratislava / IČO — 37 966 901 / evidenčné číslo — EV 5569/17 Cena: 1,50 eur Periodicita: mesačník Šéfredaktor: Tomáš Hučko Redakčná rada: Peter Balko, Andrej Kabal, Kristína Kállay, Dávid Koronczi, Lukáš Likavčan, František Malík, Boris Ondreička, Laco Oravec, Kristína Országhová, Michaela Pašteková, Matej Sotník, Veronika Valkovičová, Dominik Želinský Vizuálne spracovanie: Dávid Koronczi Použité písma: Arek (Rosetta), Kontrast Grotesk (Ján Filípek – www.dizajndesign.sk) a Preissig Úprava textov: Tímea Krekovič Beck Úprava českých textov: Dagmar Pilařová Jazyková korektúra: Jana Ondiková Produkcia: Martina Szabóová Web (vo vývoji): www.kapital-noviny.sk Nasledujúce číslo vyjde 8. novembra 2018 s témou *Geopoetika*.

Tento projekt bol podporený z verejných zdrojov poskytnutých Fondom na podporu umenia.
Dokument reprezentuje výlučne názor autorského kolektívu a fond nezodpovedá za jeho obsah.

Co si myslí Češi o Češích?

Nová kniha historičky Evy Hahnové

Ostatná kniha historičky Evy Hahnové přináší exkurz do různých sporů o interpretaci českých dějin a hovoří aj o způsobu, akým sa využíva história v súčasných verejných debatách. Kriticky rozoberá Patočkovu eseje, postavu Edvarda Beneša či texty Václava Bělohradského. Autorkino poňatie nacionalizmu ale vyzýva k polemike.

Historička Eva Hahnová, která od konce šedesátých let působí v Německu, se ve své vědecké práci zabývá především tématem česko-německých vztahů, ale také obrazy a stereotypy vytvářenými o Československu v anglofonním prostředí. Její knihy často podněcovaly diskuse a polemiky, protože se silně dotýkaly aktuálních společenských rozporů a různic. Nejinak je tomu v případě práce *Češi o Češích*, v níž se zaměřila přímo na spory uvnitř české kultury, které poznamenávají také podobu veřejné debaty. Například emotivní slovní přestřelky během předminulé prezidentské volby a zvláště tehdejší výroky příznivců Karla Schwarzenberga podle Hahnové poukazují k tradici negativních autostereotypů o české kultuře. Tuto tradici vidí především ve filosofii českých dějin u Jana Patočky, v historické práci Podivena alias autorské trojice Milan Otáhal, Petr Pithart a Petr Příhoda *Češi v dějinách nové doby* (1991), v postmoderním uvažování Václava Bělohradského nebo v oživení jistých konzervativních a antirepublikánských tradic v polistopadové době.

MALÉ A VELKÉ ČEŠTVÍ

Jednou z předností knihy Evy Hahnové je kritický rozbor Patočkových esejů vztahujících se k české historii, které filosof zpracoval v sedmdesátých letech a jež souhrnně vyšly pod názvem *Co jsou Češi?* (1992). Autorčina práce je záslužná už z tohoto důvodu, že Patočka – jakkoliv mu v oblasti filosofie a kmenologie nelze upřít významné zásluhy – se jako mluvčí Charty 77 v polistopadové éře stal objektem určité idolatrie, zatímco jeho dílo až na výjimky kriticky reflektováno nebylo (jeho texty o filosofii českých dějin byly ovšem počátkem devadesátých let podrobeny historické kritice). Díky znalosti řady německých pramenů ze třicátých let i Patočkových skeptických textů z pomnichovské doby Hahnová odkrývá kořeny jeho temných historických vizí, spojených s představou o potýkání „malého“ a „velkého“ češství, včetně di-

chotomie mezi aristokracií a panskými národy na straně jedné a plebejským rabstvím, které se údajně stalo osudným i českému národu, na straně druhé.

Hahnová podrobuje Patočkovy historické texty ostré kritice. Jsou podle ní účelově stereotypní, povšechně schematizující, nepřihlížejí k jednotlivým společenským vrstvám, nevztahují se k historickému poznání a vytvářejí bezobsažné myšlenkové kategorie. Připomněla pak Patočkův vliv na práci již zmíněného Podivena, v níž autoři vytvořili obraz moderních českých dějin jako příběh úpadku provincionálního a duchovně malého národního společenství.

Podle Hahnové pronikly v polistopadovém období patočkovské obrazy dějin v rozředené formě do mediálního diskursu a ovlivnily i podobu veřejné debaty posledních desetiletí. V nadužívané floskuli o „čecháčkovství“, které se objevovalo například v proslovech Václava Havla, se podle ní odráží Patočkova dichotomie „velkého“ a „malého“ češství. Autorka se ostře vymezuje i vůči literárnímu historikovi Václavu Černému, který tímto termínem mnohé jednání a osobnosti častoval ve svých *Pamětech*. Jestliže však Hahnová tvrdí, že Černého výroky byly důsledkem jeho osobních frustrací, měla by své tvrzení podložit argumenty. Ač byly mnohé Černého soudy jednostranně příkré a asi i nespravedlivé, byly vyřčeny z pozice aktivního účastníka protinacistického odboje, který byl na konci války vězněn na Pankráci, a jehož osobní perspektiva tak nepostrádá autenticitu.

CO S HISTORIOGRAFIÍ?

Hahnová každopádně výstižně popsal častý způsob nakládání s historií ve veřejných debatách, spočívající v nemístných aktualizacích historických epoch a událostí. Tuto tendenci zdokumentovala napříč politickým spektrem. Patří sem nostalgicky nekritický pohled na období první republiky, stejně jako mnohdy tendenčně zaměřené pokusy o bourání

mýtů. Spíše okrajově se autorka zabývá utvářením historického obrazu Edvarda Beneše. V jeho jednostranně negativním hodnocení v polistopadové době podle ní mohly sehrát roli i Patočkovy a Černého odsudky jeho politiky v období mnichovské krize jako příčiny „zlomení národního charakteru“. Vůči Patočkovu odsouzení Benešova jednání se Hahnová ostře vyhrazuje slovy: „Vznášení takto dutých obžalob na adresu člověka v tak obtížných situacích, v jakých se prezident Beneš ocitl, je nejen nevěcné, ale i nemorální... Představa, že by jedno rozhodnutí jednoho člověka mělo určovat ‚budoucí morální profil‘ národa, svědčí navíc o prostoduchém zlovyku identifikovat národy s obrazy jejich ‚vůdců‘, jako by Hitler předurčoval budoucí charakterový profil Němců nebo Stalin národů někdejšího Sovětského svazu.“

Kniha *Češi o Češích* přináší obšírné exkursy do historiografie a do různých sporů o interpretaci dějin, třeba o vlivu Palackého a Pekařovy koncepce českých dějin či o jejich údajné protikladnosti. Poukazuje na využívání Pekařova odkazu integrálním katolicismem i nacistickou propagandou, stejně jako na pokusy o překonání „pekařovštiny“ v padesátých letech. Hahnová připomíná rovněž dnes již zapomenuté „pekařovské“ texty Romana Jakobsona, které vnášely do výkladu historikova díla racionální odstín. Z polistopadových sporů připomíná například rozepří kolem zavádění svatováclavského svátku, proti němuž se postavil historik Dušan Třeštík, který jej chápal jako tradiionalistický protipól k republikánskému výročí slavenému o měsíc později. Věnuje se také konstrukci českých dějin v esejích Václava Bělohradského, v nichž se podle ní ožívá patočkovské dědictví. Jako příklad uvádí Bělohradského pojetí československých voleb roku 1946 jakožto předznamenání únorového převratu o dva roky později. V tomto směru by bylo možné argumentaci Hahnové ještě doplnit. V interpretacích českých dějin a jejich zlomů bývají často účelově opominuty různé aspekty mezinárodněpo-

litického kontextu, v tomto případě zejména obrat k budování sociálního státu a etatizačních projektů, které v poválečném období představovaly perspektivu emancipace v globálním měřítku.

OTÁZKA NACIONALISMU

Velkým tématem Evy Hahnové je dnešní role historiografie. Autorka s jistotou předpojatostí viní postmoderní filosofii z nepřátelství vůči historickému bádání jako takovému, obviňuje ji z přílišného konstruktivismu a vznáší řadu námitek spíše konzervativního zabarvení. Vzhledem k tomu, že celým textem prostupuje otázka nacionalismu, měla by však více objasnit své pojetí kategorie národa, jehož tradiční forma byla v historiografii podrobena kritice. Stejně tak by bylo žádoucí větší objasnění vlastních ideových pozic, neboť představa historické objektivitě a nezájatosti je dnes udržitelná jen stěží. K polemice vyzývá Hahnové pojetí nacionalismu, který autorka chápe jako jeden z emancipačních proudů moderní doby a dokonce ho srovnává s hnutím za ženskou rovnoprávnost nebo afroamerickým bojem proti rasové diskriminaci. Sporné je také její tvrzení, že současný negativně zabarvený obraz Evropské unie jako prostoru velkoněmecké moci je především reakcí na opačně vyhocené stereotypy o Češích jako „národu osvobozených sluhů“.

Kniha je nicméně přínosná svou čtenářskou vstřícností, autorčinými stylistickými schopnostmi i ochotou otevírat rozporuplná témata. V neposlední řadě pak Hahnová ukázala plochost i určitou směšnost způsobu, jakým se v českém mediálním prostředí reflektují historická témata.

AUTOR JE HISTORIK

Hahnová, Eva: *Češi o Češích*. Academia, Praha 2018, 268 stran.

Československo, zajac a kačica

Hodnotenie Československa a pripomínanie jeho tradícií bolo v dejinách dvoch bratských národov vždy rozdielne. Príčinou tohto faktu je, že Česi a Slováci pri pohľade na Československo videli dve rôzne veci.

Optické ilúzie a nejednoznačné obrázky patria k najpopulárnejším fenoménom na internete. Točí sa pani doprava alebo doľava? Sú šaty modré alebo zlaté? Je na obrázku zajac alebo kačica? Pozeráme sa na to isté, ale vidíme dve rôzne veci. To je zdrojom hádok, vtipov alebo pseudovedeckých výmyslov o ľavej a pravej hemisfére nášho mozgu. Celé je to však viac-menej nevinná zábava, pretože predmetom odlišného vnímania sú veci, na ktorých nezáleží. Problém by, samozrejme, nastal, ak by sme sa podobne nemohli dohodnúť na kľúčových pilieroch nášho života. Jedným z dôležitých aspektov týchto obrázkov totiž je, že neexistuje jeden správny pohľad, jediná pravdivá interpretácia. Žiadny z dvoch táborov sa nemýli. Táto okolnosť mimoriadne sťažuje dohodu či vôbec rozumnú komunikáciu. Československo bolo presne takýmto nejednoznačným predmetom.

POLITIKA A OPTICKÉ ILÚZIE

Kľúčovým problémom Československa bol fakt, že tam, kde väčšina českej verejnosti a politickej reprezentácie videla *jednu vec*, slovenská verejnosť a politická reprezentácia videla *dve veci*. Presné pomenovanie tejto „veci“, ktorú sme videli rôzne, však vyžaduje určitý filozofický náhľad. Daná „vec“ určite nie je národ. Idea čechoslovakizmu síce sprevádzala republiku v prvých rokoch jej života, lenže už začiatkom tridsiatych rokov bola definitívne mŕtva. Česká aj

slovenská verejnosť sa zhodli na tom, že Česi a Slováci sú dva národy. Rovnako danou vecou nemôže byť štát. Tu tiež všetci videli jednu republiku s jednou medzinárodnoprávnou subjektivitou – a to Československo. Predmetom nedorozumenia bolo preto niečo oveľa subtilnejšie – *politická komunita*. Tam, kde väčšina Slovákov videla dve politické komunity, videli Česi len jednu.

Idea politickej komunity je napriek svojej abstraktnosti mimoriadne dôležitá pri uvažovaní o legitimitate politickej moci, a to má priamočiare praktické dopady. Aby som vysvetlil: jednou zo základných myšlienok v politickej filozofii je, že moc sa nerovná sile. Že rozdiel medzi policajtom a zlodějom v tmavej uličke nespočíva len v tom, že jeden z nich mi dá papierik a druhý nie, keď odo mňa berú peniaze. Rozdiel je v tom, že policajt má na pokutovanie určité oprávnenie. Že i jeho prípadné použitie fyzickej sily je legitímne. Inými slovami: rozdiel medzi hrubou silou a politickou mocou je v tom, že tá druhá si nárokuje určité ospravedlnenie.

Práve v tomto bode sa dostávame k zásadnej otázke: ak má byť moc ospravedlnená, musí toto ospravedlnenie nasmerovať *voči niekomu*. Neexistuje však konsenzus, voči komu sa to má udiat. Anarchisti napríklad tvrdia, že politická moc náleží každému jednotlivcovi zvlášť. Ak teda so štátom ja osobne nesúhlasím, potom nie je medzi policajtom a zlodějom žiadny rozdiel. Kozmopoliti zase tvrdia, že každá moc môže byť ospravedlnená jedine ľudstvu ako celku – a preto obhajujú celosvetovú vládu. Väčšina teoretikov sa však nachádza niekde medzi týmito dvomi extrémami. Tvrdia, že vláda má legitimitu vtedy, keď koná so súhlasom a v mene určitej politickej komunity. Práve preto je politická komunita taká dôležitá – z nej vychádza legitimita štátnej moci a rozdiel medzi policajtom a zlodějom.

Hranice politickej komunity však nie je možné nijak apriórne určiť. Sú dané tým, ako obyvatelia daného štátu či regiónu rozumejú svojej politickej situácii

a ako chápu vlastnú identitu. A práve tu sa môže stať, že časť obyvateľstva štátu vidí jednu vec, kým druhá časť vidí niečo úplne iné – a to sa presne udialo v Československu.

DVE ČI JEDNA?

Situácia Československa bola od základov asymetrická. Obyvateľstvo Čiech a Moravy vždy vnímalo ČSR ako svoj štát, v ktorom základná úroveň politickej legitimacy vychádza z ústredných orgánov a z hlavného mesta Prahy. Československo bolo jednou politickou komunitou. Na Slovensku to však nikdy nebolo takto jednoduché. Veľká časť Slovákov – a to aj tých, ktorí boli s ČSR plne stotožnení – vnímala určitú svojbytnosť Slovenska. Slováci boli samostatná politická komunita, ktorá síce mohla spokojne fungovať v Československu, ale bola na určitej fundamentálnej úrovni predsa len oddelená.

Asymetriu v rámci Československa je možné doložiť napríklad jednoduchým používaním jazyka. Pred rokom 1993 bolo v Česku relatívne bežné hovoriť o kráse „našich hor“ a myslieť tým Tatry. Ak by však niekto na Slovensku odkazoval k „naším horám“ a myslel tým Šumavu alebo Krkonoše, bolo by to prinajmenšom divné. České adjektívum „naše“ odkazovalo na Československo. Slovenské adjektívum „naše“ odkazovalo na Slovensko.

Nie je ťažké si domyslieť, k akým nedorozumeniam vedie rozdielnosť vo vnímaní takto dôležitých vecí. Slovenská strana napríklad často citlivo reagovala na niečo, čo by sme mohli vyhrotene nazvať „český kolonializmus“. Že teda Česi prišli na Slovensko a zrazu sa tvárili, ako keby im to tu patrilo. Ako keby to tu bolo „ich“. Tento fakt bol, samozrejme, zdrojom kontinuálnej nevôle zo strany Slovákov. Rozhorčenie však dáva zmysel, len kým v štáte vnímame dve oddelené územia a dve politické komunity. Z hľadiska Čechov však nič nemohlo byť ďalej od pravdy. Tatry boli „ich“ presne v tom zmysle, v akom bola Praha „naša“. Ak ži-

jeme v spoločnom dome, o kolonializme nemôže byť reč.

Problémy však nastávali aj v opačnom smere. Českí politici veľmi často nerozumeli, prečo vlastne Slováci chcú mať vlastné politické orgány, prečo by im nemalo stačiť, že im vládnu pražské ministerstvá, v ktorých predsa majú zastúpenie, pretože sú spoločné. Nepochopenie sa jasne ukázalo napríklad v období konca druhej svetovej vojny. V rokoch 1944 a 1945, v čase, keď celé územie Čiech a Moravy bolo ešte ovládané nacistami, totiž na oslobodenom území Slovenska vládla Slovenská národná rada a jej Zbor povereníkov. Tá bola podriadená centrálnej Benešovej vláde, ale vyznačovala sa určitou mierou autonómie, čo reflektoval aj tzv. Košický vládny program. Slovenskí politici preto očakávali, že podobné autonómne orgány budú vznikať aj na českom území. Tým by sa ČSR decentralizovala, presne podľa predstavy o dvoch politických komunitách. Česká politická reprezentácia však na to nevidela žiadny dôvod. Oslobodené územia v Česku začala ovládať priamo centrálna vláda, čím v ČSR vznikol zvláštny, asymetrický inštitucionálny systém. Ten však nemal dlhé trvanie, začal sa rozkladať už v roku 1946 a definitívne ho zničil puč vo februári 1948. V krajine zavládol komunistický centralizmus, ktorý diskusie o rozdielnom vnímaní spoločnej krajiny na štyridsať rokov zamrazil.

Na tomto mieste treba podotknúť, že situácia Československa nebola nijako unikátna. Podobné problémy s vnímaním jednej či viacerých politických komunít má hneď niekoľko západných demokracií. Možno najčastejšie analyzovaným prípadom je Kanada. Tú z troch štvrtín tvorí anglosaské obyvateľstvo, pričom posledná štvrtina pripadá na frankofónnu provinciu Quebec. Podobne ako v Česi v Československu, aj tu majú anglofónni Kanadania pocit, že žijú v jednej krajine, ktorá tak nejak spoločne patrí všetkým jej obyvateľom. Tento pocit však nie je zdieľaný veľkou časťou obyvateľstva Quebecu. Vo svojom inauguračnom prejave v roku 1996 to ostro vyjadril vtedaj-

ší quebecký premiér Lucien Bouchard: „Kanada je rozdeliteľná, pretože Kanada nie je skutočnou krajinou. Je tu dvojaký ľud, dva národy a dve územia. A toto je to naše.“ Aj tu sa teda opakuje problém s kačkou a zajacom, s dvoma skupinami ľudí, ktorí nevidia to isté. Akurát v prípade mnohonárodných štátov to predstavuje omnoho závažnejší problém.

NACIONALIZMUS, SUVERENITA A SPOLOČNÝ ŠTÁT

Druhý typ problémov, na ktorý chcem poukázať, sa netýka rozličného vnímania politickej komunity, ale jeho dôsledkov. Pokiaľ sa totiž Slováci vnímali ako samostatný národ a samostatná politická jednotka, prirodzene tým vyvstávala otázka, v čom spočíva ich kolektívny záujem, ktorý nie je nutne totožný so záujmami Československa. Na tomto mieste môžeme rozlíšiť dva názorové prúdy. Pre potreby tohto článku nazveme ich protagonistov „nacionalisti“ a „čechoslováci“.

Nacionalisti filozoficky nadväzovali na Herdera a germánske národné obrozenie z čias romantizmu spojené so zjednotením Nemecka. Tento filozofický prúd považuje suverénny štát za ultimátne vyvrcholenie emancipačných snáh každého národa. Národ nie je skutočným národom, pokiaľ nemá vlastný štát. Najvyšším záujmom každého národa je teda jeho zvrchovanosť. Spolužitie v jednom štáte s inými národmi môže byť nanajvýš dočasným riešením.

Postoj slovenských nacionalistov k Československu sa preto zásadne menil v závislosti od medzinárodnej situácie. Rok 1918 prijali, samozrejme, s nadšením. Slováci boli zrazu štátotvorným národom

s reálnym podielom na moci. Slovenčina bola úradným jazykom. Rokom 1918 sa Slovensko vlastne prvýkrát ocitlo na mapách – predtým v geografickom zmysle nikdy neexistovalo.

Pre nacionalistov však bola podpora Československa vždy podmienená. V roku 1918 nebolo samostatné Slovensko mysliteľné, preto sa postavili za ČSR. V tridsiatych rokoch sa však situácia radikálne zmenila. Za dvadsať rokov existencie ČSR sa slovenský národ emancipoval a bol schopný si vládnuť. Národný záujem preto vyžadoval ďalšie kroky smerom k svojmu konečnému cieľu. Nacionalisti sa preto postavili za autonómiu a v prvej možnej chvíli si zvolili samostatnosť (hoci formou bábkového režimu podriadeného Nemecku, ktorý mal k zvrchovanosti, samozrejme, veľmi ďaleko).

Podobne môžeme z pohľadu nacionalistov interpretovať aj nasledujúce dejiny. Po druhej svetovej vojne opäť nebolo samostatné Slovensko geopoliticky možné. To platilo nasledujúcich štyridsať rokov, pretože Moskva podporovala monolitné, centrálné riadené režimy a nemala o rozpad ČSSR záujem. Po Nežnej revolúcii sa však cesta samostatnosti znovu otvorila a tentokrát úspešne zavŕšila.

Slovenskí stúpenci spoločného štátu („čechoslováci“) nevideli národný záujem ako nutne spojený s politickou a medzinárodnoprávnou suverenitou. Slováci mohli plne prosperovať v Československu, absencia nezávislosti podľa nich nepredstavovala žiadny problém. Naopak, spolužitie v Československu mohlo byť trvalo prospešné ekonomicky, medzinárodne aj kultúrne. Existencia ČSR nás tiež mohla chrániť pred vlastnými démonmi, ktorí sa naplno ukázali v rokoch 1939 – 1945.

Je však potrebné zdôrazniť, že podpora Československa bola aj u slovenských čechoslovákov do určitej miery podmienená. Na rozdiel od väčšiny českej verejnosti, ktorá považovala ČSR za jasné vyvrcholenie svojich emancipačných snáh, existencia Slovákov ako samostatnej politickej komunity vylučovala takto priamočiaru podporu. Československo poskytovalo Slovákom stabilnú politickú existenciu a prosperitu, a preto si zaslúžilo podporu. Ak by sa to zmenilo (ak by napríklad Česi začali v spoločnom štáte príliš dominovať), potom by čechoslováci museli svoju podporu prehodnotiť.

NUTNOSŤ ROZPADU?

Historické dáta, ktoré máme k dispozícii, sú síce pochybné, ale umožňujú nám domnievať sa, že nacionalisti boli voči čechoslovakom na Slovensku vždy v menšine. V tomto sa naša situácia nelíšila od Škótska či Quebecu. Tam tiež existujú silné nacionalistické politické strany, ktoré však nemajú jasnú väčšinovú podporu nutnú na to, aby presadili nezávislosť. Z príkladov Škótska, Quebecu, ale aj Katalánska však môžeme vyvodit', že rozpoltenosť Slovákov ohľadom samostatnosti nebola nijako politicky riešiteľná. Aj keby federácia pokračovala, tak postavenie Slovákov v nej by dlhodobo zostalo najzásadnejším problémom politickej scény. To by však nutne neohrozovalo fungovanie Československa ako štátu.

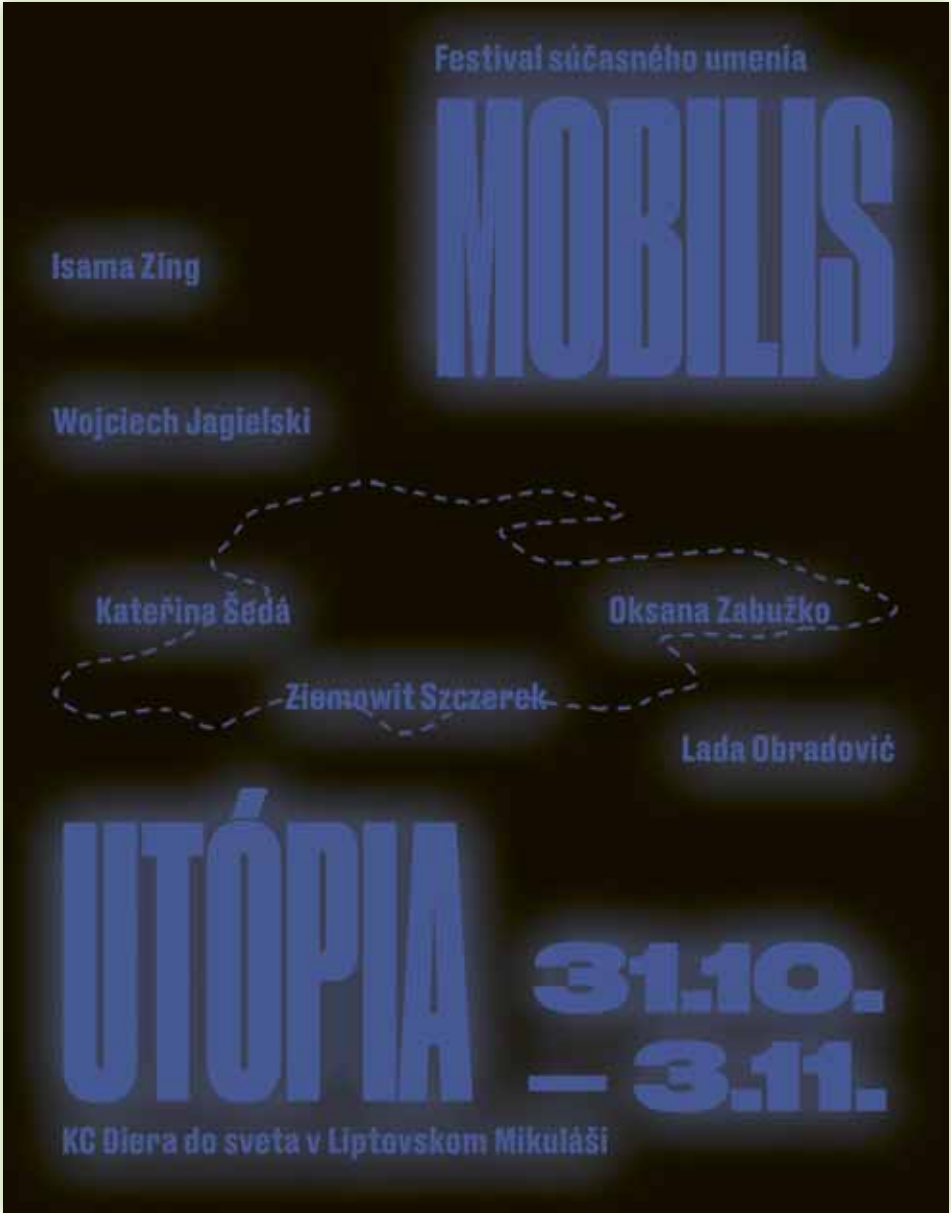
Z tohto pohľadu môžeme za hlavného vinníka rozpadu Československa označiť geopolitické otrasy konca osemdesiatych a začiatku deväťdesiatych rokov. V celom regióne prebiehala komplexná transformácia štátu, ekonomiky

a spoločnosti. Všetky typy vzťahov bolo nutné premyslieť takmer odznova, čo bola obrovská výzva, ale aj príležitosť na radikálne zmeny. To prirodzene posilňuje odstredivé tendencie. V tomto kontexte si Česi a Slováci vybrali dvoch mimoriadne ambiciózných, egoistických lídrov, ktorí sa prekvapivo rýchlo zhodli, že budú mať jednoduchší život, keď sa bude každý hrať na vlastnom piesočku. Kačka a zajac v tomto prípade hrali len druhoradú úlohu. Fakt, že Česi videli jednu politickú komunitu a Slováci dve, totiž síce komplikuje vzájomnú komunikáciu, ale nevylučuje politickú dohodu. Tú vylúčili až nezmieriteľné postoje Mečiara a Klauza.

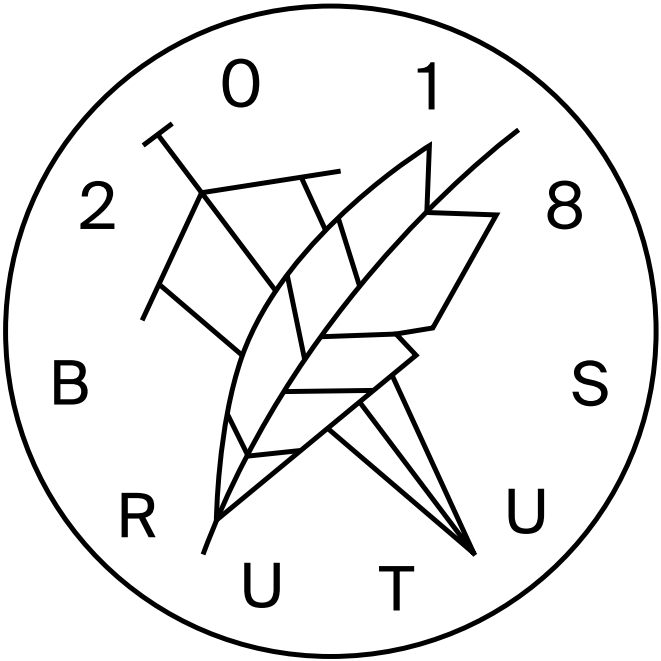
Každopádne však rozdielne vnímanie Československa vidíme veľmi silne i dnes. 28. október je v ČR jedným z najdôležitejších štátnych sviatkov, pričom „prvá republika“ a masarykovská tradícia má vo verejnom priestore svoje pevné miesto. Súčasná česká štátnosť je preto vnímaná ako organické pokračovanie republiky, ktorá vznikla v roku 1918.

Na Slovensku je situácia iná. Československo nikdy nebolo tak jednoznačne „naše“. Možno aj preto 28. októbra chodíme do práce.

AUTOR JE FILOZOF

potrebuje ? Slovensko
anticenu za architektúru

<https://www.instagram.com/anticenabrutus/>

Porcování národovectví z česko-slovenského sportu

Jak vypadá vynalézání národních identit skrze sport, naplno ukázal i rozpad Československa.

Už 321 dní neexistoval společný stát Čechů a Slováků, přesto lidé z obou zemí fandili společnému fotbalovému týmu. Symbolicky 17. listopadu, který ale ještě ani zdaleka nebyl státním svátkem, nastoupil v Belgii československý fotbalový výběr s jediným cílem. V případě vítězství nad domácím výběrem by tento fotbalový pohrobek společné cesty dějinami prodloužil svoji životnost a o rok později by se Čechoslováci představili na mistrovství světa ve Spojených státech.

Soudržnost navzdory politickému vývoji byla tak trochu dílem nechtěného. Kvalifikační dvouletý cyklus započatý společně v roce 1992 nebylo možné přerušit v jeho průběhu. Nevyhnutelná znouzenost ale nebyla ve znamení dusné atmosféry národnostně obojetné kabiny. Naopak, tehdejší tým se totiž pořád vezl na euforické vlně z čtvrtfinálového úspěchu na světovém šampionátu v Itálii z roku 1990. Jednobranková prohra s tehdejšími vítězi z paradoxně zrovna tehdy se spojujícího Německa nic nezměnila na tom, že českoslovenští fotbalisté nabalili na extázi porevolučního balastu i kolektivní úspěch na mezinárodním poli.

Jenže internacionalistická pohádka vzala onoho podzimního večera v roce 1993 za své. Domácí Belgičané houževnatě ubránili i v oslabení bezbrankovou remízu a poslední bašta československé identity padla. Poslední kapitole privatizace národního sportu podle nově zkonstruovaného nacionálního étosu již nestálo nic v cestě. Jedinou otázkou bylo vyřešit, komu patří kdo a co ze společně nabyté historie. Jenže přetváření mytologických narací se brzy muselo vypořádat s pro Slovensko traumatizující pohanou ze strany nadnárodních organizací. Etickou nespravedlnost měla navíc záhy následovat až příliš tvrdá realita nastupujícího kapitalismu.

BUDOVÁNÍ STÁTU Z KOPAČEK

Jakkoli sféra sportu působí jako doplněk života, který je pro státotvornou politiku důležitý asi jako appendix pro lidské trávení, v otázkách národního sebeurčení dokáže naopak rozpumpovat emoce občanů skoro jako srdce. Stačí připomenout trochu perverzní analogii konce jednotného Československa, která se v rámci postkomunistického bloku nacházela jen o pár stovek kilometrů jižněji. Rozpad jugoslávského mnohonárodnostního státu tehdy odstartovala krvavá řež mezi fanoušky domácího Dinama Záhřeb a jugoslávské Cerve-

ne Zvezdy Bělehrad. I když se zápas 13. května 1990 hrál jen několik dnů před volbami a referendem o nezávislosti, vzájemná nenávisť na standardní politickou akci nečekala. Po úvodním hvizdu rozhodčího se oba fanouškovské tábory v hledišti do sebe pustily. Konečná bilance čítala 193 zraněných, ale překvapivě žádné ztráty na životech, což se zdá při pohledu na záznam tehdejší bitvy neuvěřitelné. Stejně jako zapojení hvězdného fotbalisty Zvonimira Bobana přímo do centra násilného dění, který při pomoci chorvatským chuligánům neváhal zaútočit ani na policistu. Právě okamžik, kdy si jugoslávský reprezentant vybral jednu ze stran bobtnajícího konfliktu, bývá považován za incident, který vyvolal následnou válku. Mimochodem s požehnáním Slobodana Miloševiče vznikla z bělehradských chuligánů paramilitantní jednotka, která měla na svědomí mimo jiné i etnické čistky v bosenské Srebrenici.

Jugoslávské derby i československá fotbalová zombie ale mají přes zjevné rozdíly i společné jmenovatele. V moderních společnostech totiž neexistují žádné jiné dva fenomény obdařené větším mobilizačním potenciálem než právě nacionalismus a sport. Když politolog a historik Benedict Anderson dekonstruoval národ jako produkt i nástroj kolektivní imaginace nějakého společenství, sport se potom nevyhnutelně stává jeho ztělesněním. Fyzické násilí zabudované do symbolického rámce sportu vyvěrá z emocionální angažovanosti členů národního, potažmo sportovního kolektivu. Není intenzivnějšího a přitažlivějšího pocitu než patřit do exkluzivní skupiny „my“ versus „oni“. A není přímější realizace této konfrontace než v dresech národních reprezentací, jedno v jakém sportu. Nelze opomenout ani symbolickou ukotvenost v pobožném uctívání rituálů, jakými jsou poslech hymny či vyvěšování vlajky. Chybí už jen připočíst militantní charakter posedlosti autoritářským vedením homogenně uniformovaných týmů, který má naplnit jakési esenciální právo silnějšího na přežití.

Význam těchto faktorů při budování národního povědomí odkryly i obrozenské kořeny československého sportu. V roce 1861 reagovala česká inteligence na tělovýchovné tendence pražských Němců založením Sokola v následujícím roce. Právě proto měla organizace kromě budování fyzické zdatnosti i hodnotové ambice – probudit a povzbudit ve svých členech češství, později i slovenství. Konstruování národní identity prostřednictvím sportu se dostalo ke slovu především v následujícím století. Zatímco Češi se v Rakousku pyšnili vlastním reprezentačním mančafem od roku 1905, budoucí bratr z východu mohl na něco podobného v rámci Uher-

ska zapomenout. Ani začlenění pod českou administrativu začátkem dvacátých let kýženou samostatnost slovenským sportovcům nepřinesl. Na tu si museli počkat ještě několik let, zato pak duch národní hrdosti dosáhl až kontroverzně závrtných výšin.

„Cez dlhých 20 rokov boli sme len akýmsi núteným zlom na tele tzv. česko-slovenského športu a nerozhodovali sme o našich veciach sami, ale museli sme sa držať toho, čo nám pražské ústredia nariadili... Radostný 6. október bol aj pre nás slovenských športovcov dňom vzkriesenia,“ euforicky přivítal vznik vlastního fotbalového svazu jeho otec zakladatel Štefan Jakubec. Pocit procitnutí do světa autonomně spravované svobody měl ale k autonomní idyle daleko. Důsledná nacionalizace se vším všudy znamenala, že na slovenském území se sportovci z Maďarska a Německa sdružovali ve vlastních svazech. Navíc pro slovenské hráče platil zákaz nastoupit v jiném než slovenském klubu. Není nijak překvapivé, že v prvním reprezentačním zápase poměřili fotbalisté s dvojramenným křížem na drese síly s německým výběrem. Historický okamžik slovenské kopané tak už navždy bude připomínat fotka dvou hajlujících jedenáctek fotbalistů s vlajkou s hákovým křížem vlající romanticky v pozadí.

Rok předtím se nesl ve vyvrcholení mediální štvance proti dominantní roli českého sportu. Ještě společná předválečná účast obou států pod jednou vlajkou na akademických hrách v Oslu se stala terčem kritiky z Bratislavy, která česko-slovenský výběr označovala jako „partu pražských hezounů“, protože na hry se výkonnostně kvalifikovali pouze studenti z Prahy. Napjaté vzájemné vztahy dostaly další ránu v podobě hokejového týmu na mistrovství světa složeného jen z Čechů. Poslední kapku hořkosti dodal zahraniční tisk, který o výběru také referoval pouze jako o českém. Sport byl v té době zcela ojedinelým pojítkem obou již se naplno separovaných zemí, což tehdy ve svém projevu ke společnému lyžařskému šampionátu zdůraznil i krajinský slovenský prezident Julián Šimko. Pocit křivdy přesto rozbil i poslední zbytky československého spojení a uspíšil snahu po radikální separaci. Jak významnou událostí pro slovenský sport byla získaná autonomie i za cenu fašistické státní orientace, dokazuje aktuální „výzdoba“ webových stránek současného slovenského fotbalového svazu, který se hrdě hlásí ke kulatému výročí ověněným číslem „80“.

PRIVATIZACE SPORTOVNÍ MINULOSTI

Tehdejší pocit křivdy znovu vyplaval na povrch o čtyřicet let později. I ve

sportu se stala realitou slova někdejšího českého premiéra Petra Pitharta, který s odstupem let přiznal, že Češi neznali slovenské bolesti a zklamání. Určitá kulturní nadřazenost ze strany Čechů se projevovala i v rámci separování oněch čtyřiceti let společného sportování. Na české straně nikdo neřešil, že by se v československé minulosti měly vypíchnout ryze české zásluhy, protože automaticky se počítalo s plynulou historickou návazností. Proto je za největší úspěch českého fotbalu považováno nikoli stříbro či bronz z mistrovství Evropy ze samostatné éry z let 1996 a 2004, ale československé ovládnutí kontinentálního šampionátu v Bělehradě. Není divu, protože narativní rámování tehdejšího úspěchu z roku 1976 má podobu legendárního penaltového „dloubáku“ Antonína Panenky. Heroický moment se stal kolovrátkovou mantrou, kterou si české prostředí připomíná mnohdy až nezdravě často. Vlasteneckou identifikaci s tehdejším národním vrcholem nikterak nenabouralo, že klíčový moment televizním divákům zprostředkoval Karol Polák výkřikem ve slovenštině: „Sme majstrami Európy!“ Stejně vedlejší je i skutečnost, že tým pod vedením slovenských rodáků Ježka a Vengloše byl z větší části postaven právě z jejich krajanů.

I tento přístup zapříčinil, že čeští fanoušci na své slovenské protějšky zároveň nahlíží jako na nacionalistické fanatiky, kteří už dávno překročili „zdravou“ míru prožívání národního sportu. Zapomínají ovšem, že jejich bohorovná distance pramení z nevědomé pozice dominantního „vlastníka“ společné historie i úspěšnějšího sbírání sportovních vavříků v éře samostatnosti. Což mimo jiné umožnil i nenápadný exodus slovenských rodáků do české reprezentace jako v případě cyklistického rodáka z Trenčína Jána Svorady, který dal pocit národní hrdosti kvůli vítězství na slavné Tour de France přímo v Paříži od Vítězného oblouku pocítit jen Čechům.

Porcování sportu mezi oba samostatné státy ale nebylo pouze bojem na sémantickém poli či přetahovanou o reprezentanty. Byly to nadnárodní organizace, které záhy ukázaly, kdo je ve sportu pádem. Vznik dvou samostatných národních reprezentací přitom v podstatě demaskoval mýtus, který má z velké části na svědomí notně zažitá představa „národního výběru“ v podobě reprezentací. V nich se totiž nezračí skutečná existence této nacionalistické entity, ale pouze metoda personálního výběru, který plní zadání ze zahraničí. Bez uznání na mezinárodním poli národní reprezentace totiž neexistuje. Nemožnost hrát nejen oficiální kvalifikační soutěže odsuzuje každé internacionálními institucemi zneuznané etnikum do zcela marginální pozice. Aby byl pocit takového vylouče-

ní dokonán, k tomu paradoxně slouží i fotbalový šampionát neuznaných zemí a oblastí. Boje o titul s Abcházií, Sedmihradskem, pacifickým Tuvalu nebo italskou Padánií má spíše pachut' bizarního soužení se na dně sportovního dění než podoby svobodného nádechu směrem ke světly zítřkům politické autonomie.

UKRADENÁ I VYKOUPENÁ BUDOUCNOST

O to větší význam pro dění na domácí půdě má mezinárodní sportovní diplomacie. Zatímco tam se po konci společné federace odehrával tvrdý boj o funkce a moc ve svazích stavěných na zelené louce, mezinárodní organizace musely po zmizení Československa rozhodnout, který z obou jeho potomků má větší dědičné právo. Politické rozhodnutí nejtvrdšího ražení potěšilo v případě obou nejpobulárnějších sportů Čechy. Vydobyté místo mezi světovou elitou – a s tím spojené vysoké klubové koeficienty včetně ideálního nasazování do kvalifikačních losů – připadlo ve fotbale i hokeji Praze, což o několik set kilometrů na východ zanechalo celkem pochopitelný pocit nespravedlnosti a křivdy. Hokejisté s Krivání na dresu se tak okamžitě ocitli o dvě soutěžní patra níže. K tomu, aby se ve světové skupině C vyhnuli zápasům s Bulharskem či Maďarskem, nepomohlo ani čerstvě získané šesté místo ze zimních olympijských her v norském Lillehammeru. Do elitní skupiny Slováci nahlédli až po dvouletém škrabání se zpět mezi velmoci, mezi nimiž se nacházeli i Češi. Na to, aby své bývalé federální spojence výsledkově předčili, si ale museli počkat až do roku 2002, kdy v Petrohradu ovládli celý světový šampionát. Až po více než

devíti letech od rozdělení mohli oslavit lepší konečné umístění než český výběr.

Hokej v československém kulturním prostoru má přitom zcela specifickou pozici. Návaznost zdejších reprezentací na budování národní identity posiluje i fakt, že prolínání obou sfér je považováno za něco zcela přirozeného, co je téměř zapísáno do naší kulturní DNA. Těžko najít občany, ať už na Slovensku, nebo v Čechách, kteří za svůj život dokázali vyjít nepomazaní frenetickým prožíváním alespoň jednoho květnového mistrovství světa v hokeji. Zmiňované zlato z Petrohradu nebo jeho česká obdoba v podobě vítězství na „turnaji století“ na Olympijských hrách v Naganu představují natolik zásadní události, že se mohou co do společenského významu směle poměřovat klidně i se sametovou revolucí. A zatímco politické dějiny mají tendenci občany interpretačně rozdělovat, sportovní úspěchy spojují bez rozdílu. Stejně jako každý Američan detailně popíše, co zrovna dělal během útoku 11. září v roce 2011, předhánějí se Češi v historkách, při jaké příležitosti sledovali naganské zápolení.

Pozadu ale nezůstává ani fotbal. V něm se slovenskému mančafu sice také dostalo horší pozice, ale rozdíl nebyl tolik diskriminující jako v případě hokeje. I když boj o účast na následujícím Euru znamenal pro slovenský výběr stopku kvůli konkurenci v podobě výtečné dvojice Francie a Rumunska. Zato český tým využil přisvojeného vyššího koeficientu, takže si v rámci lehčí kvalifikace mohl dovolit i historické klopýtnutí s fotbalovým trpaslíkem z Lucemburska. To ale nezabránilo postupu do Anglie, který pouhé dva roky po zisku fotbalové samostat-

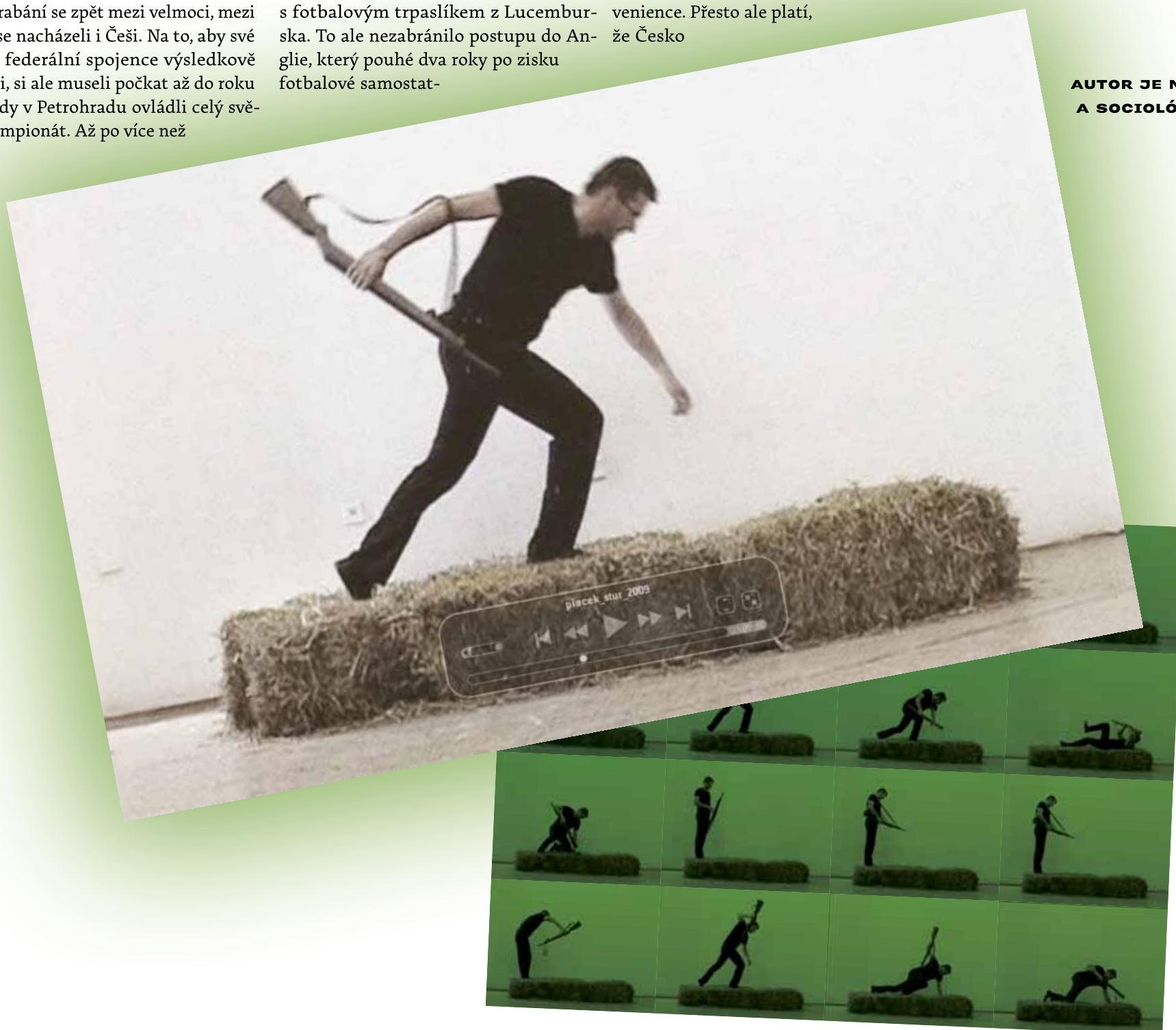
nosti přineslo finále ve Wembley, stříbrné medaile z rukou britské královny i následný úprk těch nejlepších na nejprestižnější adresy světových velkoklubů. To vše doprovázel masivní divácký zájem, který plnil náměstí českých měst u velkoplošných obrazovek a rozehrával naplno strunu národní hrdosti. Spoluprožívanou identitu podtrhlo i o několik týdnů starší úspěšné tažení českých hokejistů za světovým zlatem z vídeňského šampionátu. Dvojcasý lev s korunkou plesal srdci Čechů, kteří tak mohli udělat tlustou čáru za sportovní minulostí a oslavovat úspěšnou přítomnost.

Jenže právě fotbalový exodus českých fotbalistů ukázal, že národní identita je trochu efemérní záležitost, kterou lze lehce přebít penězi. Nastolená kapitalistická realita se totiž projevila rozevírajícími se ekonomickými nůžkami. Chybějící kvalitu nahradila česká liga přílivem těch nejlepších ze Slovenska. Na dlouhé roky se mezi oběma zeměmi vytvořil zvláštní druh nerovné symbiózy. Zatímco ze Slovenska proudily do Čech talenty a fotbalová kvalita, opačným směrem se ubírali čeští hráči i trenéři, kteří už na svoji rodnou soutěž nestačili. Stejný princip vládl a funguje i v rámci hokeje. Až rozpuštění globálního kapitálu v novém tisíciletí, který exponenciálně zvýšil příjmy západních klubů spolu se vstupem do Evropské unie, což zrušilo omezující kvóty na mimounijní hráče, znamenal, že zajímaví slovenští hráči mohli vynechat českou kariérní zastávku a rovnou zkoušet štěstí v klubech zahraniční provenience. Přesto ale platí, že Česko

je ideální destinací. Lepší životní podmínky, nulová jazyková bariéra, vyšší sportovní úroveň i blízkost přestupu dále na Západ. Navíc se Slováci nemusejí potýkat se stigmatizující nálepkou cizinců. Není proto náhoda, že pod úspěchy českých klubů proniknuvších do bohatýrské Ligy mistrů jsou výrazným způsobem podepsáni Slováci.

Od rozpadu společného státu se identitu pilují alespoň vzájemným poměřováním v derby. Do nevraživosti zmiňovaných jugoslávských klubů má ale takové zápolení daleko. Někdejší pocity frustrace a historických křivd vzaly v tomto ohledu za své. Sportovní úspěchy v současnosti dokonce zdaleka přebíjejí i obsesi místem narození národních reprezentantů, takže zatímco v dresu českých basketbalistů září americký rodák Blake Schilb, slovenský biatlon pozdvihla do medailových výšin Anastasia Kuzminová pocházející ze sibiřského města Ťumeň. Kulturní fantasma společného národa totiž přece jen překonává vládnoucí logika kapitalistické společnosti. Kde je výkonnost, tam je i odměna v podobě jednomyslného přijetí do oné exkluzivní skupiny „my“. Ostatně přesně to vzývají slovenští hokejoví fanoušci ve své hymně: „Nech bože dá, nech bože dá / Veď dobre to hráme / Aby viac na nás / Nik nezabudol.“ A paměť národa může díky sportu růst bezstarostně dál.

AUTOR JE NOVINÁR
A SOCIOLÓG

Pokus o rekonštrukciu tragickej udalosti, pri ktorej sa dňa 22. decembra 1855 smutne zranil Ľudovít Štúr
videozáznam akcie, 23 minút

Riadny plat nad všetku mravnostnú políciu!

Ako vnímali české
ľavicové feministky
v prvej Československej
republike ženskú
otázku?

Názory československých prvorepublikových ľavicových feministiek na úlohu ženy v spoločnosti, materstvo, manželstvo a iné aspekty života patrili medzi najkontroverznejšie a zároveň najprogresívnejšie názory nielen v spoločenskom a politickom diskurze, ale aj v rámci vtedajšieho feministického hnutia. K postaveniu žien v spoločnosti sa snažili pristupovať v kontexte spoločenského a ekonomického zriadenia, hospodárskej situácie a patriarchálne nastavenej spoločnosti.

MANŽELSTVO, MATERSTVO A „ŠTRAJK RODIČIEK“

Téma materstva výrazne rezonovala v diskurze feministického hnutia v rokoch 1918 – 1945. Ľavicové feministky odmietali mystifikáciu materstva a vnímali ho veľmi pragmaticky – ako sociálny akt, ktorý si vyžaduje zabezpečenie určitých podmienok. Ak tieto podmienky nie sú zabezpečené, spoločnosť nemôže od ženy žiadať, aby rodila deti.

Priekopníčka ľavicového feminizmu a anarchosyndikalizmu Luisa Landová-Štychová prišla s ideou „voľného materstva“, ktorá vychádza z presvedčenia, že materstvo a jeho odmietanie, oddaľovanie a plánovanie sa dá považovať za rovnako dôležitý druh boja proletariátu ako triedny boj. Dodávala, že ten, kto chápe socializmus ako oslobodenie každého človeka bez výnimky, nutne dospeje k logickému záveru, že plodenie detí nie je privátnou záležitosťou, tak ako ňou nie je náboženstvo, politické presvedčenie, hospodárske postavenie, zdravie a nakoniec celá výchova človeka. „Štrajk rodičiek“ si nepredstavovala v takom rozsahu ako napríklad štrajk v továrňach – ženy podľa nej nemali prestať rodiť úplne, ale začať rodičovstvo a počatie dôsledne plánovať a pred nechceným počatím sa aj náležite chrániť.

Ako argument za plánované materstvo predkladá tvrdenie, že časté pôrody ženám škodia fyzicky aj psychicky. Unavená matka, ktorá má viac detí, než dokáže zvládnuť, zanedbáva ich výchovu, čím sa vytvára začarovaný kruh.

Na druhej strane však materstvo nemôže byť žene ani odopierané. Socialistky a komunistky, tak ako väčšina prvorepublikových feministiek, aktívne bojovali proti celibátu učiteliek² a napriek výraznej kritike materstvo považovali za najposvätnjšie zo všetkých prirodzených práv človeka.

K téme materstva sa vyjadrovala aj poslankyňa a politička Anna Malá, ktorá presadzovala koncept „revolúcie všedného dňa“. Každodenná revolučná činnosť ženy matky mala spočívať v ak-

tívnej komunikácii s okolím, ktoré by mala presviedčať o názore, že materstvo nemôže zostať výsostne privátnou záležitosťou. Do diskurzu ako jedna z prvých vnáša pojem otcovstva – to je v podstate len mužskou formou materstva a mala by mu byť pripisovaná rovnaká dôležitosť. Kritizovala všeobecne zaužívaný názor, že materstvo je primárnou úlohou ženy a až ako matka sa stáva žena plnohodnotnou bytosťou. V umelo vytvorenom „kulte materstva“ videla alibizmus zo strany mužov, ktorý mal zabezpečiť, aby ženy pokorne prijali svoj osud.

PROSTITÚCIA A KUPOVANIE SEXU

Prostitúcia bola v prvorepublikovom období pokladaná za hlavnú príčinu šírenia pohlavných chorôb, a tak boli zákonom § 14 z roku 1922 zrušené všetky nevestince a každý pokus o ich znovuotvorenie sa trestal podľa trestného zákona o kupliarstve.

Prostitúcia ale naďalej prekvitala v prostredí kaviarní, vinární a barov. Ľavicové feministky kritizovali stanovisko umiernenejších kolegyň, ktoré sa namiesto systematického riešenia snažili ženy „umravniť“, aby si vybrali „slušný život“ a chudobu namiesto zárobku.

Socialistky a komunistky sa zamýšľali nad príčinami, ktoré hľadali v štrukturálnych nerovnostiach a ekonomickom systéme. Apelovali za rovnakú mzdu pre mužov i ženy a tvrdili, že nízka (nižšia) mzda je jeden z dôvodov, prečo sa ženy začnú živiť prostitúciou: „Riadny plat za riadne vykonanú prácu je nad všetku mravnostnú políciu.“ (Landová-Štychová). Mzdy čašníčok sa napríklad často odvíjali len od sprepitného alebo výšky konzumu zákazníkov. Problematický bol tiež kultúrny aspekt fenoménu prostitúcie a jej dopad na vnímanie žien mužmi. Existencia trhu so ženskými telami vytvárala podľa nich diskurz, v ktorom bolo právo mužov na sex vnímané ako prirodzený rodový údel. Politička Anna Malá píše: „Muž, ktorý si kupuje láskanie ženy, začne okamžite nazerať na ženy ako na tovar. Jeho opovrhlivé stanovisko voči prostitútke, ktorej ‚lásku‘ si kúpil, prenáša na všetky ženy. Tu pramení mužský zvyk platiť za ženu ‚útratu‘, bez ohľadu na to, aké je to pre samostatne zárobkovo činnú ženu ponižujúce.“

UMELÉ PRERUŠENIE TEHOTENSTVA A PLÁNOVANÉ RODIČOVSTVO

Počas existencie prvej Československej republiky bola jednou z najkontroverz-

nejších tém problematika interrupcií. V rokoch 1918 – 1945 boli na pôde Národného zhromaždenia podané štyri návrhy na zrušenie zákazu interrupcií, ale ani jeden z nich nebol prijatý. Umelé prerušenie tehotenstva bolo v Československu zlegalizované až v roku 1958. Socialistky a komunistky sa ako jediné, aj v rámci feministického spektra, zasadzovali za legalizáciu interrupcií. Jednotný názor nezdiedali ani členovia a členky lekárskej obce.

Zákon § 144 z roku 1852 trestal potraty z vlastnej vôle i z vážnych zdravotných dôvodov a stanovoval možný trest odňatia slobody až do výšky piatich rokov. Podľa ľavicových feministiek tento zákon bránil ženám disponovať vlastným telom, v čom videli hrozbu pre celú spoločnosť.

Zákaz potratov by v žiadnom prípade nemal slúžiť ako nástroj štátu na zvýšenie klesajúcej pôrodnosti. Štát by mal naopak zabezpečiť vhodné podmienky, aby mala pôrodnosť šancu vzrásť prirodzene, pretože klesá práve z dôvodu nevhodných sociálnych a hospodárskych podmienok v štáte.

Ešte problematickejšie bolo dosiahnuť medzi ľavicovými feministkami jednotnú pozíciu v prípade využívania antikoncepčných prostriedkov. Niektoré zastávali názor, že samotná interrupcia by mala byť formou antikoncepcie. Žiadali dokonca zriadenie verejných ústavov, kde by bola interrupcia poskytnutá každej žiadateľke bezplatne.

Opakom bol názor, ktorý vnímal interrupciu ako poslednú možnosť, ktorej by malo predchádzať používanie dostupných antikoncepčných prostriedkov. Chudobnejšie vrstvy však ochranné prostriedky odmietali – ani nie pre ich cenu, skôr pre ich novotu a nedostatočnú informovanosť. Jedným z argumentov za legalizáciu interrupcií bolo tiež menšie zdravotné riziko v porovnaní s nelegálne a často neprofesionálne vykonaným zákrokom.

Zhodujú sa však vo vnímaní ženy a jej slobodnej vôle. Populačné nároky spoločnosti v tomto prípade stoja až na poslednom mieste, keďže doposiaľ spoločnosť urobila len málo pre to, aby budúcej matke jej úlohu uľahčila. Dodávajú, že tak, ako sú pohlavné styky mužov slobodné a nikto im pod hrozbou väzenia neprikazoval, aby každý takýto styk viedol k splodeniu dieťaťa, takisto to nemôže žiadať od ženy.

LEGALIZÁCIA INTERRUPCIÍ AKO RAPÍDNY ÚPADOK MORÁLKY?

Avšak väčšina politicky aktívnych žien a mužov mimo socialistického a komunistického ideového spektra zostávala

zásadne proti interrupciám. Umelo vyvolaný potrat nevideli ako manifestáciu osobnej slobody ženy ani ako možnosť partnerov rozhodnúť sa, či chcú priniesť dieťa do nevyhovujúcej ekonomickej situácie. Túto možnosť vnímali jednoducho ako nesprávnu. Členka Agrárnej strany Božena Novotná nazvala interrupcie „zlou epidemiou“. Tvrdila, že väčšina ľudí, predovšetkým žien, vníma potrat ako zločin a jeho legalizácia by bola ich hlbokou urážkou. Otázka potratov podľa nej nemala mať čo do činenia s politikou. Je to výlučne otázka morálky a samotný potrat je „nechutným násilným útokom proti zákonom prírody (...), ktorý sa snaží zničiť jeden z jej základných zákonov, zákon života a smrti“.

Podobné stanovisko zaujala aj Anna Honzáková, jedna z prvých vysokoškolsky vzdelaných žien a jedna z prvých lekároek. Návrhy na zrušenie § 144 nazvala „katastrofálnym omylom“, ktorý by mal za následok rapidný úpadok ženskej morálky. Interrupcie mohli podľa nej ženám priniesť vážne zdravotné komplikácie. Aj keď uznávala, že mnohé ženy, resp. manželské páry budú chcieť racionálne obmedziť počet potomstva, jedínú cestu videla v sexuálnej abstinencii, a to aj počas manželstva.

PRÍCHOD „NOVEJ ŽENY“

Komunistky a socialistky kritizovali obraz ženy, ktorý predkladali ich umiernenejšie kolegyne – oduševnelú ušľachtilú bytosť, ktorá má povzniesť muža „do výšin“ svojou jemnosťou a duchom. Skutočne „nová žena“ nemá na takéto kratochvilé čas, hospodárska situácia ju prinútila starať sa o iné veci. Spoločenský tlak, ktorý ju núti k materstvu, nízka mzda a starostlivosť o domácnosť spôsobujú, že jej život nie je vôbec jednoduchý. Izoláciu domácnosti vnímali ako prekážku v osobnom rozvoji a hospodársku závislosť od manžela považovali za ponižujúcu.

Ľavicové feministky vnímali „tradičný“ typ domácnosti za prežitok – práca, ktorú musela v minulosti žena vykonávať, bola v tom čase ľahko nahraditeľná pomocou nových technológií. Navrhovali zriadiť verejné jedálne a pracovne, aby ženy viac nemuseli tieto činnosti vykonávať doma po príchode z plateného zamestnania.

Napriek všetkým týmto odvážnym a na vtedajšiu dobu pokrokovým názorom ľavicové feministky stále pracovali s premisou, že neplatená práca v domácnosti je úlohou ženy, na deľbu domácich prác medzi partnermi zatiaľ nepomýšľali.

¹ Anarchosyndikalizmus je anarchistický smer, ktorý sa snaží o zrušenie klasických kapitalistických ekonomických vzťahov a ich nahradenie samosprávou robotníkov, združených v odborových organizáciách.

² Celibát je síce tradične spájaný s mníštvom, kňazstvom a náboženskými rehoľami, ale v prvých desaťročiach 20. storočia bol v českých krajinách povinný aj pre učiteľky.

**AUTORKA JE ABSOLVENTKA
HISTÓRIE, FEMINISTKA
A KNIHOVNÍČKA**

Autentický „hlas sexuálnej menšiny“ v prvej Československej republike

Krátko po vojne, v roku 1919, nastúpil na miesto úradníka pre sociálne zabezpečenie v Bratislave mladý muž. Výzorom nenápadný, decentný oblek a ďalšie konfekčné doplnky vytvárali celkový dojem kultivovanosti. Nová republika si vyžadovala ľudí, ako bol tento muž. Nedávno sa vrátil z talianskeho frontu, vojnu prežil s ľahším zranením, traumy spracoval pomerne hladko.

Imrich Matyáš bol pracovitý, prísny a lojálny. S novým štátom – aj keď s maďarskými koreňmi a slušne hovoriaci po nemecky – sa stotožnil celkom rýchlo. Staré uhorské poriadky, nefunkčné zákony či monarchistickú mentalitu bolo treba nahradiť niečím novým. „Niečo nové“ sa nakoniec rodilo pomaly, bolestne a komplikovane, ale oproti „uhorským časom“ budovanie nového štátu ovplyvnil silný občiansky rozmer. O slovo sa prihlásili dovtedy neexistujúce alebo len pre elity vyhradené sociálne iniciatívy a spolky. Aj podľa Matyáša „prvá ČSR po väčšine poskytla každému možnosť [sa angažovať], každý mohol slovom a písmom bojovať a zasadzovať sa za svoje prirodzené práva“.

Mladý Matyáš, nijako sa neodlišujúci od svojich kolegov, jeden spoločenský imperatív predsa len nenaplnil. Po nástupe na úradnícke miesto sa ani vtedy, ani potom neskôr – neoženil. Čas trávil inak, napríklad tým, že si už v roku 1919 úhladným písmom v nemčine vyplnil prihlášku do Vedecko-humanitárneho výboru, prvej nemeckej organizácie, ktorá sa zasadzovala za odrestnenie homosexuality v Nemecku. Načo by bratislavskému úradníkovi bolo členstvo v takejto organizácii?

ŠANCA ZÍSKAŤ HLAS

Kusé informácie o ľuďoch inej sexuálnej orientácie z čias prvej republiky, ktoré je v súčasnosti možné dohľadať v slovenských archívoch, vypovedajú viac o dobovom diskurze o homosexualite než o nich samotných a ich autentickom sebaužívaní. Dobový diskurz rámcovali v zásadnej miere zákony a tie homosexuálny styk trestali. Na obranu Československa je nevyhnutné uviesť, že trestnosť homosexuality sa premietla do jurisdikcie nového štátu automaticky, prebratím rakúskeho trestného zákonníka pre Čechy a Moravu a uhorského trestného zákona pre Slovensko. V Čechách sa tak trestal homosexuálny styk podľa paragrafu 129 b) a trest mohol byť vymeraný až do piatich rokov ťažkého žalára (v prípade závažných okolností až desať rokov), zatiaľ čo na Slovensku výška trestu mohla dosiahnuť maximálne jeden rok (v prípade donútenia prostredníctvom vyhrážania či násilia až päť rokov). Paragraf 241 mal tak vo východnej časti republiky paradoxne miernejšie znenie ako ten český (129 b).

Úlohou nového štátu bolo počas 20. rokov pripraviť a realizovať právnu reformu, ktorá by sa vysporiadala s rakúsko-uhorským dedičstvom. Zároveň sa tak otvárala možnosť pre progresívne hnutia, ktoré žiadali, aby niektoré zákony boli z legislatívy odstránené. Ich primárnym cieľom bolo získať si na svoju stranu právnikov, ktorí počas viacerých právnických zjazdov pracovali na legislatívnej reforme, a presvedčiť ich o absurdite trestania dobrovoľného homosexuálneho styku. Imrich Matyáš patril k tým „osvetovým pracovníkom“, „menšinárom“, ktorí sa prihlásili o svoje „prirodzené práva“. „Hnutie, ktoré som podporoval, malo teda za cieľ zrovnoprávnenie homoerotov a preto som akcie hmotne a mravne podporoval tým viac, lebo som bol presvedčený, že sa jedná o boj etický.“ Navyše, Matyáš bol presvedčený, že len také štátne zriadenie sa môže nazývať demokraciou, ktoré zabezpečí ochranu všetkých menšín v štáte, „teda aj sexuálnej menšiny“, ako bol dobový termín. O medzivojnovom i ďalšom období svojho viac ako štyridsať rokov trvajúceho aktivizmu si robil jedinečné záznamy, časť ktorých bola objavená v roku 2012 a stala sa objektom môjho výskumu.

Už to nebol len diskurz trestnosti homosexuality, ktorý sa vynorí pri štúdiu archívnych dokumentov z polície a súdov o „zhýralých homosexuáloch“, ale silné osobné a zároveň profesionálne svedectvo človeka, ktoré odhaľuje motívy jeho konania či metódy osvetovej práce. Matyášove denníky a záznamy ale odhaľujú viac než len jeden osobný príbeh, sú zabudnutou generačnou výpoveďou politického „hlasu sexuálnej menšiny“ aj životných skúseností desiatok homosexuálne orientovaných ľudí napr. s „liečbou“ homosexuality. Už v 20. rokoch sa pražskí aktivisti snažili založiť spolok, ktorý by podporoval dekriminalizačné snahy a odstraňoval predsudky o homosexuáloch, úradne však nebol povolený z dôvodu „ochrany mládeže“.

POZNANÍM K SPRAVODLIVOSTI

V roku 1931 začal vychádzať vôbec prvý časopis zameraný na úsilie tejto komunity o spoločenské uznanie, Hlas sexuálnej menšiny, ktorý s prestávkami a s pozmeneným názvom vychádzal až do roku 1937. Imrich Matyáš je doteraz jediný známy Slovák píšuci pod svojím pravým menom, ktorý do tohto časopisu pravidelne prispieval svojimi postrehmi. V článkoch opisuje svoje skúsenosti s tým, ako pomáhal ľuďom, ktorí sa dostali do problémov so zákonom, ako ich obhajoval či ponúkal bezplatné právne rady. Členstvo v prvom „teplom“ nemeckom spolku mu zabezpečilo dostatok argumentov, ktoré čerpal z ich tlačovín a členských zborníkov, a získal aj cenné kontakty na osobnosti z Nemecka, ktoré na jeho pozvanie prichádzali do Bratislavy prednášať o výskume sexuality či homosexuality (významný sexuológ Magnus Hirschfeld, právnik Kurt Hiller, spisovatelia Jakob Wassermann či Thomas Mann a i.).

Matyáš nikde vo svojich záznamoch explicitne neuviedol, že sám bol „rovno-

pohlavne milujúcim“, neskorší výskum to však potvrdil. V jeho dobe však bolo bezpečnejšie vystupovať z pozície nezainteresaného odborníka, pričom nie osobná skúsenosť, ale najmä racionálne argumenty mali presvedčiť právnikov, aby navždy odstránili paragrafy 129 a 241: „homosexuálne založenie je prirodzený stav, ktorý nijakým spôsobom inkvizítnym, ani väzením, ani uprosovaním, ani bitím, ani §-om 241 nášho trestného zákona nebolo možné nijako vykántriť a utuľtať. Pokročilá veda teda zistila, že u homosexuálneho založenia sa jedná o prirodzenosť, nijak a nikdy nezmeniteľný stav a čo je dôležité – toto pohlavné založenie a činy nikomu na svete nie sú škodlivé. Čo teda má sa tu trestať a za čo sa má tak kruto zaobchádzať s čestnými ľuďmi? Normálny rozum a zdravá logika vyvodzovala z poznatkov vedy ten záver, že je krutou nespravodlivosťou týchto ľudí s takýmto neškodným sexuálnym založením deklarovat, nimi pohrdat, považovať ich za menejcenných a druhoradých občanov tejto vlasti.“

LEN NORMÁLNA LÁSKA

Matyáš spracoval niekoľkostranový zoznam ľudí, ktorí boli v minulosti známi svojím homosexuálnym zameraním a pričínili sa o významné kultúrne či umelecké diela. Tento zoznam spolu s ďalšími argumentmi zasielal právnikom, lekárom, súdom, inštitúciám s vierou, že sa podarí presvedčiť aspoň pár kľúčových osobností, aby prispeli k odrestneniu. Menujme napríklad Karola Matulaya, významného slovenského psychiatra, ktorý si vďaka kontaktom s Matyášom poopravil svoju mienku o homosexuáloch a na rozdiel od iných svojich kolegov bol presvedčený o tom, že homosexualita sa nedá liečiť a že sa s ňou človek narodí. Na právnickom zjazde k československej právnej reforme vystúpil slovenský právnik Hudec, ktorého príspevok k potrebe odrestnenia homosexuality nápadne pripomína Matyášovu rétoriku. Až výskum odhalil, že boli kolegovia na rovnakom úrade.

„Menšinárske“, a teda aj Matyášove snahy, ako aj celú právnu reformu zastavil nástup fašizmu. Kontinuitu týchto občianskych snáh prerušila tak druhá svetová vojna, ako aj komunistický režim, ktorý navyše Matyáša začal za jeho aktivity prenasledovať.

Práca československých sexuológov, ovplyvnených prvorepublikovými aktivistami, však vyvrcholila zrušením paragrafu trestnosti homosexuality v roku 1961. Vo svojej správe konštatovali, že ľudia sa homosexuálni rodia a nepredstavujú pre spoločnosť žiadne nebezpečenstvo. Už niekoľko rokov predtým Matyáš písal: „No nebolo to teda ani k škode celku ani jednotlivcovi a – čoho sa i dnešní potentáti strachujú – žiadna demoralizácia nenastala ani počet homosexuálnych nevzrástol. U homosexuality sa teda jedná o lásku, ktorá je takisto šľachetná, ako je takzvaná ‚normálna láska‘.“

Viac informácií a fotodokumentácie zo života Imricha Matyáša na matyas.sk.

AUTORKA JE HISTORIČKA

Brno je najlepšie slovenské mesto

Brno dnes patrí medzi najviac multikultúrne mestá bývalého Československa. Kým z niekdajšej mnohonárodnostnej Bratislavy či Košíc sa stali národnostne relatívne homogénne mestá, Brno je dnes jediné české krajské mesto, v ktorom sa k českej národnosti hlási menej ako polovica obyvateľstva – mnoho ľudí sa hlási k moravskej národnosti alebo k národnosti žiadnej.

Okrem toho sa ale v Brne nachádza význačný počet Slovákov, Maďarov, Ukrajincov a napríklad aj Vietnamcov, pričom najmä Slováci žije v Brne reálne rádovo viac, než vravia oficiálne štatistiky. Napríklad iba na Masarykovej univerzite tvoria slovenskí študenti konštantne zhruba pätnásť percent zo všetkých poslucháčov, čo v absolútnom počte značí okolo šesťtisíc osôb, ďalších cez štyritisíc sa nachádza na Mendelovej univerzite a na Vysokom učení technickom. Pri poslednom sčítaní obyvateľstva sa k slovenskej národnosti prihlásilo iba tritisíc ľudí, avšak najmä (nielen slovenskí) študenti si v Brne zriedka nahlásia prechodný pobyt. Mladí ľudia pritom chodia zo Slovenska do Brna nielen za štúdiom, ale aj za prácou, takže reálny počet Slovákov v Brne bude ešte väčší.

Medzi niektoré z dôvodov môže patriť blízkosť Brna k Slovensku (aj keď dopravné spojenie je povážlivejšie), v porovna-

ní s niektorými inými českými mestami pomerne nízka nevraživosť miestneho obyvateľstva voči Slovákom (okrem iného, juhomoravské nárečia majú bližšie k slovenčine než k reči, ktorou sa hovorí v Ostrave, Olomouci či v Prahe), ako aj fakt, že Brno bolo dlhodobo relatívne lacné mesto na život (ceny za prenájom bytov sa až donedávna držali nižšie než v Košiciach – posledné roky sa ale ani Brno nevyhlo džentrifikácii a masívnej likvidácii nízkonákladových obývatel'ných loftov, ako bola napríklad Vlněna), vďaka čomu sa Brno stalo jedným z centier česko-slovenskej mladej kultúrnej scény, kde celkom prirodzene koexistujú rodení Brňania, prisťahovalci z okolitých miest a Slováci. Štúdium v Česku Slováci všeobecne vyhľadávajú, keďže kvalita štúdia je oproti Slovensku vyššia, záverečné práce sa môžu písať po slovensky a vzhľadom na množstvo slovenských doktorandov v Brne nie je núdza ani o vysokoškolské prednášky a predmety v slovenskom jazyku.

DIY CULTURE

Mladá kultúrna scéna v Brne funguje na česko-slovenské pomery vo veľkej miere na princípoch dobrovoľníctva, kooperatívnosti a urob-si-sám, čo ešte viac posilňuje súdržnosť scény a jej pestrosť. Výrazným prvkom zvykne byť angažovanosť v spoločenských témach, ako je pomoc slabším a vyčleneným, sociálna práca, sociálna rovnosť, etický konzum. Tieto tendencie sú rozšírené nielen v priestoroch podzemnej kultúry, ale aj v umeleckých galériách a oficiálnych inštitúciách. Mnoho ľudí funguje medzi oboma prostrediami, čo tu vedie k istému stieraniu rozdielov medzi škatuľkami „vysokej“ a „nízkej“ kultúry. V takomto prostredí neexistuje žiadne

vymedzovanie českej, slovenskej alebo moravskej kultúry, všetko funguje pokope ako jeden celok.

Legendárnym útočiskom slovenskej komunity bol svojho času už zaniknutý priestor Jolanda, ktorý rozmazával hranice medzi krčmou, kultúrnym centrom a obytným priestorom (vzdialene podobný model dotiahol do dokonalosti neoficiálny kultúrno-komunitný priestor Rumiště, ktorý okupoval celý jeden vchod bytového domu). S priestorom je spätý slovenský pesničkár Buzzycat pôvodom z Martina, avšak už veľmi dlho zabývaný v Brne. Okrem občasného koncertovania sa venuje organizovaniu literárnych večerov, kde znie vedľa seba slovenčina aj čeština. Z priestorov, ktoré v súčasnosti fungujú, môžeme spomenúť absintový bar Naproti, ktorý založili z veľkej časti ľudia z Nitry a začínal ako malý súkromný bar, kde sa vstupovalo na zvonček. Dnes je to veľká prevádzka na oboch stranách ulice, kde sa organizujú koncerty, projekcie, kvízy či prednášky. Centrum pre súčasnú kultúru PRAHA / Fórum pro architekturu a média (prezývané „Praha v Brně“) má zase na svedomí slovenská kurátorka Barbora Šedivá. Majú široké portfólio akcií, ktoré zahŕňajú tanečné párty, výstavy, prednášky, koncerty, vydávanie vlastných publikácií alebo aj workshopy elektronickej hudby pre malé deti. Nedá sa však povedať, že by kultúrne centrá v Brne založené alebo vedené Slovákami boli zároveň aj centrami slovenskej kultúry – naopak, sú navonok od akýchkoľvek iných kultúrnych priestorov v meste nerozpoznatelné, česká a slovenská kultúra v Brne koexistujú úplne prirodzene. Množstvo aj väčších kultúrnych udalostí v Brne je (spolu)organizovaných Slovákami, často bez toho, aby to bolo navonok zjavné (Dobrý den Kociánko), len pri niektorých je toto prepojenie zjavnejšie (putovný česko-slovenský festival temnej a experimentálnej hudby Hradby Samoty, ktorého väčšia časť ročníkov sa konala v okolí Brna).

ZÁPLAVA SLOVENSKÝCH UMELCOV

Bohaté kultúrne zázemie v meste a vďaka veľké publikum pre alternatívne kultúrne akcie môže byť jeden z dôvodov, prečo je Brno mestom, ktoré láka aj veľa slovenských umelcov vo všetkých sférach. Svojrázna angažovaná performerka a vizuálna umelkyňa

Martina Růžicková, pôvodom z Veľkého Krtíša, strávila veľkú časť svojho vysokoškolského štúdia na Fakulte výtvarných umení v tzv. Ateliéri konceptuálneho mrdání, ktorý viedol svojho času enfant terrible českej umeleckej scény Václav Stratil. Tento ateliér navštevoval aj experimentálny a elektropopový hudobník Panáček, ktorý na produkciu svojich albumov a videí bohato využíval technické zázemie školy (ktoré zahŕňa aj nahrávacie štúdio). Z divadelníkov stojí za zmienku Marika Smreková, pochádzajúca zo Starej Ľubovne, kde každoročne organizuje multižánrový festival UM UM; v Brne sa zase venovala spoluorganizácii malého svojpomocného festivalu Odlet v rozľahlom priemyselnom ateliéri bývalej fabriky Modeta, ktorý medzitým zastihol obvyklý osud priemyselných priestorov v širšom centre mesta (prestavba, rozpíechovanie, zvýšenie nájmu). V Brne pôsobil aj prešovský surrealistický pesničkár Abuol, hrávajúci zväčša na drobných akciách, akou bol napríklad nadšenecký Death Folk Fest, ktorý sa vždy konal na utajenom mieste mimo mesta, bez elektriny a technického zázemia, za účasti pár desiatok miestnych nadšencov. Svoje bydlisko si tam našiel aj Krivosh z angažovanej punkovej kapely Ježíšovi Pivo Nelej a jeden zo spoluorganizátorov Vegánskych hodov. Stredoškolské časy v Brne strávil podvratný elektronický pesničkár a dizajnér Alex Gutrai, známy pod pseudonymom Batcha De Mental, spoluzakladateľ labelu Chernobyl Music. Ďalší slovenskí umelci, ktorí žijú a pôsobia v Brne, sú napríklad producent experimentálnej elektroniky, terénnych nahrávok a fotograf Tatratanek, prvý majster Slovenska v slam poetry Martin Helcman, „sladký pesničkár“ Samuel Kovalčík, vizuálny umelec Martin „Zgrnd“ Tomori, noiser Maroš Koval' a mnoho iných.

Slovenská a česká komunita do istej miery koexistujú aj s tou ukrajinskou, pri maďarskej už je odstup väčší kvôli jazykovej bariére a kvôli tomu, že maďarský exodus do Brna je relatívne novou záležitosťou; vzhľadom na otvorenosť mesta sa to ale o pár rokov môže zmeniť. Československo sa rozpadlo pred dvadsiatimi piatimi rokmi, avšak v Brne prežíva naďalej.

AUTOR ŽIL ŠEŠŤ ROKOV V BRNE

Broky, ktorými sa postrelil Ľudovít Štúr pri poľovačke v Modre 22. decembra 1855, a o tri týždne nato skonali.

Jeho bedrová kosť, odložená ako dôkaz.

z cyklu Dotýkanie sa hrdinu, 2007
tlač na hliníku, zo zbierok Nitrianskej galérie

Československá rapublika: Mileniáli v trape

Po škole alebo ešte počas vyučovania sedíme na lavičkách v parku a v priebežne hustnúcom dymovom opare k nám viac než zvuky okolia doliehajú hlboké basy a hajtky, dráždivé vo svojej nepravidelnosti. Typické prvky trapového zvuku, hybnej sily súčasnej pop-music. Trap pre nás nikdy nebol a z veľkej časti stále nie je len hudobným žánrom, ale každodennou, neodmysliteľnou kulisou.

Či už sme sa pohybovali v škole, v parku, večer v podnikoch alebo v kohokoľvek byte, zima 2014 sa niesla v štýle albumu *Vlna* košického tria HAHA CREW, ktoré bolo jednou prvých výrazných ozvien zahraničných trendov. *Vlna* kritiky, výhrad a odmietania sa miešala s logami Bape, Supreme, Vans, Versace a s odstupom času nemožno poprieť kvality melancholických Dalybových beatov a Sameyho trendovo-minimalistických textov. Viac než album samotný však rezonovala diskusia, ktorú otvoril, asi najvyhrotenejšia a najradikálnejšia, akú som s rovesníkmi ohľadom hudby zažil. Slovenský rap na *Vlne* prišiel o dávku svojej sídliskovej drsnosti, ktorú nahradila fantómska štylizácia v hmlistom opare luxusu, najsilnejšia v skladbách *Jahody* a *Mercedes Freestyle*. Sameyho obrazy sú jednoduché, miestami banálne, ale ruka v ruke s tým aj funkčné. Ozveny sídliskových blokov možno nájsť v skladbe *V zimných bundách*, kde však drsnosť opäť strieda snaha o introspekciu a lyrizmus.

To, že HAHA CREW je najsilnejším hráčom a dejateľom na slovenskej scéne, nedosvedčuje iba rad imitátorov (najznámejší asi Yaya Rebel), ale aj sólové dráhy jej členov, a to trojice Samey, Dalyb a Zayo. Z Dalyba je prestížny producent, Samey vydal minulý rok dlho očakávaný sólový album *Mama neviem kedy prídem domov*. Je však viac odrazom trapových a grimových trendov, so snahou mixu s lokálnymi reáliami. Stráca sa v ňom vlastný autorský hlas a diferenciacný faktor. Ten však, aj keď vo forme toxického „guilty pleasure“, prináša Zayo.

ZAYO, ZAYO, ZAYO IDE

Zayova tvorba plní úlohu desivého a zároveň nenahraditeľného excesu. Po-

dobne ako Samey výrazne čerpá zo západných zdrojov, ktoré na rozdiel od kolegu ešte nestihol uploadovať. Aplikuje všetky návyky mainstreamového trapu – od vyprázdnených textov až po nadužívaný autotune – a dotahuje ich ad absurdum. Traplife sa v jeho podaní mení na absurdnú karikatúru znudeného adolescenta. Zayovo vystupovanie môžeme interpretovať ako nechcene ironickú synekdochu svetonázoru výseku generácie Z (čo potvrdzuje aj úspech u danej skupiny poslucháčov). Je naivné, trápne, banálne, nahlúple... ale zároveň je vo všetkých adjektívach neprepočítateľné.

Rečová chyba, frázovanie, nemotorné narábanie so slovom a pózami dostávajú hodnotu špecifického autorského prístupu, vytvárajúceho dlhodobu pevný koncept. A nie je ľahké nájsť analógiu alebo sériu analógií, medzi ktoré by daný prístup zapadol. Zayo je ukážkou možnej singularity.

PUNČOVÉ REZY A INÉ HORLAVINY

Grime sa neozýval len v Sameyho singli *V dialke vidím svietiť sídlisko*. Skutočnú (horlavú) štavu scény dolialo ešte v roku 2015 video *Punčové rezy*, kde sa cez popkultúrou a cynickým humorom prepchatú lyriku prezentuje Fobia Kid, voľne nadväzujúci na prívlastok „grimový“. Jeho verše a prirovnania v priebehu týždňa nahusto zaplnili našu facebookovú, instagramovú, telefonickú aj priamu komunikáciu.

Dôvtipnú drsnosť priniesli nahrávky ružinovského rapera Gleba, valcujúceho internet singlami *Felicia*, *Anarchia*, *Audiokniha* alebo *antisocial*. Na štúdiovom albume *Lavička Pimpin* však silným chvíľam sekunduje dávka monotónnosti, čo sa nedá povedať o jeho živých vystúpeniach.

PRVNÍ DVĚ PÍSMENA JSOU [LOW]

Na jar 2015 sa na internete zjavil singel *HVSHTVG*. Český raper Logic v ňom s nesmiernou chytľavosťou vyznáva svoju lásku marihuane. Skladba sa stala okamžitou hymnou aj vďaka mystickému Dalybovmu beatu a... z Logica je na albumoch *Vzomandias* (2015), *Ze dna* (2016), *Zhora vypadá všechno líp* (2017) a *Sbohem Roxano* (2018) vodca česko-slovenskej (t)rapovej scény.

Albumy sú aj vďaka svojim tesným ročným intervalom dôležité ako vzorky vývoja a premien scény a ako obsiahle správy o jej aktuálnom stave, k čomu prispievajú aj obsažné zoznamy featu-

ringov, predstavujúce mladých raperov Nik Tenda, Smacka, Karla, Zaya, Robina Zoota, ale napr. aj slovenskú stálicu Ega. Logicove tracky dokážu uchopiť klasické trapové témy dôvtipnými hláškami a odkazmi, preukazujúcimi textársku kvalitu autora v rámci žánrových mantinelov, a prepracovanými inštrumentálkami producentov Day Six a Kyle Juniora. Nielen Logicove albumy, ale celý label Milion+, pod ktorý spadá, predstavuje najväčšiu baštu moderného trapového soundu na československej scéne.

Tvorivá sila albumov sa však väčšinou vyčerpáva v ich prvej polovici. Ukážkou je najmä *Sbohem Roxano*, ktorý prináša na úvod hneď šesť bangerov nabitých featuringami, flexibilne narába s atmosférou a hitovými hookmi, avšak druhá polovica albumu uviazne vo zvukovej a monotematickej únave či dávkach šovinizmu, ktorý je po chvíli trápne odľahčovať ako „žánrovú konvenciu“.

Milion+ možno brať ako generačného nástupcu veľkého českého labelu Big Boss, s ktorým sa v súčasnosti spájajú najmä dve kauzy. Výhražná návšteva Vladimíra 518 v českom Radiu Wave po vydaní negatívnej recenzie na jeho posledný album *Ultra! Ultra!* a diss pioniera českého rapu, Huga Toxxxa, na producenta Mikea Trafika. Popri úškrnoch a uštipačných komentároch pôsobia kauzy ako labutia pieseň jednej rapovej generácie. Tým najlepším, čo Big Boss na hudobnú scénu posledných rokov priniesol, sú albumy avantgardnej skupiny WWW – *Atomová včela* a *Neutopíš se dvakrát v téže řece*, vychádzajúce z rapu, ale sú predsa akoby z úplne iného vesmíru.

DIVOKÉ STVORENIA INTERNETU

Najväčším potešením scény sa stáva youtubovo-soundcloudová divočina, bohatá najmä na českej strane.

Jej kráľom (bez hradu) je Tyler Durden, najvýraznejšia postava bývalého Gynger Money Gangu a Millionaire Thugs Clubu. Tylerovu unikátnosť dokazuje už neutíchajúca pluralita alternatívnych identít – Princ z Parnie, Poseidon Vltavy, Poseidon Panamera Turbo, Narco Polo... najtypickejším formátom jeho prejavu sú nekvalitné videá s fantazmagorickými freestyle úletmi (*Dope Freestyle*) či re-

gulárne tracky *Dreamin*, *Noc je Klíč* alebo *Real Shit Hoe*. Durden je jednoznačnou Alicou z krajiny tvrdých drog a pochemúrnych privátov. Pamätne je jeho vystúpenie v internetovej relácii G-Talk, kde na seba vzal úlohu samozvaného ideológa trapovej vlny.

V originalite prejavu dominuje mladá dvojica Vneumicky – Yung Jekins a Smajl. Nástroční chalani vytvárajú extrémne low-budget DIY štýlom práce dokonale ironický komentár súčasného rapu a textársky aj schopnosťou budovať atmosféru prekonávajú väčšinu „áčkovej“ produkcie. „Jedu jako Federer, Smeč až nad Everest“ – výber z ich tvorby znie ako priliehavé sebahodnotenie. S vyššími počtami videní nasledujú úkazy CA\$HANOVA BULHAR a ICY L., ktorých verzia sarkastického swagu pravidelne spestruje popolnočné playlisty.

Pre mileniálov je v rape móda rovnako dôležitá ako hudba. O jej sledovanie, import aj komentovanie sa stará obchod a internetový magazín THE MAG. Najvýraznejšou postavou z tohto prostredia je Homer, chalan s farebnou bradou a vlastným youtubovým

kanálom, produkujúci videá *Homer fajčí trávu*, ktoré balansujú na pomedzí vlogu a formátu „post-sitcomu“. Uvoľnená dramaturgia, zameranie na výseky každodennej banality pomocou roztrasenej ručnej kamery, ktorej prístup je povolený takmer všade, prinášajú verziu voľnočasovej generačnej výpovede. Civilizmus videí nie je o Homerovi, ale hlavne o jeho okolí, kamošoch, kluboch, o hudbe... Trap, mekáč a odpálené brko. Hermeticky uzavretá trojjednota s vysokou mierou sebaidentifikácie. Séria *Homer fajčí trávu* je tiež mostíkom, predzvaním trochu patetického záveru: Či už sedíme v stredoškolských laviciach, na byte, v skate parku, v bazárovom Porsche kamošovho otca alebo stojíme pred hypermarketom či budovou vysokej školy, trapová hudba je pre nás, decká narodené od druhej polovice 90. rokov vyššie, priestorom spolupatričnosti.

AUTOR JE ŠTUDENTOM NA UK V PRAHE

Falošný humanizmus?

Istá tendencia slovenského filmu

„Slovenská kinematografia celé roky vyzerala ako skapíňajúci (tak trochu prašivý) pes, čo je bez pána a nedostáva žrať,“ napísala kedysi v recenzii na sociálnu drámu *Dom* (2011) filmová kritička Zuzana Mojžišová. Prašivý pes od tých čias dostáva žrať a novinári a filmoví kritici zas jednohlasne opakujú tézu o renesancii slovenskej kinematografie. Ide však najmä o kvantitatívnu renesanciu.

Mojžišovej slová nachádzame v hutnejšej podobe aj v publikácii *Nový slovenský film*, kde filmová vedkyňa Katarína Mišíková píše: „Posledných päť rokov (od roku 2010, pozn. autora) nepochybne predstavuje zatiaľ najplodnejšie obdobie slovenského hraného filmu v ére jeho samostatnosti. Po deväťdesiatych rokoch 20. storočia, keď slovenská kinematografia prechádzala drastickým procesom inštitucionálnej i ekonomickej deštrukcie, po nultých rokoch 21. storočia, keď neraz márne hľadala nezávislé cesty produkovania diel bez systematickej štátnej podpory či priemyselnej bázy, dáva prvá polovica desiatych rokov nádej na konsolidáciu situácie.“

Každoročne vychádzajúca *Správa o stave slovenskej audiovizie* s reprodukoványm naratívom o vzostupe slovenského filmu súhlasí. Podľa nej od roku 2012 pravidelne vzniká vyše dvadsať celovečerných kino filmov, pričom minulý rok ich bolo dovedna dvadsaťsedem, či už ide o minoritné, alebo majoritné koprodukcie (väčšinou minoritné). Zdá sa, že situácia je skonsolidovaná. Je ale slovenský film umelecky zrelý a svojbytný? Vystačíme si so slovami Martina Šulíka, ktorý pomerne vágne tvrdí, že identita slovenského filmu tkvie v jeho rozmanitosti?

KULT AUTENTICITY

Slovenský film poslednej dekády sa donedávna identifikoval najmä so žánrom sociálnej drámy, ktorý implikuje

realizmus a spája sa s krajne sprofanovaným pojmom autenticity. Čo to ale znamená? Prečo sme si tak zvykli svojvoľne s ním operovať? Autentické predsa neznamená nevyhnutne realistické. Koncept realizmu je navyše konštrukt, ktorý podmieňuje doba a jej referenčné pozadie, realizmus je vlastne konvenciou – spoločnou dohodou o tom, čo je realistické a čo nie. Autenticita sa stala fetišom slovenského filmu.

Viacerí pôvodne dokumentárni režiséri začali nakrúcať hrané filmy. Takto vznikol *Zázrak* (2013) od Juraja Lehotského, poviedkové *Deti* (2014) od Jara Vojteka, *Koza* (2015) od Ivana Ostrochovského či *Eva Nová* (2015) od Marka Škopa. Až na posledné dva vymenované sú spomenuté debuty skôr rozpačitými pokusmi nadviazať na autorsky silné a poeticky vyzreté sociálne drámy ženských autoriek, vďaka ktorým sa slovenský film naozaj nadýchol. Snímky ako *Dom* (2011) od Zuzany Liovej, *Až do mesta Aš* (2012) od Ivety Grófovej a najmä *Môj pes Killer* (2013), za ktorú si Mira Fornay odniesla sošku z významného festivalu so zameraním na nové ta-

lenty a inovatívne spôsoby filmového rozprávania a štylistiky v Rotterdame, boli jedinými naozaj sebedovými lastovičkami subžánru, ktorý sa na istý čas udomácnil na mape našej audiovizuálnej krajiny.

Pomyselný most medzi fiction a non-fiction, príznačný pre slovenskú sociálnu drámu, sa však stal priestorom, v ktorom niektorí naši tvorcovia ostávajú, lebo je pohodlný. Autenticita ale netkvie v neprofesionálnom herectve či dlhých statických záberoch, ani v zobrazení sociálneho marazmu, ale v presvedčivosti onoho zobrazenia, v sugescii jeho výrazu. Preto sú filmy rumunskej novej vlny či sociálne drámy Kena Loacha alebo bratov Dardennovcov presvedčivejšie ako tie naše – jeden môj známy nazýva slovenské filmy falošne humanistickými a myslím, že toto tvrdenie celkom prilieha.

Dnes už je slovenský hraný film žánrovo rozmanitejší. Žáner ako taký sa považuje za novú výzvu, ako však ukazuje

dnes už autonómnejšia slovenská filmová kritika, ani žánrový film a snímky ako *Čiara* (2017) či *Únos* (2017) nie sú práve najvydarenejšími pokusmi etablovať sa na tomto poli. Mnohí sa ale legitímne uspokojujú s tým, že slovenský film vďaka nim búra rekordy návštevnosti v kinách.

KINEMATOGRAFIA BEZ INTROSPEKCIE

Snímky slovenských tvorkýň a tvorcov sa pravidelne ocitajú na zahraničných festivaloch áčkovej kategórie, rozhodne však nepatria k ich očakávaným titulom. Čím to je, že sa nevieme prebojovať k špičke? Chce to viac času, no potrebná je i revízia smerovania, obhliadnutie sa dozadu a najmä do seba, ktoré umožní odkryť nové horizonty.

Slovenskí tvorcovia sa do takej miery snažia napasovať do toho, čo (a najmä ako) sa nosí v zahraničí, že výsledkom je často vyfabrikovaný arthouse priemernej kvality. Bez osobitého fluida je autorský film nemysliteľný. Problém azda je, že skutočne kvalitná epocha

slovenského filmu sa udiala prídávno, že sme nemali – na rozdiel od poľských režisérův (kino morálneho nepokoja) – nový impulz aj neskôr ako v 60. rokoch. Slovenský film dnes potrebuje nanovo objaviť radikalitu.

Jeho opatrnosť sa naplno prejavuje pri porovnaní slovenských filmových reprezentácií holokaustu s tým, ako ho zobrazujú v susedných krajinách. Kým v Maďarsku vznikol *Saulov syn* (2016) od Lászlóa Nemesa a v Poľsku *Ida* (2014) od Pawla Pawlikowského (oba získali Oscara za najlepší cudzojazyčný film), Slovenská filmová a televízna akadémia poslala naposledy na Oscarov priemerne hodnoteného, konvenčne a neprekvapivo vyzozprávaného Šulíkovho *Tlmočníka* (2018), ktorý pomerne zaujímavý pohľad na holokaust utápa v televíznej estetike. Poľský a najmä maďarský príklad pritom vynikajú odvahou púšťať sa do odpatetizovaného príbehu a nesmierne dráždivého spracovania.

Emancipačné výboje slovenského filmu nepochybne započal vznik Audiovizuálneho fondu na konci prvej dekády. Jeho riaditeľ Martin Šmatlák odkazuje v texte s názvom *Znovu na prahu zrelosti?*

Slovenská kinematografia po dvoch desaťročiach (ne)samostatnosti na štúdiu Pavla Branka *Od začiatkov po prah zrelosti. Slovenský film 1945 – 1970*. Branko nazval prahom zrelosti slovenského filmu estetické hodnoty, ktoré nadošiel postupom slovenskej novej vlny a množstva autorských režisérův v 60. rokoch. Šmatlák naopak hovorí o inštitucionálnom dispozitíve, ktorý po dlhej odmlke (po devastácii kolibských štúdií v 90. rokoch) naštartoval práve Audiovizuálny fond.

Kvalitná kinematografia musí mať na čom rásť, potrebuje však generovať a dobre smerovať svoj temperament. Ten je zatiaľ prítomný skôr u výraznej generácie súčasných slovenských dokumentaristův. Možno si musíme počkať na debuty autorských osobností ako Martina Buchelová či Michal Ďuriš – v ich študentských filmoch totiž možno rozpoznať umeleckú jedinečnosť, ktorá v súčasnosti chýba slovenskej hranej tvorbe.

AUTOR JE FILMOVÝ KRITIK

Česko-slovenské účty

Oblek Alexandra Dúbčeka, ktorý zahynul pri tragickej autohavárii 7. novembra 1992 v Prahe.

z cyklu Dotýkanie sa hrdinu, 2007 tlač na hliníku, zo zbierok Nitrianskej galérie

V zaručenom strede Európy vatra zvrchovanosti dotlela, už tam opäť vládne pokoj, ticho a burina. Prebehlo aj ďalšie z výročí posvätnnej, prekrúcanej, natáhovanej a novelizovanej ústavy.

Čochvíľa si jednorazovo uctíme prvý pokus o česko-slovenské spolužitie. Budúci rok tu máme pekné, okrúhle výročie členstva v EÚ... Vďaka Bohu za kľukatú históriu. Vždy si je čo pripomínať. Pre každého sa nájde.

FAKT VĎAKA, HERR HERDER

Česko-slovenské politické spolužitie to nikdy nemalo ľahké. Malo byť oslobodením zo „žalára národov“ Rakúsko-uhorskej monarchie, no samo sa s myšlienkou suverenity národov nikdy poriadne nevysporiadalo.

Národno-štátny mýtus bol od počiatku budovaný na predstave prirodzeného práva národov na sebaurčenie. Predstave, ktorá sa v stredoeurópskom priestore vyvinula v devätnástom storočí z osvietenecských ideí o suverinite ľudu. Národ bol výsledkom akéhosi prirodzeného, organického rastu.

Pre Johanna Herdera, ktorý ovplyvnil celú generáciu národných buditeľov v strednej a východnej Európe, história a zväzky, ktoré národy vnútorne spájajú, z nich robia prirodzenú formu kultúrneho života človeka. Každý človek si v sebe nesie genetické dedičstvo národnej kultúry ako atavistický inštinkt, ktorý nemôže byť potlačený. Tak ako je súčasťou ľudskej prirodzenosti porozumenie kultúre národa, tak je to v politickej rovine snaha o národný štát.

Politické spolužitie s českými bratmi sa mohlo oprieť o jazykovú blízkosť a dlhú históriu kultúrneho prenikania. Geopoliticky mohlo byť Česko-slovensko racionálnym riešením nestability stredoeurópskeho regiónu. Ekonomicky dávalo zmysel – najmä z pohľadu zaostalejšieho Slovenska. No nakoniec nenašlo hodnovernú ideovú nadstavbu, ktorá by ho dostatočne legitimovala. Experiment s čechoslovakizmom sa nikdy nepresadil. A pokusy o rovnoprávne federatívne usporiadanie neskončili o nič lepšie.

Skutočné aj imaginatívne krivdy – ekonomické, politické, kultúrne – dá-

vali dosť príležitostí interpretovať ich cez prizmu historickej nespravodlivosti. A tak ďalší pokus o nadnárodné spolužitie v strede Európy skončil rozvodom. Pokojným, vďaka Bohu. Ale rozvodom.

PANOPTIKUM

Aký je výsledok čosi viac ako štvrtstoročia česko-slovenskej odluky? Českú stranu bilancie nechám na iných. Pozrieme sa k nám domov. Politika sa zmenila na sériu kauzičiek, káuz i veľkých škandálov. A vládnutie sa stalo umením prekorčuľovať nimi, udržať to pokope, v záujme neobmedzeného toku kontraktov.

Krajinu, politikov a strany, mnohé médiá, športové kluby... si medzi sebou rozdelili „záujmové skupiny“, ktoré „vládu ľudu, prostredníctvom ľudu a pre ľudu“ prefíkane zmenili na „vládu ľudí, prostredníctvom ľudí a pre ľudí – tých vyvolených“.

V parlamente maširujú fašisti, takmer fašisti a pár exemplárov patologických exotov. Všetkým ide, samozrejme, o dobro národa (rodiny, krajiny, našej civilizácie, čohokoľvek, čím sa dá zakryť vlastná vulgárna túžba po moci a nenávisť), a preto delia spoločnosť na tých správnych a ostatných, ktorých počty, keď príde správna doba, sa budú optimalizovať.

Po lesoch behajú branci. Ozbrojení sú – zatiaľ – len akože. Trénujú, bratajú sa s motorkárskymi gangstrami a usilovne sa pripravujú na konflikt, ktorý síce oficiálne nechcú, ale keby predsa len nastal, chcú byť na správnej strane ústia hlavne.

Dvadsaťpäť rokov po tom, čo sme vyhlásili (presnejšie, vyhlásila to skupina vtedajších poslancov Slovenskej národnej rady – čo môže byť sakramentský rozdiel), že si „chceme slobodne utvárať spôsob a formu národného a štátneho života“, to vyzerá, že sme to vytváranie riadne zbabrali. Ale, pravda, slobodne.

Už dvadsaťšesť rokov sa nemôžeme vyhovárať za všetko zlé na Prahu. Či Budapešť. (Hoci, historickou zhodou okolností sme dostali možnosť hádzať všetko zlé na Brusel.) Tých dvadsaťšesť rokov

beží ako pavelskí premenovníci, rýchlozbohatlíci privatizéri, finančníci shark boys, podľa ktorých „občan vie hovno“, oligarchovia, prikrmovaní z verejných zdrojov, ktorí sa tvária, že rozumejú futbalu, zákonníku práce, daniam, školstvu, výskumu a vede.

Kdejaki politici už sľubovali kdečo. Mečiar slovenské Švajčiarsko. Dzurinda dvojnásobné platy. Fico vypratí škvrn a potom sociálnu spravodlivosť, istoty, stabilitu. Pri pohľade späť je ťažké rozoznať stopy týchto sľubov v realite. Jediným výsledkom sa zdá byť, že v posteli moci sa už zrecyklovali takmer všetci. Konzervatívci s liberálmi. Maďari s hejslovákmi. Ľavičiari s pravičiarmi. Nové tváre so starými...

BACK TO SQUARE ONE

Na toto sme sa potrebovali zbaviť bratov Čechov? Poslednou obranou sa zdá byť návrat na začiatok: Keď nič iné, osamostatnenie zmietlo zo stola otázku, ktoré by inak zamestnávali – a odvádzali od dôležitejšieho – slovenskú politiku dodnes. Symbolické spory, požiadavky na samostatnosť živiace nacionalistický diskurz. Hádky o zdroje medzi Prahou (federálnou), Bratislavou a Prahou (českou). Kto vie. Ak by sme sa nerozdelili v deväťdesiatom treťom, možno by sa to stalo neskôr, menej civilizovane. Možno by v slovenskej politike doteraz strašil Mečiar, Slota či Pánis, alebo ich vulgárne klony...

Problémom však je, že my sme tieto spory nadobro nezamietli. Len sme ich transformovali. Starostlivo pestovaný mýtus o tisícročnej porobe v Uhorsku a českej zrade sa dnes reinkarnuje v zlom Bruseli. Politici, ktorí blúznili o obrane národnej suverenity a tradičných hodnôt, sa chvíľu zdali byť ustupujúcim folklórom. Dnes sú späť. V plnej sile. Aj s hlohľavými gaunermi, ktorí ešte pred pár rokmi mlátili na uliciach „iných“.

Sme (minimálne formálne) v najhlbšie integrovanom jadre Európy. A máme

dobré šance v ňom ostať. Napriek tomu sa do politického mainstreamu opäť vracia diskusia, či by nám predsa nebolo lepšie ostať trochu bokom. Na pol zadku. A z pravého kraja pritvrdzujú muziku hlasy, čo vidia spasenie vo Vladimirovi Vladimirovičovi a v jeho lumpenkapitalizme. Z ľavého tleskajú pomätenci, čo vidia v gangstroch – oligarchoch alternatívu voči kapitalistom.

MOŽNOSŤ VÝBERU

Človek je vraj geneticky predurčený k tomu, aby hľadal v dejinách zmysel. Príbeh s morálnym odkazom. Hľadanie zmyslu však nie je to isté ako viera v predestináciu. Ak sa pýtame na zmysel česko-slovenského spolužitia aj jeho následnej rozluky, môžeme to urobiť aj bez rozprávok o práve národov na sebaurčenie.

Neexistuje nič ako prirodzená, nevyhnutná inštitucionálna štruktúra. Ako písal v šesťdesiatych rokoch minulého storočia profesor Miroslav Kusý, politicko-inštitucionálna nadstavba – teda aj to, v akom štáte žijeme – je „zámerným, cieľavedomým produktom činnosti ľudí, hypostazovaným prostriedkom realizácie ich záujmov a spoločensko-politických požiadaviek a potrieb... pretože si ľudia inštitucionálnu štruktúru svojho zriadenia vytvárajú ako určitý cieľavedomý projekt, môžu voliť medzi rozličnými alternatívami, môžu ju vytvoriť dobre alebo zle, lepšie alebo horšie“.

Šťastie ľudí žijúcich na akomkoľvek území sa neodvíjalo od toho, či sa ich vláda označovala za „národnú“, resp. za vládu Slovákov, Poliakov, Maďarov, Nemcov... ale od toho, nakoľko bola demokratická, ako rešpektovala ich práva a či vytvárala príležitosti na sledovanie individuálnych projektov šťastia.

Možnosť výberu je oslobodzujúca. A zaväzujúca.

**AUTOR JE PUBLICISTA
A POLITOLÓG**

Stereotypy o náboženstve na Slovensku a v Česku v rokoch 1918 – 1989

Médiá sú plné stereotypných predstáv o Slovákoch – katolíkoch a Čechoch – ateistoch. Správy o dobrých kresťanských disidentoch bojujúcich proti zlým komunistom sú pre nás často prirodzené. Veci sú ale omnoho komplexnejšie. Súčasný diskurz o náboženstve rozobrali pomerne podrobne vo svojich knihách o dejinách náboženstva vo verejnom priestore český sociológ a religionista David Václavík a slovenský sociológ Miroslav Tížik. Obaja identifikovali pravdepodobné korene tohto diskurzu na území bývalého Československa. Ako ich závery vyzerajú v praxi?

Slovensko a Česko nevstupovali do spoločného štátu ako vývojovo jednotné spoločnosti. V českej časti bývalej monarchie napredovala v druhej polovici devätnásteho storočia industrializácia a individualizácia spoločnosti a spolu s nimi sa rozvíjalo aj české národno-liberálne hnutie s výrazne antiklerikálnym a antikatolíckym rozmerom. Katolícky klérus podporoval monarchiu a vystupoval krajne vlažne voči národnostným požiadavkám. Václavík pozoruje, že tieto trendy vo vzťahu Čechov k náboženstvu sa preniesli aj do prvej Československej republiky a odrazili sa v jej sporoch s Vatikánom a negatívnej mediálnej kampani voči cirkvi. Nový štát sa navyše potreboval o niečo oprieť, navonok odôvodniť svoj status a odlíšiť sa od katolíckej habsburskej monarchie, preto hľadali alternatívne formy legitimizácie nového štátu. České národné elity preto v prvom desaťročí prvej ČSR výrazne podporovali projekt tzv. československej cirkvi, ktorá vznikla odštiepením časti pronárodných a proreformných českých kňazov od katolíckej cirkvi. Tu môžeme podľa Václavíka pozorovať základný kameň dnes už zmýtizovaného českého odporu voči cirkevným inštitúciám, na ktorý sa časom nabalil aj mýtus o formálnej a plytkej rekatolizácii po bitke na Bielej hore, o českom pragmatizme či antikresťanstve českého národného obrodenia.

Na Slovensku bola situácia iná. Krajina si až do 50. rokov držala vidiecky charakter a slovenská inteligencia bola úzko prepojená s kresťanstvom (nielen) v osobe Andreja Hlinku. To bol jeden z dôvodov, prečo nikdy nedošlo k plánovanej odluke prvej ČSR od cirkvi – slovenská časť jej v tom efektívne bránila. Aj na vtedajšom Slovensku však rástla skepsa časti inteligencie voči náboženstvu ako symbolu tmárstva a dedinskej zadubenosti. Tížik cituje dobovú knihu Jána Lajčiaka (1920), v ktorej popisuje vtedajších Slovákov vo veľkej miere ako

formalizovaných kresťanov, ktorí síce chodia do kostola na nedelnú omšu, ale po nej rovno do krčmy, farárom veľmi nerozumejú a sú prehnane poverčiví a mystickí. Preto by sa dalo konštatovať, že ani v časoch pred industrializáciou Slovenska neboli Slováci o nič väčší alebo menší kresťania ako ich českí kolegovia, na čo poukazujú aj čísla. Podľa sčítaní ľudu sa až do 50. rokov prakticky zhodoval percentuálny podiel katolíkov v slovenskej aj v českej časti štátu.

Rozdiel vo vývoji spoločnosti medzi Slovenskom a Českom sa prejavil aj v odlišnej miere popularity vysoko individualizovaných podôb západnej spirituality – hermetizmu, alchýmie, mystiky a jogy. Už na prelome 19. a 20. storočia v českej časti monarchie podľa Milana Fujdu vznikli vhodné podmienky pre nárast záujmu o tieto formy duchovna – poklesla dôvera v cirkevné organizácie a rástla podpora racionalizmu, aj ekonomike sa darilo. Ľudia začali mať voľný čas na domáce štúdium a prudký rozvoj technológií koncom 19. storočia podporil šírenie informácií o duchovnom učení z Ázie. V Česku a špeciálne v Prahe žilo v medzivojnovom období približne šesťsto až sedemsto mystikov a fungovalo množstvo tematických spolkov (napr. Horev či Universálie) a vychádzali taktiež špecializované časopisy a knihy. V silnej tradícii českého hermetizmu v kombinácii so skorším vznikom českej strednej triedy je podľa mňa vidno korene súčasnej popularity individualizovanej spirituality v Česku, čo mi potvrdzujú aj priatelia zo súčasnej českej magickej, ezoterickej a pohanskej scény.

VOJNOVÉ INTERMEZZO

Počas druhej svetovej vojny nacisti v protektoráte výrazne obmedzili činnosť náboženských spolkov a organizácií. Podľa Václavíka odpor českých kňazov voči nacistom na českej strane podpo-

ril dôveru občanov v cirkev a po vojne krátkodobo posilnil jej pozície. Na Slovensku zase došlo k úzkemu prepojeniu stavovskej prvej Slovenskej republiky s kresťanskou ideológiou. Jednu pätinu poslancov vtedajšej Národnej rady tvorili katolícki kňazi, čo odráža dobový charakter slovenských politických elít ešte z čias prvej ČSR. Málo sa o tom rozpráva, ale Vatikán až do obdobia druhého vatikánskeho koncilu otvorene odporúčal ako vhodnú štátnu formu stavovský štát s vládou jednej strany, akými boli fašistické Taliansko či Francovo ultrakonzervatívne Španielsko.

Náboženská situácia sa počas prvej Slovenskej republiky od pôvodnej náboženskej slobody, deklarovanej v československej ústave, posunula k tichému trpeniu iných foriem kresťanstva a k silnej antisemitskej vlne. Podľa Tížika podobu nového štátu a jeho intenzívnejšie prepojenie s cirkvou prijímala verejnosť väčšinou s nadšením, najmä preto, že Slováci sa v prvej ČSR dlhodobo usilovali o autonómiu a veľká časť slovenskej inteligencie mala napojenie na kresťanstvo. Nie je náhodou, že do Slovenského národného povstania sa zapájali najmä demokrati, komunisti a evanjelici a že odkaz SNP konzervatívno-národno-katolícka časť spoločnosti doteraz vníma negatívne ako nelogickú vzburu voči vlastnému štátu so správnymi ideologickými a náboženskými hodnotami.

PROTIKATOLÍCKA POVOJNOVÁ ČSR?

Obnovený spoločný štát nadviazal na protikatolíckeho ducha prvej ČSR – začal vyvlastňovať cirkevný majetok, promptne zakázal činnosť katolíckej HŠLS a vytlačal prehĺbený vplyv katolíckej cirkvi v spoločnosti pomocou rôznych politických mechanizmov. Prejavovalo sa to aj v bojkote dobového katolíckeho rozhlasového vysielania v podobe rázneho ukončenia vysielania omší, ak predĺžili svoj čas, či nahradením nedeľných kázni podobne ladenými príhovormi osobností dobovej kultúry a spoločnosti. V povojnovej ČSR sa taktiež prehľboval politický spor medzi čoraz vplyvnejšími komunistami na jednej strane a katolíkmi (na Slovensku prepojenými s Demokratickou stranou) na druhej. Tieto boje podporovali tendencie časti Čechov a Slovákov k antiklerikalizmu a antikatolicizmu a na druhej strane nadväzovali na riva-

litu kresťanov a ľavičiarov z čias prvej ČSR, čo zase v budúcnosti podľa Tížika podporí vytvorenie diskurznej predstavy o kresťanoch ako hrdinoch demokratického protikomunistického odboja.

KTO Z KOHO: 1948 – 1949

Rovnako ako Tížik v knihe *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku* navrhujem sa na toto obdobie pozrieť optikou dobových vzťahov medzi kresťanmi a komunistami. Komunisti sa tesne po vojne tešili veľkej popularite, ktorá pramenila z úspechu ZSSR v druhej svetovej vojne, vysokému morálnemu kreditu komunistov zo SNP a nadšeniu pre nový projekt socialistickej moderny. Slovenskí katolíci mali naopak stigmú spolupráce s nacistami a potenciálnych rebelov proti spoločnému štátu. Bolo dôležité si s kresťanmi vyjasniť vzťahy a určiť im (a náboženstvu ako takému) vhodné miesto v novom symbolickom svete komunizmu. V 40. rokoch dominovala v komunistickej strane umiernená línia, ktorá v otázke vzťahu náboženstva a komunizmu povoľovala členom strany aktívny náboženský život. Až v druhej polovici 50. rokov začalo v komunistickej strane prevažovať radikálne krídlo, ktoré odmietalo náboženstvo a presadzovalo marxizmus a ateizmus ako správny svetonázor moderného komunistu.

Rodiaci sa socialistický režim preto po roku 1948 nespustil procesy, ktoré by viedli k podriadeniu si ekonomicky a politicky mocnej katolíckej cirkvi a iných kresťanských denominácií, ale pokúšal sa o spoluprácu. Dokonca do istej miery garantoval náboženskú slobodu v súlade s konceptom ľudovodemokratickej republiky. Klement Gottwald bol pri svojej inaugurácii za prezidenta pozhnaný pražským biskupom Beranom, čo malo byť podľa Václavíka ústretové gesto smerom ku katolíkom. A na druhej strane viacero kňazov deklarovalo svoj záujem zapojiť sa do prestavby spoločnosti v duchu socializmu, vrátane katolíckeho kňaza Josefa Plojhara, ktorý bol dvadsať rokov ministrom zdravotníctva.

Po približne ročných pytačkách medzi kresťanmi a komunistami ale došlo k zlomu v neprospech veriacich. V očiach komunistov bol problémom Vatikán a jeho politika, ktorá sa nadradzovala nad normy právneho štátu. Pápežský štát si osoboval právo rozhodovať o tom, či sa môžu kňazi zapájať do politiky, exko-

munikoval z cirkvi kňazov, ktorí spolu pracovali s režimom (čím ho degradoval v očiach veriacich), a ostro vystupoval voči komunistickej „Katolíckej akcii“, ktorá sa neúspešne pokúšala zjednotiť „pokrokových“ kňazov – sympatizantov komunizmu a vybudovať tak „komunistickú cirkev“, nezávislú od Vatikánu. Aj kvôli tomuto vplyvu pápežskej politiky sa rozhodli komunisti v roku 1949 dostať cirkev pod svoju kontrolu a moc.

NÁBOŽENSTVO POD DOZOROM KOMUNISTOV

V roku 1949 bol prijatý zákon č. 218, v ktorom sa ľudovodemokratický režim zaviazal financovať aktivity kresťanských cirkví na území ČSR a zároveň prevzal na seba zodpovednosť za cirkevný majetok, pretože cirkvi stratili charakter subjektu verejného práva. Komunisti podľa znenia zákona prebrali do svojej správy cirkevný majetok vrátane pôdy. Preto bolo také ľahké z hľadiska práva uskutočniť cirkevné reštitúcie majetku po revolúcii. Šľachtickým rodom sa to napríklad nikdy nepodarilo dosiahnuť, lebo boli naozaj vyvlastnené.

Režim si podriadil cirkev pomocou zákonov. Ak chceli kňazi naďalej vykonávať svoju činnosť, museli zložiť štátnu prisahu. Socialistický režim tak dokázal duchovných zmeniť na svojich zamestnancov, ktorí dostávali od štátu plat a bolo za nich odvádzané sociálne aj zdravotné poistenie. Vzhľadom na zhoršujúce sa podmienky na život, ktorými trpeli kňazi od konca druhej svetovej vojny, podľa dobových prieskumov až sedemdesiat percent kléru (najmä nižšieho) podporovalo tento zákon. Potom nasledovali antikresťanské akcie režimu ako rozpustenie gréckokatolíckej cirkvi a jej zlúčenie s pravoslávnu, zrušenie mužských a ženských kláštorov, odsuny odporcov spolupráce s režimom na nútené práce a súdne procesy s vysokými cirkevnými hodnosťami, ktorých obvinili z protištátnej spolupráce s Vatikánom. Komunistický režim v tom období podporoval antiklerikálne a anticirkevné nálady pomocou súdnych procesov či vykresľovaním kresťanov ako ľudí sabo-

tujúcich budovanie vlasti v spoločnosti. Slovom Václavíka ľud odlúčili od kresťanského Boha. Nemenej rázne sa ale spomínané opatrenia dotkli aj ďalších menších kresťanských cirkví, ktoré mali svoje centrály v USA (metodisti, Svedkovia Jehovovi), či ľudí zaujímajúcich sa o hermetizmus či jogu. Náboženstvo ako také vykresľovali ako niečo spiatocnícke, plné neracionálnych povier a verejne sa propagovala veda ako ten správny zdroj poznania a ideológia marxizmu zas ako zdroj vhodnej morálky pre jednotlivca. Povešť kresťanstva a náboženstva upadala.

Päťdesiate roky sa niesli v znamení utužovania nového symbolického sveta socializmu, čo vyvrcholilo ústavou z roku 1960. Sloboda náboženstva bola naďalej formálne garantovaná, len náboženstvo nemalo brániť v občianskych povinnostiach. Prax tolerancie bola rôzna, ale aj tak sa komunistom nikdy nepodarilo úplne zlikvidovať vplyv kresťanstva na ľud, ktorý naďalej chodil do kostolov na omše. Navyše počas celého obdobia existencie socialistického štátu bolo možné v ČSR zachytiť vysielanie Rádia Vatikán či evanjelizačného TWR z Talianska. Vysielanie bolo podľa dochovaných informácií populárne aj napriek nákladnému rušeniu zo strany štátu, čo dosvedčuje dvesto listov mesačne, ktoré chodili z ČSSR do redakcie TWR do Monte Carla. Ani v najhorších normalizačných rokoch neklesla účasť na bohoslužbách na Slovensku pod 700 000 ľudí týždenne, v Česku bolo toto číslo nižšie. Cirkev si medzi ľuďmi budovala obraz bojovníka proti socialistickému režimu, ktorý podľa Tížika využila na Slovensku v ponovembrovom diskurze o prirodzenej úlohe kresťanstva ako ochrancu demokratických hodnôt a morálky v občianskej spoločnosti, spolu so symbolikou odporu v podvratnej aktivite málopočetnej podzemnej cirkvi.

KRÁTKE OTEPLENIE ŠEŠŤDESIATYCH ROKOV

Náboženský život nezmizol, len sa stiahol do pozadia. Keď sa začala uvoľňovať politická klíma v šesťdesiatych rokoch, začal rásť počet prihlásených

na bohoslovecké fakulty, počet kňazov, cirkevných obradov či detí na hodinách náboženstva. Obnovila sa gréckokatolícka cirkev. Nárast záujmu o kresťanstvo ale platil najmä pre slovenskú časť štátu, v ktorej sa hodnoty vrátili na úroveň pred rokom 1948, zatiaľ čo v českej časti sa záujem síce zvýšil, ale nevrátil sa k minulej podobe. Šesťdesiate roky môžeme podľa mňa považovať za obdobie, kedy sa rozdiely medzi Slovenskom a Českom v otázkach viery začali reálne prehlbovať a dlhodobé trendy sa výrazne prejavili. Praha sa v tom čase stáva na pár rokov centrom verejných prednášok mystika Eduarda Tomáša o joge a východných filozofiách v spolku Unitária. Tento štátom kontrolovaný spolok združoval v 60. rokoch všetkých záujemcov o alternatívne duchovné smery a napríklad organizoval kurzy hathajogy pre mladých. České antikvariáty sa v tej dobe zase stali vyhľadávanými miestami záujemcov o alternatívnu spiritualitu, ktorí v nich hľadali prvorepublikové vydania kníh o východných filozofiách.

NORMALIZÁCIA, „GULÁŠOVÝ SOCIALIZMUS“ A IDEOLOGICKÝ ROZKLAD SOCIALIZMU

V normalizácii sa skončilo aj krátke náboženské uvoľnenie. Režim aj ľudia v krajine si časom zvykli na určitý druh spoločenského status quo. Slovom Václavíka, ľud „zgulášovateľ“ – teda spohodlnel. Národ žil v relatívnom materiálnom dostatku. Zmena spoločnosti sa nečrtala. Naďalej sa chodilo do kostola (hlavne na Slovensku), ale ubúdalo kňazov a rástol počet formálnych kresťanov. Usilovná protináboženská masáž komunistov postupne viedla keď nie k zníženiu počtu veriacich, tak určite k podpore formálneho a zvykového vzťahu k náboženstvu, ktoré ľudia chápali ako pomaly prekonanú tradíciu predkov. Schopnosť cirkvi vyvolať pocit náboženskej extázy či motivovať k lepšiemu životu slabla. Normalizačný diskurz o náboženstve plynule nadväzoval na tendencie z 50. a 60. rokov. Režim oficiálne kňazstvo

dostatočne spracoval, ale nepodarilo sa mu to isté s členmi podzemnej cirkvi, ktorej vplyv na Slovensku postupne rástol v priebehu 80. rokov. Väčšia solidarita s kresťanskými disidentmi je však podľa Tížika až produktom rokov 1988 až 1989 a jej vtedajšej medializácie.

Zmena prichádzala pomaly až rozpadom viery vedenia strany v komunistický režim v období perestrojky. Začína pribúdať ľudí, ktorí si dovolili kritizovať formálne vyprázdnenie socialistického režimu, ktorý sa vzdal vízie komunistickej utópie, a hlavne mladí volali po novej spoločnosti a skutočnej náboženskej tolerancii. Pribúda mladých aktívnych kresťanov, ďalej v tajnosti začínajú fungovať prvé skupiny ISCONU – Hnutia Hare Krišna a organizujú sa prvé tajné prednášky steinerovskej Novej Akropolis, rastie činnosť Svedkov Jehovových a slabnú útoky zo strany socialistického štátneho aparátu voči náboženstvu. Pomaly v podzemí podľa Václavíka vzniká podhubie pre prudký porevolučný rozmach individualizovanej alternatívnej spirituality. Obdobie Nežnej revolúcie nakoniec reformu spoločenského usporiadania priniesie a s ňou aj skutočnú slobodu náboženského vierovyznania a transformáciu diskurzu o náboženstve, ktorý na Slovensku povedie k vytvoreniu stereotypu o prirodzenej úlohe náboženstva v občianskej spoločnosti a v Česku v odlišných podmienkach zase k vzniku fenoménu českého ateizmu. Základy týchto súčasných predstáv o náboženstve však ležia v minulosti.

Použitá literatúra

Tížik, M. (2011). *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku: zápasy o ideový charakter štátu a spoločnosti*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

Václavík, D. (2010). *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada.

AUTOR JE DOKTORSKÝM ŠTUDENTOM RELIGIONISTIKY NA FF MUNI V BRNE

Predplaťte si Kapitál na rok 2019!
už čoskoro na webe:
www.kapital-noviny.sk

Kinematografia pokoreným telom

3D sken posmrtnej masky
Milana Rastislava Štefánika

(Slovenské národné
múzeum v Bratislave)

Vyčerpanie, staroba a smrť protagonistu je častým javom v súčasnom slovenskom a českom dokumentárnom filme, predovšetkým u mediálne rezonujúcich autorských dokumentov. K ich veľkej medializácii prispelo práve neličotivé zobrazenie protagonistov v stave mimoriadneho vyčerpania alebo pred smrťou.

„Práve mi volali z jednej z najväčších bánk, že zvažujú zrušiť Richardovo vystúpenie na ich plese na základe ohlasu na dokument o Richardovi,“ napísala partnerka speváka Richarda Müllera Vanda Wolfová po uvedení filmu *Mira Rema Nespoznaný* (2016), ktorý ho zobrazuje ako muža v nie úplne ideálnej kondícii pre hudobné vystúpenie. „(...) sila vyvolaná bulvárnosťou filmárov, ktorých Richard vo svojej naivite pustil do svojej blízkosti, je taká veľká, že zasahuje do nášho života. Takže človek, ktorý je opisovaný vo filme, neexistuje,“ písalo sa v bulvárnom periodiku *Pluska*. Kto teda je Richard Müller, ktorého vidíme v dokumente *Mira Rema Nespoznaný*? Je skutočný alebo je jeho figúra šikovne vložená do Removej fikcie?

Film *Nespoznaný* predstavuje jeden z dokumentárnych filmov posledných rokov, ktorý ruší hranice medzi verejným a intímny, prípadne až medicínskym. V istom zmysle je dokonca možné hovoriť o určitom trópe súčasného českého a slovenského dokumentu, ktorý predstavuje typ zobrazenia protagonistu v naliehavom a nebezpečnom telesnom stave. Tento stav je postavený do kontrastu s ideálnym obrazom verejne známej osoby, ktorú protagonista predstavuje, alebo do kontrastu s čímisi telesne „normálnym“. Rozprávania o padlých celebritách a ich telách, ktoré prešli od skvelosti ku skaze, sú bežným kultúrnym artiklom od sféry bulvárnej tlače po sféru štylizovaných biografii o umelcoch najrôznejších odvetví. Autorský filmový dokument posledných rokov síce preberá túto fascináciu, ale necháva

ju prejavíť sa komplikovanejším spôsobom. Filmy *Mira Rema*, *Heleny Třeštíkovéj* či *Filipa Remundu* svojou observáciou pokorených tiel vstupujú do citlivej polemiky o meniacich sa významoch telesnosti a emócií z nej. V kontexte českej kinematografie možno snímky týchto tvorcov nadviazať na tradíciu „filmových esejí o živote a smrti“, ako píše Martin Štoll v knihe *Současný český dokument a odpovědnost za svět*. V slovenskom dokumentárnom filme tieto témy sleduje filmológ Marek Urban pod spoločným silným elementom exotifikácie, pri ktorej „vzniká vo filme priepasť (...) medzi nimi a nami“, rozpor medzi skupinou tvorcov a divákov a protagonistami. Tvorcovia a diváci pritom priradzujú protagonistom „vlastnosti redukujúce ich individualitu bez toho, aby s tým oni mohli niečo urobiť: diváci môžu hovoriť, diskutovať, myslieť, no reprezentácia protagonistov vo filme je konečná, nedá sa zmeniť, je taká, aká je“. Redukcia (či prípadne zovšeobecnenie) protagonistu na určitý princíp či telesný stav nie je ale v dokumentárnom filme nikdy dvojrozmerná. Naopak, predstavuje súčasť celej spleti významov a formálnych pravidiel daného filmu, ktoré sú viac či menej umelecky a eticky obhájiteľné, a jej výsledok môže mať veľký účinok, ktorý – ako vidíme na príklade filmu *Nespoznaný* – môže presiahnuť hranice filmu a mať vážne dôsledky.

MUZIKANTI NAD HROBOM

Film *Para nad riekou*, ktorý natočili Robert Kirchhoff a Filip Remunda v roku 2015, predstavuje sondu do života troch zostarnutých československých jazzmanov v exile – sú nimi trubkár Laco Déczi, kontrabasista Ján Jankeja a saxofonista Ľubomír Tamaškovič. Posledný z nich sa z emigrácie vrátil ešte za socializmu a práve on umožňuje filmárom rozviniť poetické zobrazenie úplného konca života človeka a hudobníka. Významy o prchavosti ľudského života aj prírodných javov (*para nad riekou*) sú vyjednávané cez dočasnú jazzovú kariéru a krátke trvanie jedného hudobného

čís-
la, pri-
čom hra-
vá rozvláčnosť
filmového roz-
právania kopíruje
spomalenosť staroby
protagonistov a ich zvláštne starecké
maniere. Takmer neveriteľná je scéna, v ktorej si Tamaškovič pred hraním na saxofón bolestivo ťažkopádny spôsobom nasadí protézu a po skončení skladby ju odloží do puzdra na nástroj. Hudobná performancia tak rámcuje rituálny priestor, v ktorom sa Tamaškovič dostáva do vitálnejšieho stavu. Jeho nasledujúci spevácky výstup v jazzovom klube je predchnutý dojemnou stareckou krehkosťou, ktorá takmer znemožňuje rozpoznanie akejkoľvek konkrétnosti melódie, a hneď za ním nasleduje záber na Tamaškovičovu rakvu. Výjav z jeho pohrebu nestráca trpkú absurdnosť, ktorá operuje naprieč celým filmom – objavuje sa záber na dodací list rakvy a Kirchhoff a Remunda navyše usúdili, že taký ničím nespútaný film, akým *Para nad riekou* je, unesie aj záber na mŕtveho Tamaškoviča pripraveného na spolopenie za znenia jazzu. Po skončení ceremonálu nasleduje scéna, v ktorej si skupina mužov preberá „pozostatky“ po Tamaškovičovi – okuliare, drobné mince a protézu. Sledovanie poslednej fázy života a samotnej smrti jazzmana je tak rozšírené o takýto „proces rozkladu“.

Hoci už spomínaný film *Nespoznaný* (2017) nezachytáva samotný koniec života hudobníka ako *Para nad riekou*, jeho autor Miro Remo v ňom dôsledne analyzuje nebezpečný stav, v ktorom Richard Müller balansuje na šikmej ploche ku koncu života svojou prepracovanosťou a nemožnosťou prerušiť kariéru kvôli rôznym záväzkom. Film sleduje popového speváka v čase jeho turné so skupinou *Fragile* a tento časový kontext rozširuje o bohatú zásobu záberov z Müllerovho osobného archívu. Odpoveď na v úvode

postulovanú otázku, do akej miery je Müller vo filme *Nespoznaný* skutočný, nie je jednoznačná. Na orbite reality filmového dokumentu sa totiž protagonista ocitá vo viacerých vrstvách – Richard Müller je i nie je taký, aký je naozaj. A aby sme rozklúčovali motivácie takéhoto zobrazenia, musíme myslieť na to, že Miro Remo konštruje speváka tak, ako ho chce v rámci svojej poetiky nechať vynieť. Formálny systém filmu je teda nadradený akémukoľvek úsiliu o objektivitu (ktorá je aj v kontexte dokumentárneho filmu vždy obmedzenejšia, než sa zdá). Protagonistu poznávame dôverne a súčasne medicínsky, pretože jeho diagnóza je odhalená a vysvetlená, a telesná realita je vystavená zraku diváka v kontraste s mediálnym obrazom alebo tým, ako sa javí počas hudobnej performancie.

Práve príkrosť Removho realizmu paradoxne posúva film ďalej od snahy o čo najviac objektívnu observáciu. Müllera nevidíme vo fit stave, v ktorom sa azda občas ocitá, ale ani ho vidieť nepotrebuje, pretože dokument nemá snahu popísať jeho každodenný život a zdravotný stav v najobjektívnejšom možnom poňatí. Naopak, Remo si z množstva materiálu vyberá zlomky jeho dní viažuce sa k téme filmu, ktoré reťazí do bohatého a emocionálne nabitého obrazu. Zároveň nie je celkom na mieste povedať, že Remo konštruje Müllera ako trosku. Aj v letargickom stave hlbokkej depresie Müller v rozprávaní filmu totiž nestráca majestátnosť a charizmu, ktorá je mu vlastná. Kľúčovou scénou v takomto zobrazení Müllera je pozorovanie jeho odpočívajúceho tela pokoreného depresiou v zákulisí pred koncertom. Remove kamera ani tu nestráca rešpekt a na nadvihujúce sa gombíky na Müllerovej košeli nehľadí voyersky alebo bulvárne, ale s odovzdaným údivom. Ani pri tomto výjave, ani inde Remove kamera Müllera „nevyzlečie“ (názov *Nespoznaný* je tak veľmi na mieste), nevystaví ho tyranii vizuálneho a symbolického pranierovania jeho možného lifestyleového extrémizmu

a nevyžíva sa ani v jeho úpadku. Ba čo viac, jeho utrpenie nezobrazuje ako úpadok, ale ako nenápadné martýrstvo, ktoré nie je romantickým trpitelstvom pre umenie, ale martýrstvom oveľa aktuálnejšieho typu – martýrstvom pre ekonomickú stabilitu ľudí, ktorým dáva prácu a ktorí sú od neho závislí. To, že je Miro Remo mimoriadne citlivý pri zobrazení hudobníka a jeho narušenie súkromia stopercentne obstoí minimálne umelecky (ak už nie eticky), však neznamená, že výsledok filmu nemohol jeho kariére ublížiť.

Prekvapivo ambiciózny film *Varga* (2017), ktorý natočila čerstvá absolventka pražskej FAMU Soňa Maletz, je zo všetkých menovaných filmov o starnúcich hudobníkoch azda najradikálnejší v zobrazení tela na pokraji možností i vlastnej existencie. Ide o portrét slovenského rockového organistu Mariána Vargu v pomerne krátkej celovečernej stopáži. Kým Miro Remo mal šťastie v tom, že jeho protagonista mal záľubu v nahrávaní momentiek svojho života a film *Nespoznaný* z tohto materiálu mohol ťažiť, Soňa Maletz nadobudla náhly a neželaný dokumentaristický triumf v momente, keď jej Marián Varga celkom mimovoľne pred jedným koncertom na kameru oznámil: „Soňa, rakovinu som dostal. Teraz mi to diagnostikovali v nemocnici.“ V tomto mimoriadne autentickom momente sa zdá, že dôvera medzi protagonistom a dokumentaristkou je absolútna – Marián Varga nevníma prítomnosť kamery alebo ho skôr nezaujíma. Vargu následne sledujeme aj vtedy, keď mu zlyhávajú pľúca, a jeho telesnosť v krajnom stave zafunguje strhujúcim spôsobom pri výjave z jeho posledného koncertu, ktorý je postavený do kontrapunktu s jeho vystúpením z čias jeho mladosti. Film *Varga* je významným záznamom zmierovania sa so smrťou u jedinca, ktorý dokáže analyticky uchopiť vlastnú situáciu a vyhýba sa pritom klišé o zomieraní a pomínutelnosti. Jeho prístup k vlastnej smrti je vecný a pokojný, a práve jeho výsostná racionalita dovoľuje dokumentu vyťažiť silné emócie z konca jeho života.

DOČASNÁ AKO CELULOIDOVÝ PÁS

Film *Zkáza krásou* Heleny Třeštíkové o živote medzivojnovnej herečky Lídy Baarovej predstavuje značne odlišný prístup k telesnému pokoreniu, alebo minimálne k jeho zapojeniu do filmovej formy, než predchádzajúce menované filmy. Tento dokument prepája najrôznejší dobový filmový materiál (Baarovej filmy, filmové týždenníky) s rozhovorom so samotnou Baarovou na sklonku jej života. Medzinárodne úspešná česká herečka zlatej éry českého filmu je tu poňatá ako nositeľka krásy, ktorá v jej živote operuje ako prekliatie a prináša tragédiu antickej šírk (v dôsledku jej vzťahu s Josephom Goebbelsom bola vo väzení, zomrela jej matka a sestra spáchala samovraždu). Třeštíková sa snaží udržať toto formálne ustanovenie aj za cenu toho, že nechá do úzadia ustúpiť či až celkom vymiznúť akýkoľvek aspekt herectva a profesionalita, ktorý mohol priviesť Baarovú na výslnie. Baarová je predstavená ako žena,

ktorá sa výhradne kvôli svojej kráse stala obeťou ukrutných dejín a doby, ktorá páčila mosty za všetkým minulým. V súlade s týmto formálnym princípom Třeštíková formuje aj paralelizmus krásy a filmového média, ponímajúc ho ako čosi dočasné a prchavé. Umiestnenie výňatku z dobového filmového týždenníka *Týden ve filmu*, ktorý opisuje recykláciu filmu na lak na nechty či krém na obuv, tento efekt zosilňuje. „Všetchna sláva polní tráva,“ uvádza voice-over *Týdne ve filmu* tento segment. „Víte, co se s tím filmem stane? Dávejte dobrý pozor.“ Po ukážke procesu tavenia celuloidu voice-over týždenníka ustanovuje: „Tak slouží film lidstvu i po své smrti.“ Táto transformácia symbolov (film zastupuje nepolapiteľné fantázie a krém na topánky naopak každodennosť a spoločenský úžitok) je postavená do paralely s ochabnutím Lídy Baarovej. Ako je dočasná krása, tak je dočasný i film – z *Týdne ve filmu* sa zdá, akoby filmové umenie bolo čímsi výhradne spotrebným a rýchlo zastarávajúcim. Segment je dokonca uzavretý záberom na tvár Lídy Baarovej so slovami: „Ještě jedna vzpomínka na zašlou slávu.“

Tragédiou filmu *Zkáza krásou* (a možno i Baarovej profesijného života) je práve táto implicitná rezignácia na chápanie filmu ako umenia – v snímke nie je takmer vôbec tematizované herectvo ako také (okrem otázky, či boli niektoré Baarovej postavy dramatickejšie než jej život) a dokonca aj v momente, keď Baarová spomína na film *Panensství*, nedokladá jeho vydarenosť ničím iným než tým, že sa páčil Hitlerovi, ktorý jej po jeho pozretí telefonoval. Keďže v *Zkáze krásou* o dosť viac odkazov na samotné filmy nie je, herečka je viac či menej redukovaná na fetiš mocných mužov Tretej ríše. V mediálnom ohlase na film dokonca do hry vstupuje element zvrátenej národnej pýchy – bolo to práve české dievča, ktoré pomútilo hlavu Hitlerovmu pobočníkovi.

Príbeh krásy Lídy Baarovej sa symbolicky uzatvára po smrti jej posledného manžela Kurta Lundwalla. V tom období si prestala farbiť vlasy a zmierila sa so starobou. Baarová sa na konci života naozaj javí ako stelesnenie zašlej slávy, o ktorej sa hovorí vo filmovom týždenníku – jej čeština je ťažkopádna a predchnutá nemeckou skladbou vety, jej hlas sa láme, popíja Becherovku priamo z fľaše a pripaľuje si cigaretu opačnou stranou.

Počas rozprávania o úteku do Rakúska kladie Třeštíkovéj otázku: „Proč mě tím trápíte?“, čím do určitej miery narúša fikciu dokumentu alebo minimálne ilúziu prirodzenosti jeho plynutia. Pozornosť je obrátená k Třeštíkovéj (vo filme ju nevidíme, len z času na čas počujeme neja-

kú jej otázku), ktorá odpovedá: „Protože to je 20. století.“ Hoci toto odôvodnenie obstoí, dokumentaristka tento moment umiestnila do finálneho zostrihu trochu riskantne. V istom zmysle totiž od jeho odznenia hrá s otvorenými kartami a priznáva existenciu vlastného dokumentaristického zámeru (ktorý by inak mohol ostať skrytý). Pozoruhodné je to, ako sa v tejto prostej otázke protagonistky obnažuje dokumentaristické násilie – pri filme tohto typu celá jeho forma stoí na rozkošatenom odhalení človeka, na sile zlomenia upraveného povrchu a následného prieniku do sféry osobného a medicínskeho. Výsledok Třeštíkovéj šikovnosti navyše umožňuje rozohrať významové hry o kontraste medzi eskapickou kinematografiou doby Lídy Baarovej (v ktorom je herečka žiarivá a odtelenená) a filmového dokumentu, ktorý má odvahu a prostriedky rozbíjať zdanie vtedajšej oslnivosti. Tento kontrast je však potrebné domyslieť – to, ako zobrazuje Baarovú Třeštíková, je zase len ďalšia fikcia telesnosti, hoci iného druhu (čo nás navracia k fikcii tela vo filme *Nespoznaný*, ktorá slovami Müllerovej partnerky uškodila jeho kariére). Třeštíkovéj *Zkáza krásou* totiž konštruuje uvädnutú telesnosť Baarovej implicitne aj ako pokánie za niekdajšie omyly krásy a navyše akúsi únavu z dejín. Na rozdiel od filmu *Nespoznaný* potajomky ťaží z kapitálu bulvárnosti oveľa viac než Miro Remo, hoci to zakrýva vkladáním príbehu o padlej kráske do fresky veľkej

histórie. V koneč-

nom dôsled-

ku je tak

Zkáza

krá-

sou

m e -
nej cit-
l i v ý m
p o r t r é -
tom a viac
virtuóznym
filmárskym
k ú s k o m ,

ktorý v dobe svojho vzniku prispel ku komodifikácii Lídy Baarovej ako škandalózneho postavičky českých dejín, ktorá to „dotiahla“ na milenkú Hitlerovej pravej ruky (v roku 2016 bol taktiež uvedený hraný film *Lída Baarová* Filipa Renča). Práve jej zlomená

telesnosť postavená do kontrastu s niekdajším zjavom pomohla umocniť tento dojem.

KOMODITA A SUBJEKT

Problematické aspekty spomínaných filmov nie sú dôkazmi toho, že dokumentaristi by sa mali držať určitého striktného etického kódexu v komunikácii so svojím protagonistom a udržiavania hraníc súkromia. Je však dôležité porozumieť tomu, že dvojica filmára a protagonistu hrá subtilnú mocenskú hru, v ktorej protagonista takmer vždy ťahá za kratší koniec. (Výnimkou azda môže byť film *Akcept* Jana Hubáčka z roku 2016, v ktorom jeho protagonistka, dnes už etablovaná česká skladateľka Lucie Vítková, tvrdohlavo bráni svoje súkromie a profesionálny imidž. Autor je preto nútený nevôľu protagonistky podľahnúť jeho zámerom tematizovať.) Výsledkom tejto hry môže byť i to, že filmový produkt prerastie samotného protagonistu a začne ovládať jeho život – napríklad rovnomenná protagonistka filmu *Katka* (2009) po rokoch ľutuje, že Helene Třeštíkovéj umožnila mapovať roky jej života naplnené traumami drogovej závislosti a tvrdí, že jej film veľmi ublížil. Otázky vyvoláva aj dohra kontroverzného filmu *Svět podle Daliborka* Víta Klusáka, ktorý bol uvedený do kín v roku 2017 ako portrét malomestského českého neonacistu, v skutočnosti však predstavil zvláštny mix reality TV prvkov a radikálne autorského dokumentu, v ktorom padla za mediálnu obeť jedna bizarná prostějovská rodina. Napriek týmto problémom a hrozbám sa ale nedá tento dokumentaristický trend zúžiť na obyčajné vykoisťovanie nič netušiacich protagonistov. Vzťah dokumentaristu a protagonistu je vždy komplexný, v krajných prípadoch eticky sporný, ale nikdy nie jednoznačne deliteľný na jeho ľudsky správne a nevhodné aspekty. O to viac, ak filmár angažuje telo protagonistu ako dramatický princíp, cez ktorý necháva vyznieť silné emócie a otázky o pomínutelnosti tela ako estetickej komodity (*Zkáza krásou*) alebo o možnostiach chradnúceho tela v rámci hudobnej performancie (*Para nad riekou, Varga*). Pozorovanie tela v detailoch, akými sú nadvihovanie gombíkov pri ťažkom dychu odpočívajúceho Richarda Müllera alebo popíjanie dožívajúcej Lídy Baarovej, predstavuje maximálne nasýtené využitie filmového média dokazujúce, že umenie je vždy nebezpečné – či už je ohladuplné, alebo nie, formálne dokonalé či nevyrovnané, má silu zachraňovať, ale aj negatívne manipulovať život človeka – dokumentárneho protagonistu.

AUTORKA JE ŠTUDENTKA HUDOBNEJ VEDY

Českoslovenština aneb Vítězství fikce

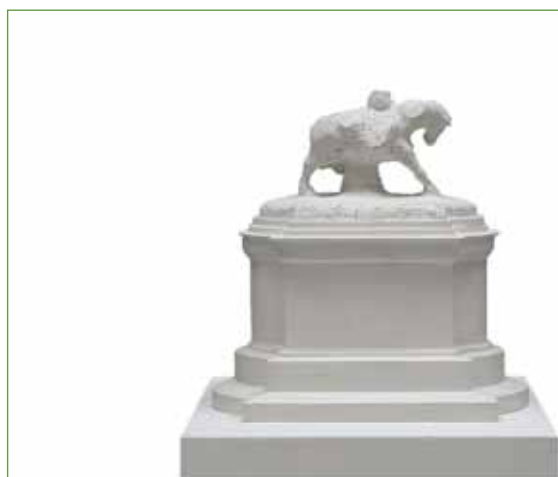
z otevřeného cyklu
Najväčšie trapasy slovenskej histórie,
od roku 2007,
kriedovaná drevorezba

26. október 1921, zničenie pamätníka
Márie Terézie v Bratislave

18. august 1939, prvé stretnutie
Jozefa Tisa a Adolfa Hitlera

26. apríl 1996, výbuch auta
Róberta Remiáša v Bratislave

2. augusta 1945, československý prezident
Eduard Beneš podpisuje 33. prezidentský dekrét

V Česku se s oslavou vzniku ČSR opravdu nešetří. V zástupu drobných i monstrózních akcí se také spousta divadel, ale i jiných kulturních institucí jala ve značném počtu tematizovat československá „osmičková výročí“. Nemalé procento z nich pak právě rok 1918.

Nelze z toho nemít smíšené pocity. Pokud vzpomínáte na počátky společného státu s něžnou nostalgií, nejspíš vás musí drásat pohled na současnou politickou reprezentaci, která se k „otcům vlasti“ vehementně hlásí, ale reálně se snaží – v důsledně klausovsko-mečiarovském duchu –, aby jejich odkaz (jakkoli někdy nad-interpretovaný) co nejdůsledněji zničila. Pokud jste pragmatičtější a v diskusi dáváte důraz na chyby první společné republiky, pak vás asi současné oslavy nezajímají, protože vám nejspíš musejí připadat pokrytecké. Často se bijeme v prsa a hrdě hlásíme k něčemu, co neexistuje a co jsme s přitakáním většiny celkem nedávno a definitivně ukončili.

Ale ať už přistupujeme k těmto oslavám různě (a to nejspíš platí i pro rozdíly v podobě oslav na Slovensku a v Česku), často se opomíjí, že v podstatě oslavujeme fikční světy. A nemám tím na mysli jen nekritickou nostalgii po období první republiky ve filmu, literatuře atp. Zásadnější a možná také palčivější fikci vyprodukovala sama nově vzniklá Československá republika: Od roku 1920 do roku 1948 byl totiž na území ČSR úředním jazykem jazyk československý.

Vznik této zcela zřejmé fikce byl výsledkem dlouhé debaty v Národním shromáždění, z níž by bylo zajímavé citovat více než následující odstavce. Pro potřeby tohoto sloupku nicméně vybírám konečnou debatu před hlasováním o návrhu zákona, který posléze upravoval jazykové poměry v ČSR až do komunistického převratu. Zpravodaj ústavního výboru, poslanec Dr. Hnídek, přednesl

v klíčové debatě 27. února 1920 mimo jiné toto: „... je zde tvořen nový termín a sice ‚jazyk československý‘, což zde dříve nebylo. Zde jsme chtěli vyznačiti, že není naprosto žádného rozdílu mezi slovenštinou a češtinou, táž práva, co platí pro češtinu, platí pro slovenštinu a vice versa, co pro slovenštinu, platí pro češtinu. My zde neznáme rozdílu žádného. To jsme chtěli vyjádřiti i v ústavním zákoně.“ A dále pokračuje: „Tento jazykový zákon má především ten účel, odstraniti staré jazykové spory, které zmítaly Rakouskem a které nemálo také přispěly k tomu, že Rakousko vzalo za své, že Rakousko se rozpadlo. Výslovně pravím: značnou měrou, a to proto, poněvadž na mnohých stranách jest názor, že právě jsou to tyto spory jazykové, které byly příčinou zkázy Rakouska.“

Oslavujeme-li tedy letos kromě osmatnácti „osmičkových“ výročí také vznik ČSR, oslavujeme tím mimo jiné vznik fikce československého národa a s ní spojenou fikci československého jazyka. Byla to fikce silnější a vlivnější než mnoho jiných, protože měla pomoci udržet mladou republiku pohromadě. I ze zmiňované poslanecké debaty vyplývá, že vytvoření této jazykové fikce bylo vedeno především snahou vyhnout se domnělým příčinám rozpadu Rakousko-Uherska. Podobně jako sám T. G. Masaryk své snažení završil stylizací do zvláštní osoby monarchy republiky, vytvořila ČSR ve své snaze vyhnout se fikci starého mocnářství jinou, možná ještě silnější.

Jejím největším problémem, zdá se, byla snaha navenek zahladit různorodost, přičemž ale zcela opomíjela postavení třetiny obyvatel nového státu.

Přes všechny peripetie dvacátého století, od úředního zrušení československého národa a jazyka až po jazykové a pomlčkové války posledních fází společného státu, se stále více ukazuje, že Slovensko i Česko mají k sobě kulturně tak blízko, že má smysl hovořit o společném kulturním prostředí.

Jak se ale k tomuto novému druhu čechoslovakismu postavit? Nejspíš ne nekritickým obdivem něčeho, co skončilo tak neslavně jako upocený letní rozchod na začátku devadesátých let. Právě tak se ale zřejmě rozhodla spousta kulturních institucí oslavovat československý „osmičkový rok“. Po všech nepřijemných

výročích – únoru, srpnu ad. – totiž nyní přichází „pozitivní“ výročí: vznik ČSR. Dalo by se k němu přistoupit opravdu tvořivě a zdůraznit kooperaci, která dnes nastává nejen v literární a divadelní oblasti a jejímž důkazem je i tento měsíčník. Při pohledu na množství oficiálních výročních akcí se nelze ovšem ubránit dojmu, že je k připomínce roku 1918 přistupováno jako k historickému artefaktu, podobně, jako se toho dopustili už českoslovenští poslanci v roce 1920. Se vznikem ČSR tak zacházíme jako s kusem nepoužívané beletrie, spíš než abychom k jeho výročí přistupovali jako k živému odkazu různorodosti, který, mám pocit, společně prožíváme dodnes.

**AUTOR JE DIVADELNÝ REŽISÉR,
SPISOVATEL A PUBLICISTA**

11. – 16. OKT 2018
BRATISLAVA

15. – 18. OKT 2018
KOŠICE

JEDENSVET
MEDZINÁRODNÝ
FESTIVAL
DOKUMENTÁRNYCH
FILMOV O SLOBODE
SHUT UP!

19.

Organizátor:

Generálny
partner:

NADÁCIA Š
Slovenskej sporiteľne

Podujatie finančne
podporil:

Mediálny
partner:

kapitál

'18

L I #
K X festival
E súčasnej
literatúry

Pravda vítá

19. - 20. október

Tabačka Kulturfabrik * Kino Úsmev * Kotoliňa
Košice

u. fond
na podporu
umenia

Festival z verejných zdrojov
podporil hlavný partner Fond
na podporu umenia

Organizátor festivalu

Partneri festivalu

Mediálni partneri

1

**ZAJISTĚTE SI
ZVÝHODNĚNÉ
AKREDITACE
DO 1. ŘÍJNA 2018.**

2

7

8

10

13

Ji.hlava

www.ji-hlava.cz

3

4

9

**Součástí festivalu je šestidenní
mezinárodní konference
INSPIRAČNÍ FÓRUM
– sledujte novinky na
www.inspiracniforum.cz**

6

12

5

**Mezinárodní festival
dokumentárních filmů
25. — 30. října 2018**

11

Máme za sebou riadny kus cesty, pred nami je ešte dlhší

Stredná Európa sa z územia, na ktorom bola maximálna rozmanitosť sústredená na minimálnom priestore, stala miestom, kde môžeš bez varovania dostať po hube, keď hovoríš nahlas cudzím jazykom.

Už sme si toho v roku 2018 vytrpeli dosť, ale to najťažšie nás zrejme ešte len čaká. Míľovými krokmi sa blíži storočnica založenia Československa a opätovného získania nezávislosti Poľska. Poľská, česká a slovenská vláda naplánovali početné akcie vo veľkom štýle, niektoré dokonca spoločne. Je trochu zvláštne pozorovať, ako sa tu a tam miestni poľskí patrioti hmýria ako v mravenisku, aby svoje mestá a mestečká pripravili na oslavy storočnice Poľska, hoci sa práve tieto mestá a mestečká ocitli v Poľsku až po roku 1945. S obdivom sledujem aj plánované oslavy narodenín Československa – štátu, ktorý už neexistuje. Veru, smutný je život štangastov, ktorí sa najlepšie bavia, keď každoročne oslavujú narodeniny dávno zosnulej tety. My Poliaci, Česi a Slováci sa chystáme na oslavu, kde nám nikto nepripomenie, že sme už dva roky po získaní nezávislosti bojovali o poľsko-československú hranicu a že poľskou vládou nenávidené Československo bolo nanajvýš útočiskom poľských politikov pred väzením, do ktorého ich chcela strčiť autoritatívna vláda.

Žijem v Poľsku už dosť dlho na to, aby som vedel, že čím častejšie naše vlády deklarujú svoje lipnutie na nejakých hodnotách, tým viac im treba pozeráť na prsty. Už mesiace počúvam v poľských provládnych médiách, že spolupráca v rámci Vyšehradskej skupiny nebola nikdy lepšia, ako je teraz. To však zjavne neprekážalo poľskému Sejmu, ktorý v júli tohto roka jednomyselne prijal prazvláštnu rezolúciu o invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. „Sejm Poľskej republiky vzdáva hold všet-

kým jej obetiam, ako aj tým, ktorí boli prenasledovaní, vyhadzovaní zo zamestnaní a nútení emigrovať za to, že kládli odpor komunistickej totalite.“ Poľskí poslanci pripomínajú, že „v noci z 20. na 21. augusta 1968 vojská Sovietskeho zväzu, Bulharska, Nemeckej demokratickej republiky, Poľska a Maďarska vstúpili na územie Československa. Bola to ozbrojená intervencia Varšavského paktu, ktorá bola odpoveďou Kremľa na ekonomické a sociálne reformy iniciované Alexandrom Dubčekom“. Ďalej sa hovorí o zabitých (više stovky) a zranených (više osemsto) a represiaciach, ktorým museli čeliť ľudia angažovaní do Pražskej jari.

O poľskej účasti na invázii píšu poslanci pozoruhodne málo. Pripomínajú však smrť Ryszarda Siwieca, účtovníka a bývalého vojaka Krajinskej armády, ktorý sa na protest proti účasti ľudového Poľska na invázii v septembri 1968 upálil počas dožinkových slávností na štadióne desaťročia vo Varšave. Predtým rozvinul bielo-červenú vlajku s nápisom: „Za našu a vašu slobodu.“ V rezolúcii slovo „ospravedlňujeme sa“ nenájdete. Poľskí diplomati mi vysvetľujú, že protokol zakazuje ospravedlňovať sa druhý raz, poľský parlament tak totiž učinil hneď po transformácii. Ak tomu dobre rozumiem, protokol nezakazuje skrývať svoju vinu za spravodlivým Ryszardom Siwicom.

Až päťdesiat rokov po invázii poľská vláda vzdala v Jičine hold rodinám Čechov, ktorých zavraždil opitý poľský vojak. Stefan Dorna strieľal z pušky do áut a bezbranných ľudí. Zabil dvadsaťštyriročného Jaroslava Veselého a päť-

desiatšesťročnú Zdenku Klimešovou, niekoľko osôb zranil. Dostal sa do väzenia v Kłodzku. Československá strana sa obrátila na Varšavu so žiadosťou o jeho vydanie, avšak žiadosť bola zamietnutá. Vojak bol poľským súdom odsúdený na trest smrti, ktorý bol zmiernený na doživotie, ale nakoniec bol už po pätnástich rokoch prepustený na slobodu. Až tridsať rokov trvalo slobodnému Poľsku, kým pred zavraždenými a ich rodinami sklonilo hlavu, hoci tento príbeh pravidelne pripomínali poľské médiá a vznikol o ňom aj dokumentárny film.

Krzysztof Szczerski, jeden z najbližších spolupracovníkov poľského prezidenta Andrzeja Dudu, v septembri na Ekonomickom fóre v Krynici (Poliaci ju radi nazývajú stredoeurópskym Davosom) presviedčal, že spolupráca medzi krajinami Vyšehradskej štvorky je na vynikajúcej úrovni. Szczerski naznačil, že to tak nebolo vždy. Podľa neho totiž predchádzajúce poľské vlády „nechceli spolupracovať s Hitlerovými spojencami“. Nevieme, čo mal presne na mysli tento politik, ale toto kuriózne vyjadrenie vyznieva trochu zvláštne z úst politika blízkeho strane Právo a spravodlivosť, ktorá na každom kroku verejne vyhlasuje, že sa bude od Nemecka domáhať reparácií za vojnové škody. Predpokladám, že hneď po Nemcoch bude vláda Práva a spravodlivosti pýtať odškodnenie aj od Slovákov, čo nepochybne ešte silnejšie upevní naše bilaterálne vzťahy.

Od slovenských a českých politológov už dávno počúvam starý vtip o tom, že poľské angažovanie sa vo Vyšehradskej skupine je nepriamo úmerné poľskému postaveniu v rámci Weimarského trojuholníka. Je pravda, že Poľsko, Česko, Slovensko a Maďarsko nikdy nespolupracovali tak úzko ako dnes. To však iba ukazuje, že spoločná nenávisť voči

Angele Merkelovej, Bruselu a Georgeovi Sorosovi dokáže robiť zázraky.

Hanbím sa za to, čo sme porobili s našou strednou Európou. Veď na začiatku Vyšehradskej skupiny bola okrem iného stredoeurópska idea Milana Kunderu o maximálnej rozmanitosti na minimálnom priestore. Čo z nej dnes ostalo? Koncom minulého roka v Prahe chuligáni v električke zaútočili na tridsaťšesťročného muža tmavej pleti, ktorý už desať rokov býva v Čechách, ovláda sedem jazykov a v hlavnom meste si urobil aj doktorát. Útočníci muža zbili a na hlavu mu vytlačili citrón. O mesiac neskôr v centre Ostravy (neďaleko poľskej hranice) istý Čech v električke urážal skupinku študentov z Európskej únie, ktorí sa rozprávali po anglicky. Potom s cudzincami vystúpil a zbil ich. Dôvod? Podľa neho by mali hovoriť po česky, keď už v tých Čechách sú. K smrteľnému útoku s rasistickým motívom došlo v tomto roku aj v centre Bratislavy, obeťou bol mladý Filipínek Henry Acorda. V Poľsku bol medializovaný prípad profesora Jerzyho Kochanowského z Historického ústavu Varšavskej univerzity. Profesora zbili v električke vo Varšave, lebo sa s kolegom z Jenskej univerzity rozprával po nemecky. Vodič nezareagoval.

Poľsko, Československo, všetko najlepšie!

**AUTOR JE POĽSKÝ NOVINÁR
A ŠÉFREDAKTOR PORTÁLU
NOVINKA.PL, KTORÝ SA VENUJE
ČESKEJ A SLOVENSKEJ KULTÚRE**

Z poľštiny preložil Alexander Horák